

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2017 ^{év} 03 ^{szám}

KORTÁRS 2017 03

PALKÓ TIBOR munkáival

Márkus Béla az '56-os forradalom irodalmi lenyomatáról

BÁTHORI CSABA, SAJÓ LÁSZLÓ, PETŐCZ ANDRÁS versei

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY: Szülőföldem

FÁBIÁN (T.) LÁSZLÓ – a közoktatás rendszeréről

ALFÖLDY JENŐ és WÉBER ANIKÓ kritikája

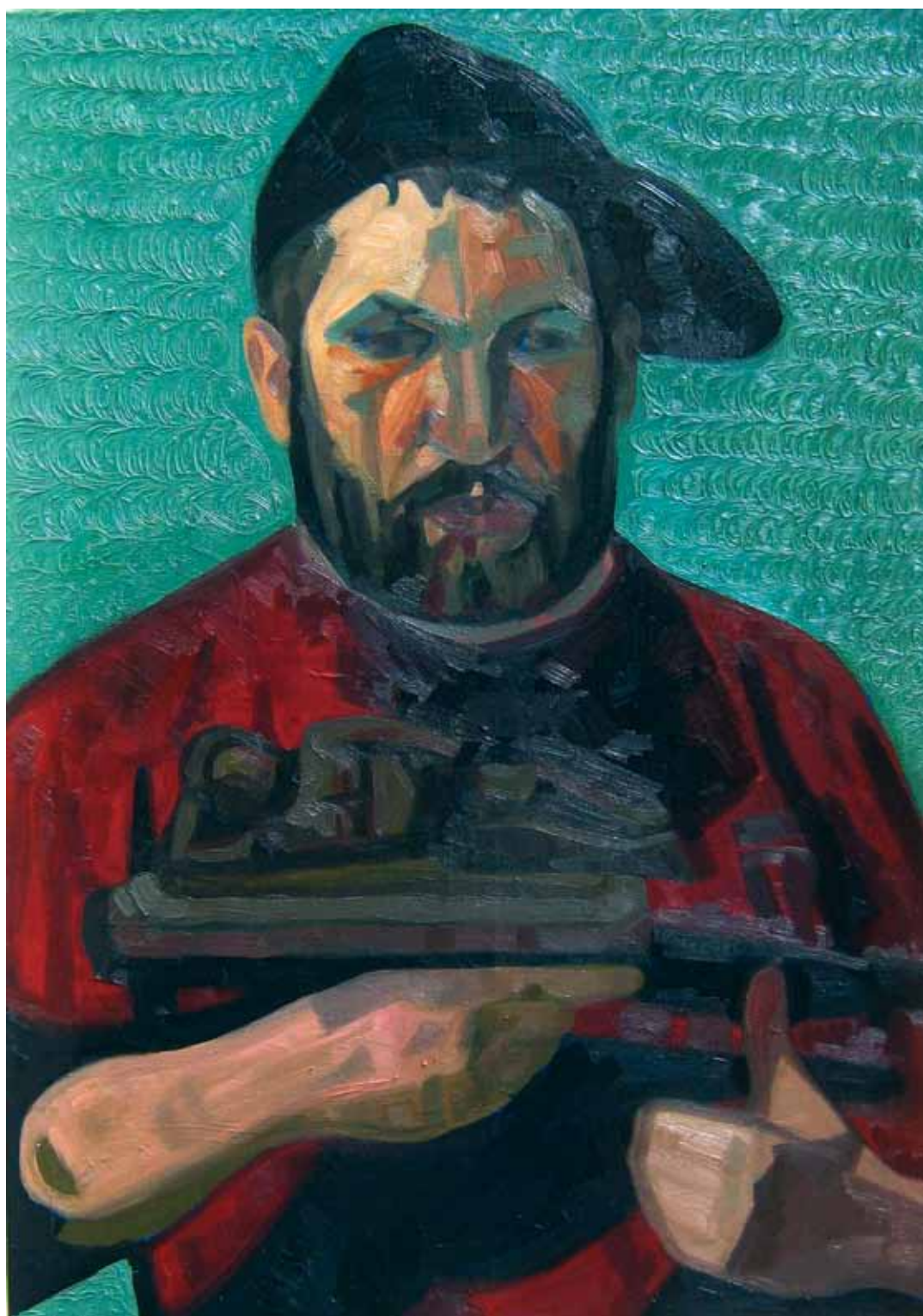

9 770023 415006 1 7 0 0 3

Ára: 735 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft
www.kortarsonline.hu

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Semerre sincs egy lélek sem, 2012

Senki többet (Három a magyar..., II.), 2013

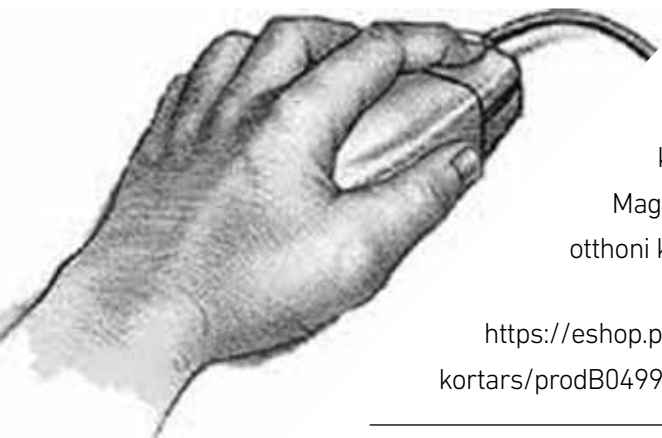
TARTALOM

- 3** BÁTHORI CSABA: Melankólia XXVIII; XXIX; XXXI; XXXII; XXXIII *(versek)*
- 6** FÁBIÁN LÁSZLÓ: Körözések a semmiség semmije körül *(próza)*
- 19** SAJÓ LÁSZLÓ: A Hazugságról; Versek az elfekvőből; BERDA JÓZSEF GYÓGYSZERTÁR *(versek)*
- 25** PETŐCZ ANDRÁS: A világ ritmusa; Boldog, magányos szöveg *(versek)*
- 28** SZIGETHY GÁBOR: Napló múltidőben – 1957. március
- 31** SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY: Szülőföldem *(esszé)*
- 43** KELEMEN ERZSÉBET: „Tavaszesőt és vaszöldet énekelünk” – L. Simon László Háromlábú lovat etető lány című kötete
- 54** MÁRKUS BÉLA: „...összefog a hazugság a múltó idóvel” – 1956 irodalmi lenyomata a rendszerváltás előtt
- 71** TÓFALVI ZOLTÁN: A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem pere – Dávid Gyula tanársegéd perirata *(2. rész)*
- 82** SZÁSZ LÁSZLÓ: Az erkölcsstanok kudarca *(5. rész)*
- 87** THIMÁR ATTILA: Bevezetés a Tansarokba
- 88** FÁBIÁN (T.) LÁSZLÓ: Észrevételek és javaslatok a közoktatás rendszerének korrekciójához – Egy szülő és egy gyakorló pedagógus nézőpontjából
- 92** ALFÖLDY JENŐ: Gál Sándor / A most
- 94** WÉBER ANIKÓ: Fábían László / Bácsik

E számunkat PALKÓ TIBOR munkáival illusztráltuk.

A borítón: Madonna, kézzel, 2013; Madonna, kéz nélkül, 2013.

Kortárs-előfizetés: kattints rá!

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-vezet-es-kultura/kortars/prodB049926.html>

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinetipa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Laptev: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadó Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 105 €. (Az áthúzó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzártá: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

A Kortarsonline.hu Önnek szól!

Szeretnénk olyan aktualitásokat is eljuttatni olvasóinkhoz, melyekre egy havilapban nem mindig van lehetőség. Milyenek a legfrissebb bemutatók a moziban és a színházakban? Melyik koncertet vagy kiállítást ajánljuk?

Olvasson online-felületeinken is interjúkat, elemzéseket, kritikákat, szépirodalmat!

Látogasson el a www.kortarsonline.hu-ra, mentse el a kedvencek közé, és kövessen minket a Facebookon is, hogy mindig naprakész legyen!

www.kortarsonline.hu

BÁTHORI CSABA

Melankólia XXVIII

BÁTHORI CSABA (1956) Budapest

Előbb szerelem örvén jön az élet
s szép fullánk lesz a férfi, vad darázs test.
Csoda, hogy kortalan még összeilleszt
két lényt a földi alvilág s a lélek.

Csak ne érjen magány az este csúcsán.
Csendesség háza ne legyen lakatlan.
Jobb lenni épség után ép alakban,
mint hírnévben zúgva meghamisodni.

Mert fent s lent győzni kell a veszteséget –
az emberiség bárkit megtalálhat
bármikor, mint ahogy bárkit megéget

a gyűlő semmisség, túl hosszú élet.
Minden, mi igaz, menekül, kiárad –
csak ezeregy szél hírnöke a fáknak.

Melankólia XXIX

Most boldogság az idő – ez a reggel
még miénk, mi részünk az éjszakából.
Hány mérföld, számolatlan úttalanság
mélyén ketten végzünk a félelemmel.

De van-e reggel s külön éjszaka?
Van-e száraz táj, s más a végtelenség?
Ha! több mázsa senkitől szabadulnék
magamban, amit évek folyama

örömmel, haraggal vérembe őrlt.
Ami tegnap még júliusi mámor
volt, az ma már testetlen örökélet.

Végre leglágyabb érintés a távol,
s az a lélek, ha kék napokban eltört
éveid földön-égen összeérnek.

Melankólia XXXI

Ha végzel, lesz-e *azután* találkád
még a megígért furcsa másvilági
lényekkel, vagy csak emberré kell válni
végleg, hogy beágyazzon a magasság?

Ha lelked válik, akkor ismered meg,
van-e úr, Úr, van-e angyal, fehérség,
s tán azt is megtudod, remény vagy emlék
a neve hideglelt szédületednek.

Lehet, csak új, fortélyos terelőút
fönn, ami itt lenn vízszintes üresség –
végre egyszer boldog vagy tévedésből,

s bár hajad, szemed, orrod, lábad elfut
szerte –, ahogy csillagot teremnek az esték,
a kék-sötétben egy kis fény feléd tör.

Melankólia XXXII

Mért őket? Mert hazájuk lehetetlen.
Mert ők még az utolsó veszteségek
után is keresnek. Mert ők az élet
helyett is elférnek az emberekben.

Miért ők, a költők? Mert ők se túl nem
boldogok, hogy eltűnjenek örökre
szemünk elől – de sötét fellegekben,
a magas semmiben se buknak ők le.

Senki nem terít, ők maguk terítnek
maguknak rendületlen asztaloknál,
és senki nem parancsolhat szívüknek.

Érintetlenül mindent birtokolnak –
megalapozzák, ami itt nekünk jár
és amit lét s nemlét csak együtt adhat.

Melankólia XXXIII

Csak a kín erős. Örömmel
lakatlan tájra ér az ember.
Amíg a mélyből fölfelé néz,
tarkón paskolja a levert ész.

Tudd elviselni, ami hosszabb.
Túlsúlyos éveid a rosszak.
Gyönyört már nem ismer a mérték,
embert terem a keserűség.

Sőt valami mást, emberen túl –
ha semmi vagy már, akkor is súly
vagy, nincsen szükséged nevekre.

Ahogy nem látod a tavaszt se
az elején, csak szaporábban
lépsz, mint a decemberi sárban.

FÁBIÁN LÁSZLÓ

Körözések

a semmiség semmije körül

Én legalább bolond vagyok, te semmi vagy.
Shakespeare

...cserebogártetek borítják a kertváros utcáinak aszfaltját, olimpiai év van, kirajzottak ezek is, noha korábban, mint hivatalos nevük indokolná, és vesztükre, ámbár itt nem tyúkok kapkodják föl őket, mint faluhelyen, de a túlélési ráta nagyjából azonos lehet; megélnékültek a melegimádó poloskák: a bodobácsok, a parkokból, parkosított területekről erős fűszag árad: az első tavaszi nyírást végezték, végzik folyamatosan a pázsiton, hogy a korai gyomoktól föl szabadítsák a zsenge gyöpöt, amelyben – úgyszólván közvetlenül a gépek után – a téli ínségben lesoványodott, néha szegett szárnyú dolmányos varjak turkálnak eleséget gyanítva; a mediterránnak fantáziált kertekben kirobbantak kagyló-álmukból a nagy virágú magnóliák, végre a férfi- és női fejek tetejére fölkerülhetnek a napszemüvegek – talán hogy fityiszt mutassanak a napnak, egyszóval minden majdnem pontosan ugyanaz, amihez ez az évszak szoktatja kedvezményezettjeit, például a szerelmeseket, a testük mind nagyobb fölületével hivalkodókat, a hegyek korlátlan szabadsága felé igyekvő hajléktalanokat, az újabb és újabb gyerekkocsidivatot szorgalmazó újdonsült családanyákat; a szélhámosok, akik egyáltalán nem lustálkodtak a télen, most fölfrissülnek, friss lehetőségek, friss áldozatok felé fordulnak kimeríthetetlen ötletességükkel, amazok pedig legyűrhetetlen hiszékenységükkel, lúzerok és politikusok buknak meg, más lúzeroknak, politikusoknak adják át helyüket, hogy hű követőik legyenek; ahogy mondani szokás: langy szellő lengedez, ablakon át látod hintázni lecsüngő ágát az előkert kopott ezüstoffnyőjének, még a télen fagyúgolyóba gyúrt táplálékot akasztottál ki rá, fúrge szén-cinke csipegeti, időnként rikkant egyet, mintha társat hívna lakomára; évek óta megszokhattad a látványt, mégis mindig örömmel veszed tudomásul, a madarak számítanak rád, macskád pedig semmiképpen nem érheti el apró kedvenceidet, különben is lelassult a kissé korábbi párzási küzdelmek után, többnyire fekszik, alszik, mindössze étkezésre élénkül föl, amiatt viszont kissé neheztel rád, mivel visszafogod szertelenségét, nem engeded, hogy követelődésével összevissza zsaroljon; nem engedsz a kerti gyöp szélein nyíló gyermekláncfűnek sem, azonnal kitéped libasárga virágait, amint megjelennek, nehogy bolyhai hordják szét mindenfelé magvait, hogy aztán elnyomja az ápolat fűvet; közben pedig – kihívásból, fölüdülésből? – egy örült regény titkait szeretnéd megfejteni (*én összegyűjtöttem egypár kabalista könyvet*), inkább kevesebb, mint több sikerrel, ugyanakkor érzed belőle az apokaliptikus gondolatot, csupán azt nem tudod, vajon nem te olvasod-e bele azt, ami foglalkoztat, ám miként lehetne úgy olvasni, hogy ez a veszély elhárítható legyen?, meggyőződésed: sehogyan, alfa és ómega vagyunk valahányan, noha talán nem a világ, hanem a létezés végpontjai, kozmológiai jelentőségünk meg egyezik a bodobácséval, ám annak legalább nincsenek világmagyarázatai, téveszméi, nincs poloska-isten poloska-mennyországgal, poloska-pokollal, kizárólag a létezésért van (nem mintha a többi létező nem), a langy szellő viszont alighanem a kozmosznak lengedez, valami öntudatlan apokalipszisnak,

csillaghalálnak, itt viszont szemölcsshalálnak sárga ígérteét hírel a kerítés tövében a fecskéfű; elmélázol, hogy a fáma szerint Noé egyik családja (hét volt, mesei aritmetika) rejtélyes kapcsolatot ápolt az Elohimok (így: a többes szám többesével) nemzetségével, de hát hogyan?, morfondírozol, vagy netán a görög istenvilág, az Olümposz mintájára?, az Él többeséből – Elohim – persze akár a többistenhit emlékezete is kiolvasható, te azonban eggyel sem mész sokra, és a metafora fölfejtésén elmélkedsz magányos éjszakákon, amikor a fényszennyezett városi sötétségben ugyancsak jól jöhetne valami bágyadt hivatkozás a kozmikus árvaságban; de nem, legfőlegbb kiformálatlan önkép, suta megkettőződés, akár az olvasott regényben: skizoid panasz a jelek megfejthetlenségére, egyáltalán: az értelmezhetőség mibenlétére, legyintgetések a tudományra, holott talán egyik mégis, pedig ahogy az meg mind mélyebbre merül az anyagi világ megismerésébe, úgy oszlatja mindinkább szét magát az anyagot, íme, az istenkeresés istentelen formája! olyankor hanyatt fekszel, jól tudod, úgy alszol el a legnehezebben, makacsul végére akarsz járni végeláthatatlan dolgoknak; *(ilyenek voltak éjszakai inspirációim – így a könyv)* az álmatlanság lassan kihoz a sodrodból, föl kéne kelned, kitámolyogni a hűtőszekrényhez, inni egy pohár tejet, sört semmi esetre, mert az megélné, elnyújtja reménytelen kínlódásodat, valakire gondolsz, aztán világossá válik: nem órá gondoltál, hanem a hiányára, ha rá gondolnál, esetleg képes lennél földélni, így csak az egyre táguló űr, amibe fokozatosan alább süllyedsz, ez csupán bódulat, egyetlen akaratlan izomrángás, már kihulltál belőle, újra kezdődik a viaskodás – egészen a matutinumig, agyad hajnali zsolozsmájáig; mit sem változtat mindezen a legsármosabb évszak – *primver*, miként középkori dalnokok dicsőítik – agyafúrt hízelkedéseivel, kápráztató trükkjeivel, vizet árasztó szemfényvesztésével; valójában akár az ablakon át ezeket láthatod anélkül, hogy kimozdulnál szobádból, kis időre eltolnád magadtól aggályos olvasmányodat, rád telepedett ez az ódivatú könyv érdes modorával, kibogozhatatlan ámokfutásával a belső időben, amely néha kísértetiesen hasonlatos logikájában a te éjszakai időddel, mégsem intézheted el egyszerűen az álom minősítéssel; *ver sacrum* – jut váratlanul eszedbe, nyomban el is vedted: ugyan mitől volna szent, mi szentel meg egy évszakot, amely ráadásul olykor már a rákövetkezőt imitálja?, amire eddig figyeltél, amit belőle eddig begyűjtöttél, nem utal szent időre, semmiképpen olyan kezdetre, amely valóban többet ígérne hitelesen, tehát nem bedőlni a tündérfényeknek!, tettett józanság ez, alatta a rendületlen vágyakozás kígyózik, torzíja szeszélyessé a gondolatmenetet; odakint a szél megerősödik, lökéshullámai minduntalan magasba lendítik a csüngő fenyőgallyat, a még röpképes cserebogarak kedvét elveszi a levegőbe emelkedéstől, persze, a gondolatét szintén a szárnyalástól, aminek nem föltétlen kellene így történnie, ám működhet valami ismeretlen erő a levegő agresszivitásában, amivel általában nem számolhat senki – éppen elrejtettsége okán; szentségnek – természetesen – ezt sem tekintheted, hiszen aligha szentség minden titok, éppen a fordítottja látszik időnként igaznak – ha már... érthetetlenül, alkalmasint értelmetlenül bolyongtál ezek között a mesterkelt fölvetések közt, válaszokat kerestél olyasmikre, amik aligha érik meg a fáradságot, nem vagy semmivel „beljebb”, ha eredménnyel jársz: általános evidenciákat cifrázol fölösleges lendülettel; mégsem tehetsz egyebet, ha egyszer ezek foglalkoztatnak, ugyanakkor választhatod az éppen idegenkedve forgatott regény rafinált megoldását, amely egy női névre (igen: névre, ez itt nem lapszus, mivel – úgy tetszik – nem egy hús-vér nőre!) hártja összes zűrzavaros talányát, voltaképpen becsempészi a hivalkodó közhelyet: keresd a nőt, ha bajok végére akarsz járni, számodra pedig kifejezetten ellenzenyes gondolat, a legkézenfekvőbb kitérő az őszinte szembenézés elől, te ennél macsóbb vagy, bevállalósabb, bőséggel akadna mondandó – nem vitás

– ugyanakkor ilyen fölvetésben is; minek tagadnád, az elfödésben kígyózó vágyak között föllelhetők a nemi ingerek, libidód óhatatlan bonyolítja helyzetedet, valószínűleg uralja közelítéseted, pontosabban: egész hozzáállásodat, ezúttal ennek ellenére sem kizárólagos tárgya szakadozott eszmefuttatásaidnak, több is, kevesebb is annál – így a közhelyes háritás –, amely akarva-akaratlan nyelvedre kívánkozik, annyiban föltétlenül tágabb, amennyiben elvontabb, pontosan ennyiben szűkebb, mellőzi a fölindulást, a meghatódottságot, és – elképzelhető – ennek a kettőnek együtthatója a derű hiánya; nem mondhatod, hogy nem aggaszt ez a hiány, nem mismásolhatod el körmönfont mellébeszéléssel, önös károgással (miként néha a regényben lelepleződik: *ezzel ő valahogy önmagamra irányította a gondolataimat*, vagy: *megteremthetjük-e önmagunkat*), arra a következtetésre jutottál, ilyesmik vezetnek a kudarc-hoz, a kibontakozás elfáradásához, a nyelvi, igen, igen, a nyelvi leépüléshez, különös módon, ha leszűkítéd az érzelemlágra, a létezést stimuláló vágyakozásra, nyomban bővülést rögzítgetsz még a legszemélyesebb becsempészése során is: órá utalsz, és utalásod azonnal magával cibálja azokat a képeket, amelyek – mint pillanatok (pillanataitok?) dokumentumai – majdhogynem konkretizálják térben, időben, óhatatlanul fölbukkan a vízpart (*a folyó oly lágyan, oly szelíden...* persze, hogy nem az a bizonyos regény!), a már-már mitikus helyszín – *színhelyesen*, hogy kicsinyég játsszál a szavakkal, jóllehet, átérzed a földolgozandók földolgozásának kötelező (?) komolyságát; nemcsak idődet, energiádat szánod a műveletre, visszafogottan beleszivárog érzékenységed, szemérmes tartásod, valami, amiről talán csupán te ismered föl magadat, semmi esetre sem titok, ám el szoktad hallgatni: ne rólad essék szó, ha viszont az előbbieket értelmében a tágítás, a kinyitás kerülne szóba, nos, akkor jellegzetes, enigmatikus absztrakcióba fordul az egyébként valóságos, természetes szándék; mentegeted magad: ez egyelőre nem kudarc, mindössze csapda, de ebben a minősítésben is bujkál a fiaskó, rálelhetsz-e vajon legalább cselre, hogy elkerülhesd?, ebben a minutumban szintén csúfokodásnak veszed a feketerigó füttyét a kertből, miként hajdani filmélményed, a *To kill a mocking bird*, amiről azóta lesújtó a véleményed, olvasván irodalmi előzményét, csak hát az a nyavalyás rigó valóban molesztál, és ez nem valamiféle silány allegória, ez fizikai sérelem, bizonyos értelemben lelki megrázkódtatás; sok időd nem maradt a nyavalygásra, postára kellett adnod a következő elérhető nyereményt: 666 – olvastad a milliókat, na, ne!, ez most kecsegtetés vagy fenyegetés?, elnevetted magad, legyintettél, indultál vissza, el kellett haladnod egy parányi kert, benne ugyancsak parányi házikó előtt, ismerted egykori gazdáját, a természetes énektanárnőt, aki egy korai reggelen azóta sem tisztázott okokból az állomásra befutó metró alá vetette magát, évtizedek múltán is nyugtalanság vesz erőt rajtad egykori otthona előtt, holott sem kutyád, sem macskád nem volt, éppenséggel halála jelezte leginkább személyiségét szemedben, valamint azt a hihetetlen sebességet, amivel a tétova most határozott múlttá lényegül, hivatkozássá vagy mintává – lényegében tökéletesen mindegy... és ha rögvest visszaolvasod, megtapasztalhatod, elbeszélése előrehaladta mindegyre múltba taszigálja az eseményeket, gesztusaidat, akárha képtelen lennél uralni azokat, magadnál tartani el-elbizonytalanodó jelenedben: törekvésedet gátlástalanul legázolja a megszokás nyelvtenilag is; mint a szerencsétlen cserebogarakat a cipőtalp a járdán, az autókerék az úttesten (észrevettél egyet, éppen szállni készült); újra szobádban, ismét szemben az ablakkal, konstatálod, hogy mára elállt a fuvallat, rezzenetlen a lógó fenyőág, viszont sebesen változnak a fényviszonyok, a nap hol előbukkan, hol meg fátyol mögé bújik, merthogy nyugat felől front közeleg a híradás szerint, változékony, mint a más macskája, ahogyan változékony ez a szöveg, remélhetőleg azért nem az örület szövege (ez a könyv kapcsán valamiféle

rettegés elfojtása lehet ekként fogalmazva), mégiscsak hinned kell magadban, persze, hiszel, persze kételkedsz ugyanabban a pillanatban, így van rendjén, megesik a töprenkedő emberrel, sőt, állapotának velejárója, az elmentmondásosság folytonos öngigazolása (*egy atom mindent fölbomlaszthat, egy atom mindent megmenthet!*, még ez a rohadt fölkiáltójel is része az idézetnek), napfény nélkül sűrűbbnek véled a gömbjuhar formálódó lombját, mint az éles megvilágításban, ami több eget lyukaszt beléje, a gömbjuhar a kerten kívül, előtte, az utcán ébrednek téli álmából, egyelőre nem választják fészekrakó helyül a feketerigók, mint más éveken, talán a macska tartja félelemben őket, talán a repkény sűrűjét ítélik biztonságosabbnak a szomszéd ház falán, nem tudhatod, mindössze elgondolod: így, úgy, amúgy, meg fogod figyelni, szögezed magad, ha nem is túlságosan szorosán, a bekövetkezőhöz, ami némiképpen a most következménye lehet, szívesebben neveznéd leleplezett linearitásnak, ámbár meglehetősen nagyképpően hangzik, mi több, fölszínes elköteleződésnek, hogy a jövőt... ugyan mit kezdhetsz vele?, a jövő majd remekül meglesz nélküled, ahogyan jócskán megvolt a múlt is, mindketten – így hangozhatnék egy modern párbeszédben – leszarnak téged, még hozzá két irányból egyszerre – egészíted ki malíciózusan: sem nem voltál, sem nem..., tudhatod jól, dehogyan lehet minden közhelyet kikerülni! még csak rabicfal sincs a kettő között, „mint huzat a házon” járnak át rajtad – de meddig?, de meddig?, csak a választ ne!, a mindennapi nevetésünket add meg nekünk ma, még ha röhejesek vagyunk is óhajunkkal – fogalmazgatod magadban a komolytalan segélykérést, az elodázás ábrándját, csak éppen te is tudod, a fohász ezredévek óta foszladozik az űrben, talán már valami kozmikus penész illatozik belőle, ami felőled, de csak innen, nézvést káröröm, mivel nem bírsz szabadulni fontosságod tudatától –

•

a létige móduszai: a *van* nincs, a *nincs* van

a kígyó (az alatt kígyózó vágyakozás?) a farkába harap (ám ez képzavar, mármint a zárójeles beszúrás), és még egy közhely: a semmiből nem lesz semmi, de ezt a teremtő Isten és a modern fizika cáfolja – kinek-kinek hite szerint; az örökbecsű nótát – *Baj van a részeg tengerésszel* – dúdolgatva balagott a reggeli utcákon, néptelenek voltak, elvéve gurult el mellette gépkocsi, később a mély vizesárok fölötti hídon egy motorkerékpár, még alig tett meg pár lépést, lábánál az aszfalton cserebogár koppant, kicsivel később mintha ritkábbak lettek volna errefelé a tetemek; a fodrásznőhöz tartott, pár napja kapta bejelentkezésére ezt az időpontot, elérkezett az idő megszabadulni a téli lobonctól; másik utat választott, nem a megszokottat, meglepte, milyen hamar a címre ért, eszébe jutott, mennyire nehezen akadt rá a házra évekkal ezelőtt, amikor először járt ott, ugyanakkor továbbra is élvezte a kertek változatos látványát, egyik előtt már a sárga boglárkacserje virágzik, pillanatra megtorpan, vajon jól látja-e, de nem tévedett, előrefutott az évszak, korábban jelentkeznek az újrakezdések; gyanakodhatna bizonyos relativizációra, vagyis: az ő ritmusa lassul le, ahhoz képest a föltűnő gyorsaság, ám a naptár ezt a föltevést semmiképpen nem támogatja; a fodrásznő – kellemetlen meglepetés – lábát törte, lánya helyettesíti, érzi, nem az ismert kezek matatnak nyakában, füle körül, a csacsogás is más az ismeretlen szájból, noha figyelmes és kedves, és persze fölszínes, ahogyan ilyen helyen lenni szokott, ezúttal azonban nem képes gondolatban mással foglalkozni, mint a folyamatos történéssel, a tükörben készülő frizuráját figyelni

– némi aggodalommal, vajon olyan lesz-e, amelyet kért, igen, igen, a szemöldökből is –, felel a lány kérdésére, nem, géppel ne, csak ollóval, lehunyja szemét, ne hulljon bele a szőr, mire fölnéz, kész, fizet, indulás tovább a piacra, ha már itt van, innét igazán nincs messze, ne kelljen még egyszer megtenni az utat, hozott magával megfelelő szatyrot a bevásárláshoz, hazafelé ott lesz a busz, nos, a piac mindig az évszak tükre: minden nagyon zöld vagy nagyon piros (piros, mint egy népszínmű bugyellárisa), esetleg nagyon sárga, a virágstandokon elképesztő a tarkaság, ott aztán igazi színekavalkád, bőség vágottban, cserepesben egyaránt, sőt palántákban, a közelgő hétféje jegyében jelentős a forgalom, sorállás a baromfisnál, a zöldségesnél, csupán a kenyeresnél megy anélkül a vásárlás; a buszra várnia kell, méghozzá állva a nehéz csomaggal, mert a padot italozó hajléktalanok foglalták el, köröztük szemét, kiürült üvegek, hangoskodás és bűz, a város szennye, ahogy rezignáltan elkönnyveli, de sokkal jobban zavarja, mint ebből a minősítésből látszik, gyerekkorának pályaudvari várótermi rémlenek föl súlyos keverékével a savanyú fröccsök és olcsó cigaretták szagának, amitől szabályosan irtózott, menekült, ha csak tehetne, képtelen volt megbarátkozni – jut ezúttal is eszébe – az egyesülésre harsányan fölszólított világ-proletárokkal, akikhez az utálatos kocsmaszag, áporodott dohányfüst, zagyva hangoskodás tapadt emlékeiben, kedélyesebb pillanataiban olykor elfojtott röhögéssel hallgatta a hülye agitációkat, na, és most itt ez a maradvány, ez a társadalmi törmelék, történelmi közszégyen, a közszemérem iránti teljes közöny, amibe tehetetlenül beleborzong, szégyen akasztja el lélegzetvétélét a létezés ilyen mérvű lealacsonyítása láttán, legszívesebben pofán vágná az első közelébe kerülő kegyeleti demokratát, amilyeneket az uralkodó világrendszer kitermel, még most sem képes nyegle vállrándítással túllépni a hétköznapi provokációján; az érkező busz tépi ki ebből az elátkozott környezetből, a pokol kloakájából, zötykölő hazafelé – indulatmentesebb magánvilágba, csöndbe, ódivatú némaságba, ahol esélye lehet a gondolatnak, készítése a megértésnek az elvek rendjében; úgy tetszik, ezek a töprenkedések mintegy csomagját képezik, ezeket hurcolja magával az utcán, az otthona utcájában, ahol megint több a cserebogártetem, mint amerre eddig járt, szíromszőnyeg a vele szemközti kert magnóliája alatt, az utca felől az ő kerítésének tövében szemlátomást növekszenek az alkörmös tövek, nem várt módon elszaporodtak az őszi fekete magvakból, tegnap óta sűrűbb a lombja a széttérülő gömbjuharnak, a levelek gyors növekedése teheti, de talán a háttér is sötétebb: esőre áll, teljesen fődött az ég; hallgatnak a madarak, reggel a fenyőről még veszekedett a macskával egy cinke: zokon vette a négy lábú érdek telenségét imitáló sétáját a fa alatt, valahol fészke lehet az izgatott szárnyasnak, veszélyt sejt; egészen korán, jószérivel pirkadat előtt elrikkantotta magát egy madár ébresztőként, aztán belátva, hogy elhamarkodta, visszavonult a hallgatásba; dél óta meg pissenés sem, úgy látszik, a nyomott idő bénító hatással van a dalnokokra is, nemcsak az emberekre, akik nyomban panaszkodnak, ha egy csöpp eső elrontani látszik kényelmüket, programjukat, az alkalmi fodrász hétféje elképzeléseit féltette a rossz időtől, ami általában is lehangoló szerinte, ő viszont makacsul hajtogatta, nem szabad az időjárás függvényeként viselkedni, magának árt, aki így tesz, aki behódol: földolja öntörvényűségét; néha valószínűleg túlbecsüli az emberi akarat jelentőségét, lehetőségét, néha belátja, hogy így van, és néha próbál megenyhülni sarkos ítéleteiben mások életvitelével szembenézve, korántsem sikerül olyan gyakran, mint netán szeretné, hiszen jól ismeri az idevágó újabb közhelyet: mindenkinek a maga keresztje, ám éppen hogy ezekkel a vállalt kereszttekkel vitázik, ezekről szeretné lebeszélni viselőiket merő filantrópiából, az általános közérzet megjavításának idéttlen (föltétlenül az,

mivel valóban nem érkezett el az ideje) szándékával, beleütné az orrát, holott nem látja a következményeket, ekként érvel – jóformán semmivel; úgy ítéli meg, a lényegét szobájából is érzékeli, nincs miért csatangolnia az utcákon, hacsak nem a praktikum ösztökéli, például újabb vásárlás, mivel valamit elfelejtett, egyelőre azonban nem szembesül ilyennel, egyelőre belefeledkezik a csöndbe, azaz: a szokott és ismert hangok hiányába, annak sem látja értelmét, hogy kilépjen a kertbe, ahol rendre beszédbe elegyednék a feketerigóval, akár a tojóval, akár a kakassal, amelyik éppen ott téblábol, bármelyikkel találkozik, bizalommal, figyelmesen hallgatja a megfelelő tónusban érkező szavait, azt tapasztalta ugyanis, hogy a kedves madarak különböző módon reagálnak a hanglejtésekre, hangerőre, megszólalását tehát eszerint szabályozza; különben is fogékonynak látszik bizonyos szabályozásokra, elsődlegesen olyanokra, amelyekről úgy gondolja, könnyítik az életvitelt, amiket nem érdemes másként csinálni, mivel nehézségeket, akadályokat okozhatnak a változtatások, új, kiismerendő helyzetek állnának elő, ő pedig a legegyszerűbb, legkézenfekvőbb megoldások híve – elvileg, gyakorlatban egyaránt; tulajdonképpen a kedély irányítja, a mindennapok apró tennivalóit a lehető legkisebb erőfeszítéssel tenni elláthatóvá, a rutinja bízni a gondokat, miáltal fölszabadul az ember a kényszerek szorítása alól; nem volt ugyan kidolgozott elmélet, eszébe sem jutott tételekbe foglalni, mindössze magánhasználatra munkálkodik rendszerré tökéletesítésén, amikor úgy működik majd – mondogatja magának –, mint a lépcsőn járás, nem kell megszervezni a lábak váltogatását: emelését vagy leeresztését fölváltva, mert a folyamat már mechanizmussá alakult; talán nevetségesnek tetszik körülményeskedése, hiszen éppen a körülményességet óhajtja elkerülni; az ablakon kitekintve továbbra is a födött égboltot konstatálja háttérként a gömbjuhar formálódó lombja mögött, de már kissé vibrálnak a levelek: szellő érkezett, belopakodott a méla hallgatásban... tervezgetései többé nem a mai napnak szólnak, elfogadta, hogy érdektelenségbe fullad a délután, miképpen a délelőtt sem hozott figyelemre méltót, izgalmasat kivált nem, kissé bosszantja, hogy a macska nem jelentkezik, sem az éhség, sem a meleg utáni vágy nem hajtja be a házba, ebben az időpontban, főként ilyen időjárási hangulatban máskor régen benn kunyerál, vagy igyekszik gazdjára telepedni, ő pedig próbálja mindkét kísérletet elhárítani, ha másként nem megy, kitéssékeléssel – kockáztatva kedvence sértődését; viselkedésében, magatartásában bujdosol valami keresetten nyárspolgári, mint ha a közönséges, a szokványos nyomatékos elfogadásával sajátos fordított ellenkedést hangsúlyozna, mintha szándékoltan visszájára fordítaná az ósdi polgári normák elleni lázadást, és értük ágálna, na persze csak visszafogottan, csak magában taktikázva, külterjes szónoklatok, belterjes lelki fröccsök nélkül – mindvégig a szordínó jegyében; akadtak, léteznek, eljönnek helyzetek, amelyekben gesztusai, elgondolásai markánsabban megmutathatók, derűvel gondol rá, amikor megkapja visszaigazolásukat, amikor majd az emlegetett kígyó igazán a saját farkát harapja, vagyis: bezárul a kör, rácsukodik végképp a saját világ ajtaja, rögeszméibe zárja, ő pedig nem tiltakozik, nincs mi miatt, maga formálta emígyen a körülményeket; lehetséges, hogy mégsem kell félteni, lehetséges, csupán egy gondolatkísérlet fázisain töpreng, lehetséges a lehetetlen: belekeveredik valami játékba, szívvel-lélekkel részévé válik, képzelete valóságot imitál, valója képzeletbe temetkezik, és többé nem tesz különbséget, ahogyan az egészséges gyermek sem –

•

éjjel vagy hajnalban eshetett az eső, két jelét láttam: egyfelől a tócsák az egyenetlen aszfalton, másfelől a megszorodott cserebogártetek, valószínűleg röptükben verte le őket a zápor, utaltak az időjárás szeszélyére, el kell gondolkodnom a történetmondás szeszélyeiről, jelesül a szememben mindig gyermeket, de föltétlenül gyanús valóságigényről, amely az írás tényein kívüli normákat akar ráerőltetni a leírtakban teremtett realitásra, észre sem veszi, hogy csalást provokál, hamisításon ügyködik, egymástól független dolgokat zagyvál össze (*a lélek bizonytalanul lebeg az élet és az álom között* – így az az eszelős könyv, amely itt-ott mégis elég bölcs rálátni a bizonyosságra), ennek megfelelően folyvást ellenérzéssel viseltetem az efféle dogmák iránt, jószérivel mindenféle dogma iránt, ideértve a vallásokéit szintén, már gyerekként inkább a szertartás formái bővültek el, semmint az idea, még csak amiatt sem, hogy nem értettem, hiszen a nyelvet, a latint sem bírtam megközelíteni, ennek ellenére elbűvölt abban a valószínűleg gyatra változatban, amiben az öspörös úr szájából hallhattam, nagy igyekezettel betűzgettem a templom mennyezetén olvasható lamentációkat ugyanazon a nyelven, hasonlóképpen szépnek találtam őket (*A vidék – olvashatom most –, ahol nevelkedtem, tele volt különös legendákkal és bizarr, babonás szokásokkal*), hogy mennyire így lehetett, tanúsítja hűséges emlékezetem; különös, az ablakon át nem hallhattam, mégis úgy rögzítettem magamban a reggeli látványt: szorgosan zizegnek a gömbjuhar egyre növekvő levelei, noha nem láttam bele a mozgó lombzatba változó formákat, nem váltam képzeletem legapróbb *déjà vu*-jének elgyöngülő áldozatává, mint az idézett szerencsétlen annyiszor, mind ebből – persze – leszűrhettem volna, fönntartásaim ellenére nyugóznak a valóság elemi brutalitásai, béklyóz az anyag tárgyszerűsége, az ellentmondások, a magam ellentmondásai csakúgy ebből eredeztethetők, határozottan kiviszem a zöld zizegésből (maradok lapos szünesztéziámnál), mennyire összehúzódtam a rések, amelyek között a lombon át az égre láthatni, ez szintén a levelek növekedésére, a lombzat sűrűsödésére mutat, ámbár azt föltételezem, ha derűsebb volna az ég, ha telt azúrja állhatna mögötte, a rések tágabbra nyílnának, a levelek szélein ezüst vagy arany köd díszelgethetne, amelyek ugyancsak áttetszőbbé varázsolnák a vénülő gömbjuhart, amelynek egyik ág-hónaljában feketerigó melázik, netán a fészek lehetőségét latolgatja – ennyi lehet az ő jövőképe... hirtelen föllobban bennem a kíváncsiság, kilépek a kertbe, hogy megnézzem a buján egymásra nőtt, összehúzó gyöngyvirágokat, számos fehérén bimbózó szálat fedezek föl a sűrűségben, de ugyancsak egy meglapuló galajtövet, amit nyomban eltávolítok, mivel hajlamos hálójába ragasztani csak májusra várt ékszereimet; kora délután mintegy fél órára kisütött a nap, megváltoztak a fények, délnyugatra vándoroltak, onnét rajzolták rá a zizegő levelek árnyékát a függönyre, néztem ezt a könnyed árnyjátékot, a röpke mintázatot, kilépve a kertbe, ugyanabba, egy másikba?, gyanús, hogy itt nincsenek cserebogártetek, noha tyúkok sem, a bodobácsok viszont már „szekereznek” a fal tövében; tüzes sárga virágfallal találtam magam szemben, a vén körtefa alatt hosszanti irányban elnyúló boglárkacserje bontotta ki tömör rózsácskáit, amelyek mintha a bennük fölgyülemlett napsugárzást akarták volna visszasugározni, fénylettek, misztikus aranylással patinázták a kertet, sárgábbak voltak a fűben elszaporodott pitypangnál, a körtefáról pedig vad rigótiltakozás fogadta „törvénytelen” jelenléteket, majd amikor rájuk szóltam: semmi dolgotok velem, soha nem zavartalak benneteket, váratlanul szépen formált dallamba váltott a protestáló csicsérgés, legitimálták jelenlé-

temet, én pedig a bánáti bazsarózsámra meg a sárga bazsarózsámra voltam kíváncsi, mindkettő tavaly elhunyt barátom ajándéka és – persze – emlékezte, egyáltalán: memento mori, az elkerülhetetlen fenyegetése, még akkor is, ha ez a féktelen vegetáció föl villanyoz, ha a lebírhatalanság erejét hamisítja józanságom altatására, sőt, kényszerít elfogadni, hogy én *más* vagyok, holott, sajnos... (*megbolondítani egy bölcsét... megbölcsíteni egy bolondot*) szeretném, ha a rigó-trilla üzenet lenne, ha üzenetként továbbíthatnám, valami avíttas érzelmesség zsánerozza eszemet, szépen elbánik velem ez a sárga szikrázás a borús ég alatt; talán igaz varázs, talán kalandvágyó képzelet, netán a kettő együtt, aligha a mozgató a fontos!, lényegesebb, miként veszem birtokba önmagamot ebben a környezetben, amelyben bekebelez, magával azonosít (megbolondít?) a vegetáció, belém oltja körvonaltalanul is egyértelmű szabályait (megbölcsíti?), ekként valóban *más* leszek, tehát: mindenképpen *ugyanaz*: természetesen tudom, mi dolgom a kertben, tisztában vagyok kötelmeimmel, az ápolás föladatával, az elháríthatatlan gondozás felelősségével, szerényebben: álcázott önzéssel; aztán ahogyan ígérte, eleredt az eső, a kert viszont mindössze annyit változott, hogy a zöld zöldebb lett, a sárga sárgább, még a fénylés sem tompult, vissza kellett térnem a házba (hogy folytassam ezt az írást), mélyebbre ásni magamban; a rigókat csöppet sem zavarta az eső, lelkes nótájuk behallatszott szobámba, nem rekesztették ki a vastag vert falak, egyre az örült könyv járt a fejemben, az örület könyve vagy a könyv örülete, aggályos lett volna szétválasztanom, a boglárkacserje a spaletta résein keresztül is bevillogott, rezignációm önkéntelen szecessziójaként könyveltem el, az öntudat pillanatnyi tévelygéseként, ámbár korántsem jogos a magabiztos jelző a szédültség állapota mellett, legalább annyira akutnak tetszik, mint mozzanatnak, végtére is ehhez a közeghez ragaszkodom legjobban, ez az időnkénti kiszakadás felel meg természetemnek, a föloldódás, az egybeolvadás igénye a zsendüléssel, az örök-sárga áprilissal (azok a mindent mellőző repcemezők!), amitől még – mondhatni – *ugyanaz* vagyok, noha esetleg *más*, és ez semmi esetre sem tudathasadás, legfőleg az öntudat egymással párhuzamos két oldala, így vagyok igazán Én; mint minden ember... ezt hagyjuk, noha lehetne (vagy az is?) *az Eddig ámene*; jellegzetes palotaforradalom ez: egyszerre zajlik bennem és odakünn, a dallal, színnel túltelített véges végtelesenben, holnap talán már nem így látom, nem így akad rám majd a holnap, mégis, ebből a passzivitásból, akaratlan nem-cselekvésből, szűrő lennék, amelyen átáramlik minden, alján pedig leülepszik a zagy?, nem tudhatom, ám ha így volna, sem tiltakoznék: az eszköz része a folyamatoknak; azt gondolom azonban, nem lehet beszélni – például – a szűrő mámoráról... képtelen visszafogni magát a zsáner: a körtefáról szírom havazik, a bokrokon, a kapum élén izgatott csuszák hancúroznak, visszafogottan az ég permetez (*semmi se tehetetlen a világegyetemben*), együtt fennkölt zsolozsma; üzenetek keresik egymást, cserélődnek a forgatagban – megfejtésük olykor elodázódik, olykor nem sikerül, lassú derítés a zsalugáter résein át, a bent és kint kiegyenlítő-dését sejteti, jóllehet másfelől a kint csábítása határozottabb, erősebb, csak lassan gyülemlik – egyelőre „jövöbeli” – a pára lepedéke: a disszonancia lepedéke a torokban; időről időre fölálllok, közelebb lépek az ablakhoz – tisztázandó az eső intenzitását, alaposabban csupán az ajtón kilépve, a küszöbön topogva győződhetem meg valóságosságáról, ekként arra, noha ritkábban, szintén rászánom magam; észreveszem az esőgyöngyöket a bazsarózsza szabdalt levelein, amiket ha megbillentenek, legurulnának róluk, inkább hagyom, frissítsék őket; valóban friss, üde a kert, a levegő lehűlt néhány fokkal, el kéne sétálnom a kert végébe (na igen, ez a másik kert) szemügyre venni a rebarbarát, ilyenkor nagyon hamar fölmagzik, holott a mostani zsenge levél-szárok a legízletesebbek, vagdosnom kell belőlük egy jó adagot, azaz: ezek az

apró matatások szintűgy énem részei, bennük szintén én vagyok, az a bizonyos *más*; aki leírja önmagát úgy, ahogy leírja önmagát; ugyanakkor marad némi elbizonytalanodás a teljesítmény felől: mennyire lehet sikeres a merész vállalkozás, valamint mennyire hiteles együttal?, bonyodalmas ez a kint és bent, amikor az ember megértette, hogy érdemes határozottan elkülönítenie a kettőt, mert a bent védelmet nyújthat a kinttel szemben, második lépésként rájött, hogy a védelemhez az is szükséges, hogy lássa, a fal túloldalán mi történik, és ablakot vágott, beeresztette a fényt, a külvilág ingereit keretbe foglalta, de csak jóval később döbbsent rá arra, mi történik velem, hogy bensőjét rejtegeti, külsejét mutogatja ebben az önvédelmi metaforában: az ablak rendületlenül csalogat a kertbe annak harsány fényeivel, hivalgó aranyával, a szoba a szél kirekesztését ajánlja, a kellemesebb közérzetet, minduntalan hezitálok a kettő között: kinn arra vágyom, ami benn van, benn arra, ami kinn, ez így van rendjén, biztonságot ad, hogy a határ átjárható; átjárható, ha úri szeszélyem úgy kívánja... a délután magával hozta a szelet, amit eddig valahol a kerten túl rejtegetett, meglengetve a lehűlőben káprázó levegőt, most kifejezetten kellemetlenné teszi a kerti tartózkodást, holott imént szabadítottam ki a kusza aranyvessző fogságából a sárga bazsarózsát, a nyesedéknek az elégetendők között lenne a helye, és ott is lesz, mihelyt rászánom magam elhordására; a hideg vagy netán a bokrok homályából lassacskán előszivárgó alkony valószínűleg a madaraknak sem tetszhet, elhallgattak, röptük megritkult, utoljára még a föltámadó légmozgás előtt csattogott át a kert fölött egy gerle, csikordulva hajlanak össze a zsalugáterek, és hullámoztatják be árnyékukat a szobába, hintáznak a boglárkák sárga loboncai, földig hajtott ágai, és abban a másik kertben, amelyik ezúttal átalakult az emlékezet kertjévé, hasonlóképpen lendülhet a kopottas ezüstfenyő lecsüngő ága bele a látótérbe (persze, ha ott is fúj a szél), megérint a nyugtalanság fuvallata (*a lombok szeszélyesen... hajladoznak*), sehogy sem tudnám kirekeszteni ezt a fuvallatot a házból, kísérleteznem sem érdemes, megfoghatatlan töprengésekre ösztönöz, inkább csak foszlányokra, érthetetlen tanácsalanság körvonalazódik bennem, akárha gondok körül toporognék, ám semmiféle konkrét gond nem fenyeget, hacsak nem ismeretlen eredetű aggályoskodás, de az meg mi okból?, lassan érkezik az este, lassan a szürkület mélyebb tónust kap, föladom mindennapi szemlélődésemet, és bedarálom magamat az egyetemes korpába: egyetlen gombnyomással a nirvánába küldöm a világot, és magamra rántom pofátlan fikcióját, amely pontosan tudja magáról, mennyire az, ám addig maszlagol, addig maszkolja arcát, míg nem félvak fogyasztói valóságként igazolják a hamisítványt, többnyire alaposan ismerem, ha netán mégsem, akkor legalább gyanakszom céljaira, módszereire, mögöttes mozgatóira, már-már megszállottan adom át magam estéről estére olykor igazán szánalmas, hitvány és olcsó narkotikumának, ami általában nem képes belerángatni a teljes narkózisba, mivel saját nézőpontomból inkább a fogásait, trükkjeit figyelem, történeteit rostálom azon a rostán, amelyet pimaszul realitásnak titulálnak, nem vitás ugyanis, számomra egyáltalán nem, itt csirázik ki minden hazudozás, minden történetté kerekítés szemtelen félrevezetés, ha komolyan vesszük magunkat, legfőlleg bizonyos hangsúlyok mentén készíthetnék metaszeteket a végtelennek tetsző kozmikus történelemből – a hitelesség halvány ígéretével, eszünkbe sem jutna fantáziát és kreációt átbélyegezni az átverés pecsétjével, azaz: szememben az úgynevezett *realizmus* gyalázatos blöff, visszaélés a fogyasztók társadalmilag eleve retardált gondolkodásával, menyeivé manipulált ábrándvilágával, amely kísértetiesen egyforma, még ha különbözőként forgalmazott nézetekre épül, eltérő normákra hagyatkozik is, mondhatni, minden formájában egyaránt bepalizás, hacsak – és ez a döntő mozzanat – a megtévesztettek nem kapják meg a gondos fölvilágosítást, mi-

szerint az, amiben léteznek, semmiképpen nem azonos ezekkel a mesterséges termékekkel, sőt, az utóbbiak minőségét sem lehet a mindennapi lét alapján értékelni, ahogyan az életet sem ezek alapján; olyannyira így van, hogy még a focimeccs is terméként kínálja magát az ominózus „ládából”, nem pedig az aréna közvetlenségével, nem azt látom valójában, ami az arénában megesik, hanem amit a képi, szóbeli, egyéb kommentárok ömlesztének rám olyasféle módon, mintha nyomban az emlékezetbe taszigálnák a frissnek tetsző élményt – sugallva, hogy amit látok, az igazság sűrítménye, meggyőző emanációja; természetesen remek alanyai vagyunk a szemfényvesztésnek (akár szó szerinti értelemben ezúttal), lankadatlanul vágyjuk, forszírozzuk, követeljük a csalást, a becsapásunkat, eleve átrendezzük siralmas önképünket idegen koordináta-rendszerekbe, lényegében úgy, ahogyan lefekvéskor emlékezetem mélységéből fölszínre idézem azt a mágikus mosolyt, amely egy másik időben fölém hajló arcból sugározta be fényével fölindult hangulatomat, jóllehet csak a képzetére hagyatkozhatom, egyenrangúnak akarom tudni az eredetivel, és örömmel merülök alá az önáltatásba; és mégis, és egyre hadakozom a felelős történetiségért, teszem azt, éppen azért a metszetért, egészen precízen: a metszet jogosságáért, amit iderajzoló, noha önkényesen kiemelve a folyamatból, amelynek – magától értetődik – szerves része vagyok, még csak nem is pusztán jelen gesztusommal, hanem létemmel hasonlóképpen, a mindenkori mával, ami majdnem annyira múlt a leírás pillanatától, mint az előzményei, ez a külön tudatosult ma szinte egészen más, mint a tegnap volt: a hajnal ugyan kíméletlenül hideg, három-négy fok, viszont meglehetősen gyorsan emelkedik a hőmérséklet, úgyszólván félóránként egy fokkal, süt a nap, háta mögül a boglárkacserje sövénynek, kápráztató erőszakos sárgájuk, egyúttal örömteli, hiszen meleg érkezik vele, meglangyosul a lengező szellő, eltervezem, kiülök majd a napra, ilyenkor még veszélytelen a napfürdőzés, viszont jól bírható, külön széket tartok erre a szerepre, ott, ahol a kertet nem éri el a fák árnyéka, követem a székekkel a napsugarak irányváltoztatását, hogy folyton szemből érkezzenek, bennem a hiúság mozgatóereje (*számomra eddig minden csak illúzió*), a készülő nyári szín-előnyei, előbb azonban össze kell ütnöm valami szerény ebédet, valamit, ami megáll az itthon föllelhető nyersanyagokból, noha ritkán hagyatkozom ilyesféle kiszolgáltatottságra, szorgosan gondoskodom magamról (másokról, ha úgy adódik), tisztos italokkal is rendszeresen; a hanyagság vírusa, jelenjék meg bármelyik területen, azonnal terjedni igyekszik más fölületekre, első jelentkezése pillanatában föl kell lépni ellene igényességgel, szellemi higiéniával, nem hagyom magam eltántorítani a restség nyegle mutatványaival, ugyanis ebben szintén más szeretnék lenni, ahogyan az vagyok, remélhetőleg ment' a kígyó szeszélyes rituáléjától; nem kell különösebben tehetősnek lennie ahhoz, hogy az embernek rend legyen fejében, lelkében, amely rend aztán uralja a testet csakúgy, talán nem annyira szimbolikusan, mint ahogyan a születendő Gogolt helyezték a szent ikon oltalmába, de a szemlélet rokon: a létezés változatoságának elnyűhetetlen egyneműsége; persze hogy a kertbe kíváncsoltam, szívesen váltottam bentről kintre, kötelezettségem akadt: el kellett égetnem a tél végi kerttisztítás hulladékát, letört és levágott gallyakat egyaránt, éreztem, segítségemre lehet a szél, hajtja majd a tüzet, három-négy méter magasra csaptak a lángok, olykor csaknem elért egy-egy szűrőláng, amit a légáram lökött felém, miképpen a lilaakác kibomlatlan fürtjei felé, meglepő sebességgel hamvadt el a hatalmas máglya, alig füstölög már itt-ott, ráhúzom a szélről kimaradt végeket, égjenek el azok is, együtt akár a dióvirág fekete „hernyóival”, forró hamut teríték rájuk, előbb belobbannak, többnyire csupán izzás, lángok legkevésbé, az égés szagát beszívta az egész kert, átjárta ruházatomat, magamon érzem a füst kesernyjét, egyáltalán nem zavar, le- és

kimosható, hovatovább a szél kicsapja a növényzetből, a kinyílt bánáti bazsarózsa tágas porzófömlületére tévedhetetlenül rálel a dongó, szinte élvezkedik a mély amarant kosárban, reggel még bimbóban gömbölyödött, a meleg sietve fölnyitotta, íme, a nap kegyelme (*azt hittem, hogy fekete napot látok a puszta égen* – miképpen jó néhány festő barátom látni vélte, képeik tanúsága szerint), az élet parázsa (játszhatnék a szavakkal: a festő parázsa), valami, ami úgy régi, hogy mindig új, üde, friss és künn és benn egyaránt melegítő: átjárás kockázat nélkül; alant pedig továbbra ott kígyózik – el nem mismásolható!, megható módon figyelmeztet rá a kifésülésbe induló nőszirmom, a legérzékibb kerti virág – a vágyakozás: mindegyre *másuló* énem fékezhetetlen szenvedése –

•

elvittek a Rajnához Nerval

és valóban a Rajna az ablakon túl (milyen ablak?, mikor?), koszos-okker áramlás, erődítményszerű fahíd – két ország között, közepén fehér vonal-határ, ennyi az egész, kövér hattyú a betonlábazatnál, a limány szívóhatása, csillogás, fényvisszaverődés a vízfodrokon, *Frühling* – itt így, korán itt is, mindenképpen korábban a vártnál, közvetlenül a parton nyers vízszag, kisváros emitt, kisváros odaát, macskátlanul a macskák hirhedt városában, a hídon csupán gyalogosok, elvétele egy-egy kerékpár – mindkét irányban, a határvonalnál kétfelől szentek óvó kegyelmébe ajánlva az alkotmány, amely több század folyamatos öröksége: történelmi relációk sűrítvénye konzerválva, kissé ódon, ám legalább annyira korszerű, szívbe markolóan barátságos szerkezet, hívogató, semmi esetre sem csalárd, a legparányibb fenyegetettség sejtelve sem; fölültes terepszemle a majdan jegyében, tervezettség és tétovaság: *a táj a Rajna Rajna részeg* – az önkényes idézet mint a lényeg föltárulkozása, a hattyú kitéve ennek a véltlen részegségnek, a gondolat ugyancsak, együttes próbálkozások árral szemben – remény híján, eredménytelen, mentség nélkül, noha föl nem adva, mindössze valami érvénytelen végtelenbe utalva, ahol – persze – hattyú többé sehol, ekként hattyúlovag sem, sehol hatályos hivatkozás, viszont blöffig merészkedő arcátlanság annál inkább – például: a história képmutató (képmutató a világ eredendően) blöffjeiig; hamis próféták rongy indulatai; ha legalább egy ócska bárka, egy lomha teknő!... *a folyó* – váltig ismételhető – *oly simán, oly szelíden*, ám a szimpla ismétlés még csak nem is változat, továbbra is minden ugyanaz, nemcsak a táj, nemcsak a Rajna, a személy legalább annyira önmaga, vagyis magába részegülve, némi kígyózó tévelygés (*agytekervények között kígyózó véredények*), angyal és sárkány egy személyben a *Jelenésekből* – a küzdelem hiteles zónáiban, koronával, koronáért, korona ellen, koronátlan, távolodó látomás, megkísértő emlékezés, többrendbeli jótékonyosság és bűn; sárga koronás Rajna-hab a hídláb örvényében és a hattyú kíváncsi tekintetében, mind szűkebb a túlpart árnyéka a folyón, amint a nap egyre magasabban, kibontakozó üzenetek az elaprózódott hullámok barázdáiból, jobbról a távolban elkékült hegyek körvonalai: összefüggéstelen hegyi ábrándok egyetemes rejtelme (*la Foret Noir*) – idegenségben és föloldatlan illúziókban megkövült zárványok, ó, ha-egyszer-sóhajok, hátha-mégis-remények, de nem, de másképp és másutt, sőt máskor, azaz: más kor, a kirekesztettség fáradt miliője, csöndben szendergő bánat, mint a kimerült állat, nyugtalanító, mint a letört köröm, a tárgyától megfosztott öröm, könnyáztatta keszkenő: roborált száanalom; egykor bizonyára bús düledékek szintén... a híd ódon tölgy-konstrukciója pillanatnyi fölfénylésben, már-már légiessé könnyítésben a ferde sugarak nyomán, megrendülés és csodálat: bele-

nyugvás/belesimulás a halhatatlan múlt sodrába, ebbe a szinte kozmikus ölelésbe, ebbe a szövevényes lét-kalandba, amely egyúttal a jövőndő szorgos hátfallá szövése, netán lenge sátorra magasztalása; hosszú, váratlan fordulata miatt kiismerhetetlen folyamat, mindennapos teher, másfelől alkalmasint a derű kétségtelen forrása, noha a bizarr gondolatoké csakúgy, váratlan visszarevédés arra a dél-ománi, vörös sziklával övezett tengernyílásra, amely misztikus utalás Sába királynője földjére, birodalmára, magára a bibliai hírű királynőre, ámbár úgyszólván teljességgel kopár vidék, korántsem mint a Rajna-mellék vegetációja, mindössze a nyitottság szédülete, *la reine de Saba* mesebeli földje, ugyan mitől a gazdagság, a dús ajándék a bölcs királynak?, de a lenyűgöző sziluett, a komor fenség talán... most azonban a Rajna menti portyák (*les excursions sur les bords du Rhin* – az *elragadó bohém* szervezésében), azaz: a portyák utóélete, az ösztönszerű ismétlés, noha másként, inkább csak nem a minta nyomán, ám végtére majdnem úgy – a végtelen variációk egyikeként, szédelegve a benyomásoktól, tartózkodva a valót mindig elfödő rajongástól, nem az őszinte tetszéstől, őrizgetve ezt a fátyolos tónust ködből, párából, rajtuk áthatolt napfényből pacsmagolva, végképp korszerűtlen impresszionizmussá maszatolva, kiváltképp, hogy az impresszárió impertinens impresszionizmusa, úgyszólván szende mélabú, igen, igen, a humor leple vagy a szív kijózanító alkuja az ésszel, a lélek kísérlete egyúttal, és egyéb *kimérák*; közvetlen a partszegélynél minduntalan víz alá bucskázó kacsák biztonságban, a hatyú távol a híd-limányban; egyetlen szempillantásban az egész múlt és az egész jövő?, aligha; egy másik attribúcióban talán, másik léptékben, ugyanakkor örökké nyugtalanító emberi igény – időről időre képzelődéssé fajulva, tudomásul véve: *emlék az ember* – a megkésett utód rögeszméje szerint: önnön vivárium; a kimérák tápláléka a megemészthetetlen emlék – fenyegető méregtartalommal, feledésben a biztonságos indikátorok, állandó a veszély az ébrenlét és az álom tudathasadásában, a szabályokat fölragó fölcserélhetőségben, aggályok, gondok peremvidékein – például –, messze a Rajna „tisztító” vizeitől; valami makacs hit fogságában: *talán nincs már több felfedezni való világ; ma már talán az intelligencia területe is teljes és bejárható* – a *kedves bolond* derűlátó megfigyelése szerint, ám nemigen hihető, a tudat voltaképpen kiismerhetetlen, éppen egységében az, különbözők a tekervények, igencsak eltérőek az agy szinte rivalizáló proposíciói, egyediek, mint a zebrák csíkozása; a folyó csillámló fölszínén alig észrevehető szellő-hullámozások: mintegy a lélek higgadt rezdülései az ittlét és a képzetes másutt-lét között egyazon időben, talán a vágyakozás, talán a szenvedély (lám, a szenvedés?) jóvoltából, Lohengrin járgánya (sic!) egyelőre még a kutyorban, mintha létezése legbiztonságosabb közegében... hiába, a vonzás!, esetleg makacs terápia utasa hiányában; megint egy korábbi javaslat: fontos méricskélés *a szív karátjával*; lopakodó költőiség az érzelmi szférába a szigorúbb ellenőrzés kiszorítására, a józan mérlegelések mellőzésére: szabad utat a szabadság csalóka ábrándjának!, az imperatívuszok ádáz felelőtlensége mint kecsegtető eszme, mint egyetemes boldogságrecept, és azokon a távoli partokon szimpla, de markáns fölérzés: a teher levethetetlen, a teher mindennütt ugyanaz, mert a teher – a hordozója önmaga, a személyiség bíbor láza a homlokokon, kivédhetetlen ragály, még csak nem is önzés, hanem *ézés*, az Én hevenyészett, ám gótikus katedrális; félszavak, simogatások, káromlások, ölelések, elutasítások, fullasztó csók, gesztusok – egytől egyig a múlt (a jövő?) kimérái, hegyes körmeik, éles fogaik fenyegetései ébrenlétben, álomban, a hanyatlás legátója és az élveboncolás mindenkori gyalázata, kíntás és kíntatás, egészen a morbid csiklándásáig; billegő vízfölszín, akárha mégis a folyó ismeretlen sárkányának háta a cifrázója, ámbár semmi helye a szépelgésnek, csak is a ritmusváltás föltűnő, odaát, a túlparton a lassan kibontakozó város önmaga árnyékából a nap mozgása nyomán: a délután egyértelmű tendere, a hídvám

épületén márványtábla följegyzéssel a hajdani hivatal tekintélyes főnökéről, aki... nos, aki hasonlóképpen, mint bármelyik hivatali ember bárhol, kiélve komolyan vett hatalmát, az utókor megbecsülésében a testület nyoma; a sárkánykígyó minden bizonynal a vízfenéken (talán csak a szemfenéken mákszemnyi torzulás) is remény és fenyegetés, valójában mindössze változat az emberi lélekre, az önlátásra (énlátásra), fojtott köhögés: *weggehen!*, *weggehen!*, de számadás elmenőben: bukás vagy nem – a pillanat egyenlege, egyáltalán nem méltatás, hanem rideg számítás, szembenezés a (víz)tükörrel, a hordalékkal, a hattyúnál a sárguló (barnuló?) habkupaccal, ó, a nemezis hullámtere!, *séták és emlékezések* – nincs kitérés az eszelős elől, a sánta apa nyomorúsága (korrekció: lelki sántaság), a kiszolgáltatott fogoly szemének irányzott ökölcsapás fájdalom évtizedek múltán, soha nincs igazi elszámolás, esély sem a törlesztésre, az apátlanság ismétlődő kígyómarása, mint a keselyű a májat, oda a bizalom, céltalan Rajna-parti portyák, a víz álombeli riogatása, az ébrenlét vonzalma iránta, a távozás rezignált kényszerűsége, nyilalló fájdalom, hasítás a vívőerekbe, tulajdonképpen egy véletlenül föllett szövetség fölmondása, visszavonás, menekvés a hamisítástól, a szemlélet (üres képzet akár – egy filozófus nyomán) jelképisége az igazsághajszolásban, visszatérés, lopakodás vissza a kertbe, minden kísértések és kiűzetetések színterére, a vélelmezett megbocsátáshoz, a lángpallosú angyalhoz, szíromhullás, virághavazás, vadgalambbúgás, rigórikoltás – tenor válasz a basszusra: az otthonosság érzetének fölszíne, néma kiáltás halottak után, zakatoló verőerek: *meghatározott jelen egy meghatározott múltból* (újabb hivatkozás a bölcselethez), merő fantazmák, elképesztő realitások, hiányok abból az örült könyvből, talán csupán elhullajtott kéziratlapok, hovatöbb kiszáradó cserebogártetek, élénk barna kitintőredékek az aszfaltba tiporva, tolakodó kétségek: az ösztönös tudat zárványai, hidegfejű érvelések mellettük, rendre megújuló tündérvarázs, előrefutások a mostig és kanyar: leborotválva Traianus oszlopa; törlés jel alá helyezve?, mindenesetre az alapinformációknak smafu, tetemes a kár, pótolhatatlan a veszteség, mindössze a zsibbasztó vágyakozás heveny rohamai: a kélgyó és enfarka, mint a szőlásban – trogloditák vaksága a napvilágon; mindezek ellenére a szent ikon megfestve, világos az üzenet (ómega, ómega; dehogy csupán lúzeroknak, annyira sem drogosoknak!): *da ljubitye drug druga...*

•

a cat has nine lives

utóiratféle: hajdan, a feledhető (?) múltban ráleltem egy fiktív figurára (igen, a nyelv már csak ilyen: létbe cibálhatja a nem-létezőt, de vajon csakugyan nem-létező lehetett?), akit Sébastiennek neveztem, és hogy kissé mitikusnak tesék, giccs-dallá ironizáltam:

*jött Sébastien a messzi tengerekről
s a szíved hódította meg
most Sébastien a messzi tengereknél
is messzibb tengerekre megy*

az enigmatikus szöveg letapadt emlékezetem legmélyére, azonban váratlanul fölszínre hozta egy friss olvasmányélmény, amely – sebtében lefordítva – ekként zárult: *Sébastien – az én, vagy én – az Sébastien; de, látod, mi ketten olyasvalaki vagyunk, aki sem neki, sem nekem nem ismert*, ami még inkább elbizonytalanított, elmélyítette kétségeimet a létmegragadásban...

SAJÓ LÁSZLÓ

A Hazugságról

SAJÓ LÁSZLÓ (1956) Budapest

– egy karácsonyi ételosztáson –
(Kujjon Ferenc költeményeiből)

minden szépen le van rendezve
esik havazik hull a pernye
növényre állatra emberre
hétfő kedd szerda következik
csütörtök az idő eltelelik
ma estétől holnap reggelig
mi az hogy ma? mi az hogy holnap?
a patkánynapok eliszkolnak
felismerhetetlen a horda
ki tudja külön-külön melyik
egybefolyt massa de mindegyik
hétfő kedd néven neveztetik
patkányok jönnek hetesével
kujjon felkel megy megebédél
sorba áll hol van meleg étel
hosszú sor rengeteg a patkány
állj a végére te már kaptál
nem látni a patkánysor farkát
senki sem tudja hol a vége
mi lesz ma marad-e ebédre
kitunkolt kondér lesz kenyérrrel?
lesz-e ma vagy ez már a holnap?
tömött patkánysor araszolgat
mozdulunk néha egy tapodtat
el se kezdődött nem lesz vége
mennél a bokorba vécére
visszalöknek kopasz legények
disznónak moslék kell azonnal?
rühes csöves állj be a sorba
cigány zsidó magyar faszomba
kopasz geci kicsit goromba
sorból ki nem állok ha mondja
szarok bele a nagy szatyorba
jó lesz még mert itt nem lesz kaja
mennék ha lenne hova haza
jó hogy van az embernek szara
meleg is de mit eszek holnap
szaros szatyor üres gyomornak
még a disznó is lakhat ólban
azt se tudom vackom most hol van
itt ott sehol bungim szétlopva
el se tudok menni rám szólnak
vissza se állhatnék a sorba
a toprongyosok eltaposnak
mióta állok itt azóta

mi van ma? holnap? maholnap?
szerdacsütörtökpéntekszombat
téltavasznjárós a falombban
a terhemre vagy én is neked
rádlélegzem a leheleted
levegőt cserélünk tetveket
itt vagyunk meddig a szem ellát
egyedül hideg külön cellák
undorral melegítjük egymást
végeláthatatlan a farok
piám nincs nem eszem nem szarok
nem tudom melyik patkány vagyok
sokan kidőlnék jönnek mások
életoslás ételosztáson
a patkánysorral lassan mászok
végtelenbe tartó patkánysor
húsvétig eltart a karácsony
a naptárt is kitaláltatok
ne kelljen nézni üres lapot
istent mímelnek ügyes papok
azért az egész liturgia
Szentlélek Atya és a Fia
élni Istent kell hazudnia
kong a harang az üres égtől
a templomok az ürességtől
hol sok szorongó hívő néz föl
hol Fiú Szentlélek s az Atyja
nézzetek inkább a karzatra
egymásra az emberfajzatra
mint húsz ujjad olyan magad vagy
itt a patkány étlen feldagad
végül saját farkába harap
eljön végre a ma ama nap
szorongatunk izzadt kanalat
Isten áll ki kap ki nem Ő dönt
körbejár a sok kopasz ördög
figyelem még el se kezdődött
menjetek békével hétfőtől
kezdjük az egészet előlről
hiszen hétfő van most is most és
mindörökké pezseg a moslék
sorbaálltunk ezért a kosztért
emberek lehet hazamenni
majd holnap megint mára ennyi
keselyű száll alá a koncert
nem talál senkit nincs itt semmi
üres tiszta ragyog a kondér

Versek az elfekvőből

(nők)

kefírt adnak joghurtot
kockasajtot
nincs már nő akit megkúrok
mit akartok

egy nő almát hámoz
készíti a pürét
kikötött az ágyhoz
ez a kurva lélegeztetőkészülék

jön a nővér rám ordít
bevágja az ajtót
álmomban dugtam
párnám alá dugtam
a kockasajtot
ide
jó lesz reggelire
de ezt is meg kell hámozni

túrót kérek sok kenyérrel
és egy nő kell
tömném őket
magamba
fulladásig magam beléje
de itt fulladok meg magamba'

a nők alám teszik az ágytálat
alájuk én már nem teszek
ápolnak halálhoszteszek
nézek messzire könnybe lábad
míg szarok szemem a jövőbe réved
talán lehet még egy
éjszakám felröhögök pedig nem vicces
de látom magam előtt a képet
a rokonok narancslevet hoznak
és nagyot néznek
holnap
nem kell bejönni elvittek

mit hoz a
jövő
itt hoznak

bevisznek az öltözőbe
 onnan meg a vetkőzőbe
 onnan át a kötözőbe
 azután a toldozóba
 a hullafoltozóba
 mennyi szorgos kéz kötöz itt
 szívemet be nem kötözik
 futok üldözőbe vesznek
 de meg nem állok ezeknek
 szívem halálra verik
 szívem meg nem áll nekik

(csak hunyd le kis szemed)

leeresztett
 redőnyök
 mögött
 örök
 csönd

(utolsó kívánság)

– *Ma lesz a temetése.*
 – *Lehet egy kérésem?*
 – ?
 – *Nem lehetne mégse?*

BERDA JÓZSEF GYÓGYSZERTÁR

azt hittem végleg
 beZÁRVA
 évekig lógott a tábla
 akkor is amikor beléptem
 a BERDA JÓZSEF GYÓGYSZERTÁRba
gyógyszertárunk csak belülről rendel
ne jöjjön előre felírt recepttel
 üvegen túl csinos kisasszony
 sorszám nincs egyedül vagyok *mit parancsol?*
 kérek egy súlyos túrabakancsot
 száz hektó bort tíz tölgyfa hordó snapszot
 ja és mindent itt fogyasztok
 egy grillcsirkét *egészet? egybe?*
 naná nehogy már széjjelszedje
 két combot kérek egy nővel
 de ne legyen libabőrös a combja
 míg végzek vele az én koromba'
 ahhoz némi idő kell
 tudja mit lehet libabőrös
 a kis szűz jó ha a pina szőrös
 ha csupasz se baj csak több a babra

elkezdem sose hagyná abba
 nem eresztené a kanit
 na de nézzük még mi van itt
hagyja el a gyógyszerét
vagy magába eresztek egy tárat
 nézd már tiszta Amerika
 kéne egy kurva
 amelyik a legszebb
 az se bánom ha csúnya
 csak tudja
 csak még egy utolsó szexet
 legyen
 kegyed
 elég
 kedves kisasszony
 engedje meg hogy megbasszam
 ki se kell gombolja köpenyét
tűnjön el! hallatlan!
 rögtön csak még valamit
 pénzt életet valamint
 könnyű halált
 de előtte nehéz ételeket
 saját zsírjában sült pecsenyekacsát
akkor nem kéri a csirkét? aranyom
 csirke után a kacska és adjon egy malacot
 de rózsaszín legyen ropogós a husa
 sűrű piros halászlé után hozzon lazacot
 aztán jöhet halpaprikás csusza
 és ha volna
 abárolt császár- tokaszalonna
 libatepertő kövérhúsos és egy tonna
 rengeteg tejfellel töltöttkáposzta
 végül gyümölcs- csokoládé- orosz krémtorta
 tetejükbe eper málna harmatos szamóca
 ráadásnak
 kevéske
 krumplipüré magába'
 ha van
 még egy
 csésze
 csontleves
 ha lehet
 és vége
 halálra
 zabáltam
 magam
pár perc és zárunk mondja még ha volna mi kéne
 sárgaborsófőzelék
 holnap
 ebédre
 ki se kell nyitnom a számat
 szívószállal
 erőltetik
 belém

de már nem érem meg a másnapot
a reggelit
pedig úgy ennék
kihűlt teába áztatott
morzsáira oszló száraz zsemlét

na végre elment zárhatok

ki se nyitott lóg a ZÁRVA tábla
ember
még nem lépett be
a BERDA JÓZSEF GYÓGYSZERTÁRba
de ha kinyit mi lesz akkor?
nincs sorszám csak sor
nincs semmi
mindenki
türelmesen vár a sorára

PETŐCZ ANDRÁS

A világ ritmusa

Herbie Hancocknak, Ron Carternek,
Billy Cobhamnek

Minden mozog, mindenhol hangok, minden, minden, minden pörög, pörög, *most egy idegen hang*, de minden pörög tovább, *újabb idegen hang*, pörgés, mozdulat, hang, pörgés, mozdulat, hang, pörög minden, valami ritmust ver a mélyben, nem tudom, mi ez, ritmus, hang, pörgés, valami a mélyben szól, nem tudom, mi ez, ritmus a mélyben, valami dob, valami dobolás, dobverő pörög, hang, hang, hang, dobverő pörög, minden remeg, hirtelen beúszik egy billentyűs, zongorahang, egészen magas hangok, mintha futása lenne valakinek, mint aki menekül, de nem is, mint *aki menekül és mégis itt marad*, tétova ujjak csúsznak végig a billentyűkön, egészen magas hangok újból, egészen különös hangok, menekülésem folytatódik, egyedül vagyok, mégis sokan vagyunk, ezrek és ezrek futnak mögöttem, ezrek és ezrek futnak velem, pörög minden, mint valami álom, olyan az egész, mint valami különös álom, *most hirtelen megint egy idegen hang, magas idegen hang*, mögötte újabb futások, mögötte lélegzetállító futások újból, pörög minden, pörgetés, újabb és újabb pörgések mindenfelől, újabb és újabb nevetések, kiáltások és sírások, újabb hang, idegen és ismerős hangok, az idegen hangok elsimulnak, és ismerős hangokká lesznek, újabb és újabb hangok, elsimul minden, aztán megint felborzolódik, hangok és hangok, futás, menekülés, hirtelen megállás, *újabb akarat*, menekülés és elvegyülés, akarat és vágyakozás, érintés, hangok és hangok, sikoltások, érintés újból, sikoltások, hangok és hangok, kiáltások, érintés és újból vágyakozás, hangok és hangok, menekülés, *menekülök*, mint aki futhat valahova, mint aki menekülhet valahova, *lihegés, élet, mozgás, csend, sikoltás, lihegés, élet mozgás, csend*, újabb sikoltás, álom, kiáltás, újabb álom, újabb kiáltás, lihegés, csend, kiáltás, csend, kiáltás, újabb csend, lihegés, élet, lihegés, csend, és kiáltás, a futásom folytatódik, nem ér véget soha, nem is akarom, hogy véget érjen, *soha, soha, soha*, lélegzetfojtva és türelmetlenül, újabb és újabb hangok, dinamika, koncentráció, az enyém itt minden mozdulat, az enyém itt minden akarat, minden futás, mert a része vagyok ennek a futásnak, ennek a hangzuhatagnak, a része vagyok, egyre jobban belémivődik minden mozgás, minden akarat, egyre jobban a sajátom, újra dob, újra billentyűs, aztán újra valami húros hangszer, megpendül körülötte minden, megpendül mindaz, ami él, és mindaz, ami halott, *újabb és újabb dinamikák*, újabb és újabb mozdulatok, újabb és újabb nevetések, és sírások és kiáltások és halálok, újra pörög minden, menekülök, megálllok, lihegve, lélegzetvisszafojtva, majd újabb mozdulat, újabb mozdulat, és pörög minden végestelen végig, minden mozog, mindenhol hangok, *minden, minden, minden* pörög, pörög, pörög, nem áll meg, pörög, pörög a dobverő, rohan vele a billentyűs, *és beleszól az idegen hang a húrok kavalkádján*, pörög, pörög minden, minden, minden – – –

PETŐCZ ANDRÁS (1959) Budapest

Boldog, magányos szöveg

Chick Coreának

Mindig azt hittem, mindig és újból azt hittem, szomorú leszek, ha nem leszel, *leszek szomorú élőlény*, és voltam is, nagyon, mindig azt, hogy majd nélküled szomorú leszek, és főleg magányos, micsoda furcsa szó, *magányos*, kissé degusztáló szó ez, tele van pátosszal, semmi játékosság, most kicsit játszunk, a billentyűkön magas hangok, játszunk kicsit a magánnyal, gyors billentyű-mozgatások, igen, játék, játék az egész, nem leszek szomorú, boldog magányos leszek, boldog, magányos szöveget hozok létre, nem lehetek szomorú, billentyűs magány, valami furcsa mosoly, már soha nem lehetek magányos, tudom, inkább játékos lehetek, valami játék az egész, halk dinamikák, micsoda halk, furcsa dinamikák, lehetne nevetni is, de nem nevetünk, minek, csak játszunk, nagyon gyorsan, erős dinamikák, betakarnak engem, akarnak valamit tőlem, én nem akarok semmit már, furcsa így, *nem akarni semmit*, tudni, hogy nem hiányzol egyáltalán, *boldog, magányos szöveget létrehozni hiány-nincs-alapon*, könnyebb egyedül, nem sietni sehova, sokkal könnyebb, minden olyan nyugodt, minden játszik, billentyűs magány, könnyed játszadozás, nem megyek sehova, nem mozdulok, nézek magam elé, halk billentyűs játszadozások, nézek magam elé, halk játékok mindenütt, erős dinamikák, senki nem keres, senki nem kíváncsi arra, mi is van velem, csak magam vagyok, ez ad erőt, megyek az éjszakai városban, minden kihalt, boldog magányos emberként megyek, egy taxi hirtelen megáll, mintha te ülnél abban az éjszakai taxiban, mint ahogy egykor régen valóban ültél is, kinyílik az ajtaja, *idegen nő*, halk, könnyed billentyű-futam, idegen nő száll ki az autóból, egyedül vagyok, ő is egyedül van, hasonlít rád, de nem te vagy, *olyan, mintha*, de mégsem, lehetnél persze te is, úgy minden sokkal egyszerűbb lenne, de nem te vagy, cigarettát kér, *erős dinamikák*, kéri a cigarettát, mintha ez lenne élete utolsó cigarettája, úgy kéri, széttárom a karom, tanácstalanul, *halk dinamikák*, könnyed billentyű-futam, de szinte válaszra sem vár, fizeti a taxit, aztán belém karol, nem szól semmit, csak egy közeli dohányboltra mutat, majd azt kérdezi, úgy, mintha ezer éve ismernénk egymást, van-e pénzem, *könnyed billentyű-futam*, tisztára olyan, mintha te lennél, nem is értem, lehet, hogy mégis te vagy?, boldog magányos szöveget akartam írni, nem is értem, lehet, hogy mégis te vagy?, kérdezem magamtól, aztán csak dohányzunk az éjszakában, tudom, hogy árt, mégis jólesik, csak dohányzom veled az éjszakában, aki nem te vagy, aki nem is vagy, egy idegen nő, valamikor megérintettem őt, ezt az idegen nőt, akivel most csak dohányzunk, lassú füstkarikák, fel, fel a levegőégbe, sűrű füstkarikák, jobb így, egyedül, boldog magányos szöveget írni, sétálni bele az éjszakába, jobb így, nélküled, nem érek hozzád, nem simogatom meg az arcodat,

te sem mosolyogsz rám, csak száll a füstkarika, dohányzunk csendben, és arra gondolunk, *nem is tudom*, mindenki másra gondol ebben a pillanatban, egy másik mozdulásra, egy másik akaratra, mindenki más valamire gondol az éjszakában, a taxi már elment, tanácstalanul állunk füstkarikák közepette, mint aki nem is tudja, hogyan is jut haza ebből az éjszakából, és haza akar-e jutni egyáltalán – – –

Nádvágó nomád nő, 2010

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Napló múltidőben

1957. március

Március 6.

Magyarország: a tizenhat oldalas új hetilap első száma. Belelapozok. Akasztófa-illatú írás: *Az igazsághoz híven – az „Igazság” nyomán.*

„Az Obersovszky Gyula szerkesztette IGAZSÁG című lap november 3-án...” – kezdi írását a cikkíró, és hosszan, hazugul, a tényeket gátlástalanul elferdítve sorolja fel azoknak a volt nyilasoknak, köztörvényes bűnözőknek, horthysta katonatiszteknek, kémkedésért elítélteknek a nevét, akik október végén a Gyűjtőfogházból a *Forradalmi Bizottmány határozata alapján* szabadultak.

1957. március 6-án este elővettem gondosan szekrény mélyére rejtett újságyújteményemet. 2017. március 6-án újra ezt teszem, igaz, már nem rejtegetem 1956-ban, 1957-ben vásárolt, megőrzött sok-sok hírlapomat, rölapomat.

Igazság, 1956. november 3. *Helyszíni tudósítás a Gyűjtőfogházból 800 politikai fogoly kiszabadulásáról.*

Hatvan évvel ezelőtt és ma is hitelesnek érzem, érzem az újságíró, Zsadányi Oszkár beszámolóját.

Akik kiszabadultak: „A legtöbbben *értelmiségiek*. Feltűnően nagy számban találunk közöttük *mérnököket*, akiket különféle »szabotázs« váddal hosszú éveken át tartottak fogva, *orvosokat*, akik az embertelen Ratkó Anna muszáj-anyaság törvénye ellenére is megsajnálta olyan asszonyt, akitől gyermeket követeltek, közben arról megfeledkeztek, hogy lakásról is gondoskodjanak részére. Számos volt *katonatiszt* élt éveken át cellákban, bűnük legtöbbjüknek az volt, hogy az egykori hadseregben magas rangban szolgáltak. De nagy számban voltak egyszerű *parasztok*, akik a tagosítás, a beszolgáltatás igazságtalansága ellen fakadtak ki, *munkások*, akik a könyörtelen normák ellen merték felemelni szavukat.”

Arra nem emlékszem, hogy hatvan évvel ezelőtt az Igazságban olvasottakról mit gondoltam, de ma öreg fejjel már *értem*. Igen, kiszabadultak háborús bűnösök is – „kivéve, akik gyilkosságokat követtek el” –, de tizenkét év rabság után! Akadt köztük nem egy, akit a szovjet hatóságok tíz év kényszermunkára ítélték. Rákosi kevesellte a tíz évet, és 1955-ben – csoportos szabadulásuk és hazafu-

rozásuk után – ítélet nélkül rájuk záratta a börtön-cella ajtaját.

1957. március 6-án olvastam az új hetilapban: „Lampert László a szabadító bizottság színésztagjának (mert ilyen is volt) tetszését nyerhette meg. Kémkedésért és egyéb »apróságokért« ugyanis *hámlára* ítélték, de mivel bolondnak tette magát, egyelőre a megfigyelőbe helyezték.” Akkor azon gondolkodtam, hogy mit jelent, a népi demokráciában milyen súlyú bünt rejt ez a szó: *kémkedés*; ma azon a félmondaton akad meg a szemem: *a szabadító bizottság színésztagjának...*

Az újságíró tudta, ki az a színész, aki testvérét kiszabadítani indult a Forradalmi Bizottmány tagjaként a Gyűjtőfogházba, tudta, hogy az ország egyik legtehetségesebb, legnépszerűbb fiatal színésze.

Darvas Iván 1957. március 6-án délelőtt próbált, este játszott a Madách Színházban. Goldoni *A hazug* című komédiájának főszerepével birkózott, már csak egy hét volt hátra a bemutatóig. Talán olvasta az új hetilapot. Nem sejtette: néhány hónap múlva – három év rabságra ítélve – ugyanabba a börtöncellába zárják, amelyből október 30-án a bátyját kiszabadította.

Forradalom: nem békeidőben tárultak szélesre a börtönkapuk, október végén szabadultak ki köztörvényesek is. Csak a haladáseszmebe gárgyult marxisták hiszik azt, hogy a forradalom zenés-táncos, boldog népünnepély.

Forradalom: fölrobbant az ország.

Forradalom: a régi rosszal gyakorta pusztul a régi jó is. Goethe bölcs sírbeszéde Hamlet halálakor: „A gonosz elesik a jóval együtt. Egy nemzedéket lekaszálnak, a másik kisarjad.”

1956-ban a magyaroknak nem adatott elég idő és erő, hogy lekaszálják a régit.

Nem kaptunk időt arra, hogy kisarjadjon az új.

Diadalittas, kegyetlen tort ültek, és még harminchárom évig kedvükre hazudtak múlttól, jelenről, jövőről a mindig új és újabb álarc mögé rejtőző régi hazaárulók.

Március 9.

Így táncolják a Rock and Roll-t – újságíró szaknyelven úgy mondják: *kis színes* az Érdekes Újságban,

néhány soros, fotókkal tarkított külhoni beszámoló. Sétál (Pat.) – mert ő hivatalos útlevél birtokában sétálhat 1957 márciusában Bécsben – a Kärtnerstrassén, és döbbenet bámul: egy kávéház előtt hatalmas tömeg, mind a Rock and Roll bemutatóra kíváncsiak, de mert nem jutottak be a kávéházba, az utcán táncoltak. Ezt a közúti forgalmat akadályozó rendbontást próbálta a rendőrség udvariasan, de határozottan felszámolni.

Az újságíró tömör véleménye: „A Rock and Roll – tömeghisztéria.”

József Attila Gimnázium, Budapest, XI. Villányi út 27. Ballagóbál, 1958. május 10. Nem tudom, ki készítette, de fénykép őrzí a pillanatot: tombolva táncolok. Társam-párom a rég égbe költözött Literáty-Káldy Kati, és körben állva mindenki minket bámul...

Tömeghisztéria? Igen. Tomboltunk. Ha szólt a zene, úgy éreztük: semmi nem korlátoz minket, röpülünk. Rock and Roll: ringasd és gurítsd! Ringj és gurulj!

Igen: tömeghisztéria. Menekülés a mindennapok szorításából, néhány percig a szabadulás álma.

Nem emlékszem, mi volt a neve – talán: *ifjú gárda?* – a ránk vigyázó, minket ellenőrző, éberem figyelő, föl-alá sétáló kommunista ifjak csapatának. A tomboló tánc közben számunkra megszűnt a jelen, elfelejtettük a jövőt.

Rock and Roll – magyarul, akkor: röpülés, menekülés.

Március 21.

„Nem titkolom elfogódottságomat, hisz annyi más elvtárral együtt engem is a kommunista ifjúsági szövetség nevelt. Oly sok elvtárral együtt engem is kínozott és még ma is kínoz a gondolat: hol hibáztunk, milyen tévedéseink voltak az ifjúsági munkában, miért nem tudtuk elérni, hogy ifjúságunkat a szocializmust építve áthassák azok az erények, amelyek a felszabadulás előtt a kommunista ifjúsági szövetség tagjait jellemezték...”

Ha ma kérdezne Fock Jenő, a hajdani miniszterelnök, talán árnyaltan, sok politikusan értelmezhető összefüggésre hivatkozva válaszolnék. Ha 1957. március 21-én tette volna fel nekem a kérdést a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség alakuló ülésén önmaga múltjától meghatódva szónokló Fock Jenő, tudtam volna nagyon tömören válaszolni.

– Azért, Fock elvtárs, mert maguk hazudtak reggel, hazudtak délbén, hazudtak este, mert tehetőségtelen, erőszakos kormányzásuk eredményeképpen lerongyolódott az ország, mert börtönbe zárták, hallgatásra ítélték a magyar írók legjobbait,

mert sikerült hazájukból menekülésre kényszeríteni kétszázézer magyart...

Tizennégy év múlva, a KISZ 1971-es kongresszusán Fock elvtárs így prédikált: „az egyén szokásaiban, a divatban, a hajviseletben lehetnek generációs különbségek, de a munkához való viszonyban egyértelműen kifejeződik a társadalmunk iránti elkötelezettség, a szocialista tudat, a hazaszeretet, az internacionalizmus.”

Üzenem a pokol valamelyik bugyrában párttaggyűlésen ücsörgő Fock elvtársnak: mindig többen, sokkal többen vagyunk, akik szocialista tudat, internacionalizmus, a kommunisták diktatórikus hatalmával irányított, kormányzott társadalmi berendezkedés iránti elkötelezettség *nélkül* szeretjük a hazánkat.

1957. március 21-én csütörtökön az Erkel Színházban megalakult a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség. Azzal hajnalban kivégezték az éppen hogy tizennyolc éves Mansfeld Pétert. Kádár János 875 millió rubel értékű árut kunyerált hitelbe moszkvai gazdáitól.

Ültem az iskolapadban: egyik eseményről sem tudtam. Féltem a feleltetéstől.

Március 23.

A Pesti Műsorban olvasom a derűs, jókedvfakasztó színésztörténetet.

„Szombaton, március 23-án történt... A vasárnapi Gábor-névnapot ünnepeleendő nagy társaság gyűlt egybe a Rátkai Márton színészklubban. Agárdi Gábor barátai köszöntötték a Gábor-napot. Agárdi szeret mulatni, főleg a saját nevenapján, de amellett lelkiismeretes színész is. Másnap délelőtt az »Olympia« egyik főszerepére volt kitéve. Éjfél előtt hazamenni... kevés egy névnapra. Viszont négy óra után hazamenni... kevés a szereplés előtti pihenésre. Elment tehát a VI. kerületi rendőrségre, elmondta problémáját, amelynek az volt a lényege, hogy kettőkor szeretne hazamenni lefeküdni. A VI. kerületi karhatalmiak megértő művészbarátoknak mutatkoztak. Pont két órákor fegyveres karhatalom jelent meg a Nagymező utcai klubhelyiségben, és bekísérte Agárdi Gábort... a lakására.”

Hogy pontban két órákor fegyveres karhatalmisták jelentek meg 1957 tavaszán a klubhelyiségben, az nem meglepő, sőt, az idő tájt s még később is természetes.

Színész barátnómmal vacsoráztunk 1962 őszén a Marx téri Tejbüfé éttermi részében, amikor fegyveres karhatalmisták és civil ruhás rendőrök zárták le a kijáratot. Se ki, se be. Barátnóm színházi szerződése július 31-én lejárt, ez elegendő ok – KMK: *közveszélyes munkakerülés* – volt arra, hogy

meseautón, néhány prostituált társaságában bevigyék a rendőrségre. (Igaz, később elnézést kértek a művésznőtől, és hajnalban rendőrautó vitte barát-nőmet haza.)

Agárdi Gábor bájos történetében ma két mondat szúr szemet. „Éjfél előtt hazamenni... négy óra után hazamenni...”

1957 tavaszán mindenki értette, mi gondja-baja van a színésznek. Agárdi Gábor és társasága két órákor nem mehetett haza, mert éjféltől reggel négy óráig kijárási tilalom volt Budapesten. Ha pihenése érdekében a színész két órákor akart hazamenni, célszerű és teátrálisan látványos megoldás volt a maga számára fegyveres kíséretet biztosítani.

A magyar színész a pokolban is színész!

(A kijárási tilalmat április 13. éjféltől oldotta fel Biszku Béla belügyminiszter.)

Március 30.

Nem jutott eszembe március 29-én, pénteken *kilátogatni* a Köztársaság (korábban Tisza Kálmán, ma II. János Pál pápa) térre a Magyar Szocialista Munkáspárt tömeggyűlésére. Bucigyuri szónokol: fröcsög, ordít, fenyegetődzik – mint mindig. Klasszikus

hordószónok. De most kimond valamit, ami – a Népkarant című napilapban olvastam szombat délután – akkor sok becsületes magyar embert gondolkodásra készíthetett.

„A »művelt Nyugat« felhorkan, ha egy-egy izgatót letartóztatunk, s arról sopánkodik: diktatúra van Magyarországon. Igen, diktatúra van! Proletárdiktatúra! Kemény kézzel ütünk vissza – nem követjük el sem Rákosi, sem Nagy Imre hibáit – de ahol kell, visszaütünk!”

Ha olvastam, sem emlékszem, mire gondoltam akkor.

Mire gondoltak a töppedt agyú kommunisták, akik a Köztársaság téren hallgatták Marosán Györgyöt? És mire gondoltak a gondolkodó magyarok, amikor másnap azt olvasták a napilapokban: „nem követjük el sem Rákosi, sem Nagy Imre hibáit”?

A kommunista *első* ember mindig hibázik; aztán a következő első ember az egyiket Szibériába száműzi, a másikat fölakasztja.

A második embernek néha szerencséje van, mint Marosán Györgynek 1962-ben: őt csak lapátra tették.

És írogathatott (hazugságokat), dalolgathatott (hamisan), amíg meg nem halt.

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY

Szülőföldem

szülőföldem

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY (1958) Budapest

Úgy érzem, nekem nincs. Olyan emelkedetten, ahogy azt érteni szoktuk. Pesten születtem egy nagy kórházban.

Törökbálintra vittek haza, egy Munkácsy Mihály utcai házba. A ház semmi különös. Sóskúti mészkőből rakott, örökké vizes falú, hosszú tornácos, egybenyíló szobás sváb parasztház. Másrészt mégis különleges. Két utcai ablaka közt, embermagas kőoszlopon közel életnagyságú szobor áll. Ávilai Nagy Szent Teréz. Idegenek állították, nem a fölmenőim. Egy sváb gazda. A lánya vagy a felesége emlékére? Hálából valamelyikőjük gyógyulásáért? Csak rémlik valami. Az a szobor megkülönböztette a házat a többitől. „Terézke.” Apám és anyám csak így emlegették. A ház apai nagyapámé és nagyanyámé volt. A mienk, és mégsem. 1946-ban csöppentünk bele. Én nem. Én még az öröklét élet előtti sötétségében lebegtem, amit valamiért nem halálnak hívunk (ha ugyan ebből a képzetből bármi is igaz). Anyám sem. Ő az Alföldön, Mezőberényben volt kisiskolás. Apai nagyapám, nagyanyám és tizenöt éves apám. 1943-ban Budáról települtek a felvidéki Rozsnyóra, ahonnan – a régi régi Száraz-portáról – a szlovákok zavarták „haza” őket. A sváb családot pedig, akiknek a házában landoltak, mi zavartuk el a szülőföldjükről. A szülőházból. „Haza.” Németországba.

Most a házról elég ennyi.

Hiszen csak két- vagy hároméves vagyok, amikor a szüleimmel beköltözünk a kórházba, ahol anyám orvosnőként dolgozik. Az első munkahelye. Akkoriban készült a diplomavizsgáira, amikor születtem.

A törökbálinti kórház. Ne valami modern betondobozra gondoljanak. A főépület egy hatalmas, sárgára vakolt, középen oszlopos, erkélyes, timpanonos kastély. Magasan fent, egész az erdő alján. A Majláth család hajdani rezideneciája. Ez a betegek fészke. Tőle nem messze kisebb, sötétvörös kastély. Abban működnek a kórház hivatalai. Lent, a főutca felé a szolgálati lakások két hatalmas tömbje, a kazánház egyszerre olajjal, párával, gőzzel, szénporral mocskos, belül pokoli tüzek fényeitől pirosuló, gigantikus üvegpaltója és a nővérszállások, mosodák, műhelyek, garázsok, a tengerimalacok emeletes ketreceinek termei. Az egészet körülöleli több hektár bekerített park és erdő. A kórházat az egész falu „Szaninak” hívja. „Te tényleg a Szaniban laksz?” Szani, azaz szanatórium. Szép ez így. Szinte megnyugtató. Csak hát a Szani sosem volt szanatórium. Kórház. Az igen. Tele tüdőbetegekkel, rákosokkal, fertőző tébécésekkel. A hullaház komoly forgalmat bonyolít.

Tudnék mesélni. A szaniról.

A Szent Teréz vigyázta házról.

A faluról. De valahogy másként. Nem úgy, ahogy a szülőföldről illenék.

•

A szülőföld talán nem is tér, hanem idő.

A szülőföld a gyerekkor.

Az én szülőföldem az erdő. A kórház sokhektáros, körülkerített erdeje. Aminek minden csapását, horhosát ismerem. Az ösvényeket, a kanyarulatokat, az

odvas fákat. A magas betonkerítésen kívül elterülő erdőrészeket is. A kilátó környékét. A régi, elfeledett homokbányákat, melyekben gyönyörű kövületeket ások, kaparok ki a szakadozó partfalakból.

Szülőföldem az öreg kertészház. Robosztus tornya antropomorf, szeme tágra nyitva, démonfeje búbján szamurájkontyot visel. Az üvegtáblákat tartó vassíneken négykézlábolva mászunk fel pártás kőfalának kétemeletnyi magasába.

Szülőföldem a mosoda, a kazán és a lakóházak alatt tekergő pincék labirintusa. A garázsok, melyekben a fehér röntgenbuszok, a múzeumba kívánckozó, kajla sárhányós kisbusz és a teherautók rostokolnak. Kölyköknek tiltott zóna, de azért beszökdösünk. A buszok tetején mászkálunk, tekergetjük a fekete bakelitkormányokat. A sofőrök hajkurásznak. Egyszer menekültemben feldűtöm a haboltók állványát, több is beindul, és percek alatt mennyezetig megtelik a hangárnyi terem. Felhúzzák mind a négy óriási vasredőnyt, de úgy sem lehet behatolni, órákig tart, míg kiömlik, elfolyik, összeesik a hab.

A romos díszlépcső is. A Majláth-kastély sarkánál, az erdőszélen kezdődik, és kettős lépcsősora fél karéjban nyílván ereszkedik alá a kertészház felé eső lejtőn. Balusztrádos erkélyei, kiszáradt medencéi omladékkal és lehullott lombbal vannak teli, málladozó vízköpőiből, szökőkútjaiból rég nem csobog, fröcsköl, csorog a víz. A lépcsők súlyos kőlapjai alatt sötét és szűk alagút húzódik, négykézláb kúszunk benne, kihallgatjuk a fölöttünk közlekedő orvosok és betegek társalgását. A lányok, ha patkány surran át a hasuk alatt, úgy visítnak, hogy közben két kézzel tapasztják be a saját szájukat.

A kastélypark. Római sírkövekkel, sétányokkal, tulipánágyásokkal, kőmedencékkel, lépcsőkkel, fenyőligetekkel és az egészet két oldalról ölelő, gyerityavirágos gesztenyesorral.

•

Szülőföldem Bús Kati néni zöldségesboltja.

Apró, kocka alakú, lapos tetejű kőputri. A mozi és a HÉV végállomása közti sáros térség peremén áll magányosan az ácsorgó időben. Benne a szag olyan sűrű, mint nagyapám pincéjében. Nehéz, nedves földszag. Itt más nincs, csak mocskos zsákból guruló földes krumpli, sáros répa, kérges karalábé, fejes káposzta. De van egy nagy biznisz is: a szotyí. A csapatosan lődörgő, moziba készülő kölyköknek mustáros pohárral méri zsebbe.

Laki bácsi boltja. Körbepultos, a vevők belépnek az ajtón, és a pult patkójában állva kérnek. Mindent a boltos ad. Mindent kézbe vesz. Ő vágja a kiló vagy fél kiló kenyeret. Méri papírzacskóba a cukrot. A két „népbolt”, egyik a Felsővárbán, másik lent, a mozi felé. Aztán az „önki”, szemben a szürke vas haranglábbal.

Naná, hogy ez a falu első önkiszolgáló boltja.

A trafik. Nusi néni meg a lánya. Sosem tudom, melyik melyik. Két fekete köpenyes néni: nekem egyformán százévesnek tünnek. Az egész helyiség akkora, mint egy skatulya. Még gyerekként is lehajtom a fejem, amikor a nyirkorgó ajtón belépek. Szeretem a szagot. Dohány, rágógumi, műanyag katonák. Újságok: *Ludas Matyi*, *Füles*. Sport szelet. *Úttörővasút*. *Negró* cukor. *Stollwerck*, amit nagyapám után csak „stolinak” hívok. *Frutti*, *Diana* alkoholos cukorka. Tűzkőért járok nagyapámnak. Cigarettaért apáméknak. Mi, kölykök szálra vesszük a *Fecskét*, évente egyszer *Dózsa* vagy *Csongor* szivart. Huszonnégy forint a *Philip Morris*, a *Dunhill*, *Marlboro*, *Kent*, *Pall Mall*. Nusi néniék pult alól árulják a popmagazint, a *Bravót*. A Németország nyugati felébe kiűzött, addigra sorsukat boldogan vállaló rokonok küldik nekik.

A lehulló alázatból, 2004

A Kálvária dombja is a szülőföldem. Az ófalu közepén magasodik, az iskola, a templom és a kórház veszik körbe. Tetejéről, Krisztus és a latrok kőkeresztjeinek lábától Budáig ellátni. Ott tanulok meg cigarettázni. De az még odébb van. Hatéves korunktól rá-rágyújtunk. Egy szál *Fecskére*, mezítlábas *Symphoniára*, *Tervre* vagy *Munkásra*. De majd ott a Kálvárián erőszakkal ráveszem magam arra is, hogy leszívjam a füstöt. Tizenhárom éves leszek, és fülig szerelmes. Azt hiszem majd, hogy számít. Pedig reménytelen. A falu legszébb lánya. Ráadásul idősebb nálam. Hiába töröm magam. Mire úgy dohányszom, ahogy egy férfinak kell, a lány elutazik. A gyógyszerárban vált jegyet, ahol csak odafelé szóló jegyet árulnak. A keresztnévét jólesik leírnom: Anna.

•

Szülőföldem a törökbálinti általános iskola. Egyik hajdani igazgatója szerint Pest megye legnagyobb, legpiszkosabb és legrosszabb általános iskolája. Az igazgatót – alacsony termete, fénylő, kerek arca, ferde szeme és tar koponyája miatt – kilétét rejtegető japán sógunnak vagy szamurájnak sejttem.

Az iskolát nem szeretem, ódon, templomtornyos épületét igen.

Egykor a Notre Dame de Paris rend zárdája volt. Az isteni szeretet leányaié.

Azért ez ott és akkor izgalmas. A szocialista hazában.

Elfelejtettem volna mondani? 1958 májusában születtem. Szülőföldem a virágzó szocializmus. A legvidámabb barakk. Amit sokáig „működő szocializmusnak” mondtak.

Fatális tévedés!

A zárdát valamikor az 1890-es években alapította Zimándy Ignác egykori '48-as, sebesült honvéd, bencés novícius, budai főreáliskolai (ez ma a Toldy) tanár, az Országos Antiszemita Párt országgyűlési képviselője, a falu plébánosa.

Szülőföldem egy volt leányinternátus.

Gondoljanak bele. Ez azért valami.

Négyéves koromtól régész akartam lenni. Óvodás voltam, amikor nagyapám és nagyanyám legnagyobb örömeire rozsdás sisakokat és szuronyokat, néhány revolvert és más világháborús német „relikviát” kapartam elő, pontosabban „tártam fel” a trágyadomb mélyéről. Régészásóm felszínre hozott még néhány törött zablát, kengyeleket, régi fémdobozokat és reklámtáblákat. Ebből a remek kollekciónak múzeumot rendeztem be az évek óta nem használt disznóólban.

Szóval három-négy éves koromtól rendíthetetlen hit élt bennem, hogy régész, rosszabb esetben történész leszek. Kölyökkoromban római őrtornyok maradványait vagy avar kurgánt sejtettem minden dombocskában. Tudtam, hogy én leszek az, aki megleli Attila és Árpád sírját. Általános iskolás koromban valódi leleteket is ástam. Gyerekkori cimborámmal a 12. századi település egyik nagy szemetesgödrébe ástam bele. A Budapest Történelmi Múzeum régésze kiszállt terepszemlére, amikor a kora Árpád-kori falu fazekasbányával ellátott fekete cserepeit elküldtem nekik.

Gondoljanak bele, mit jelenthet egy múltrajongó kölyöknek az a tudat, hogy az épületben, ahol a megszállók orosz nyelvét biflázza, és ahol azt igyekeznek a fejébe verni, hogy a magyarság legnagyobb ünnepe április 4-e, ott valaha apácák fohászkodtak Máriához, Jézushoz, Istenhez. Nem is akármilyen apácák! Az 1597-ben alapított francia Miasszonyunk Női Kanonokrend nővérkéi.

Apropó. Tudják még, mi történt április 4-én?

Sok minden.

1581-ben Erzsébet királynő a Golden Hind fedélzetén lovaggá ütötte a Földet körülvitorlázó Frances Drake-et. 1736-ban Budán megkínózták, felakasztották, kerékbe törték, lefejezték, valamint felnégyelték Szegedinác Pérot, a pécskai rác határőrség kuruckodó kapitányát és társait. 1883-ban Szegeden megszületett a Tisza nagy költője, Juhász Gyula, 1914-ben Saigóban Marguerite Duras.

Érdekesek, de egyik sem az, ami minket érdekel.

A mi évünk 1945. Amikor is a szovjet Vörös Hadsereg, vagyis az orosz birodalom megszállta Magyarországot. Gyermekkorom egyezményes világában ezt úgy kellett mondanunk: „felszabadult a haza”.

Képzeljék maguk elé a Notre Dame-nővérek zárdájának egykori kápolnáját. Most az iskola díszterme. Tömött sorokban, osztályonként, fehér ingben, fekete rövidnadrágban, a lányok rakott szoknyában, a kisdobosok kék, az úttörők piros nyakkendőben. A falakon dekoráció: vörös zászlók és drapériák, Sztálin és Rákosi képe már eltűnt, de van Kádár, Losonczi, Lázár. Éljen az ünnep!

Nóta!

*Április 4-ről szóljon az ének,
Felszabadulva zengje a nép.
Értorkok harsogva zúgják a szélnek
Felszabadítónk hősi nevét!*

*Dörgött az ágyú és zúgott a nép.
Vérzett a föld és zengett az ég.
Győzött a szovjetek hős serege
Századok könnyét így mosta le.*

Coki! Ennyi elég.

Nem tudom, apám hívta-e fel rá a figyelmem, vagy magam botlottam bele, de még érdekesebbé tették az épületet Thury Zsuzsa emlékei, aki a nővérel együtt töltött 1910 körül többször is huzamosabb időt a zárdában. Tőle tudom, hogy a nővérek többsége francia volt. Nyaranta, amikor az intézeti gyerekek hazamentek, gyerekeket nyaraltattak a termekben. A *mère supérieure* egy francia grófnő volt, fejedelemasszonyi jelenség. Méltóságos és nagyvonalú, a döntéseiben igazságos. Álltam a Kálvária alatti tökéletesen kopár iskolaudvaron, és nem akaróztam elhinnem, hogy amit az írónő ír, az igaz lehetett. Szökőkutak, ligetek, sétányok, virágágyások, tenispályák. A zárdá öreg plébánosa, az ősz szakállú, kedves *mon père* egy földszintes házacskában lakott. A két kislány megilletődötten kóválygott a hatalmas épületben. Csöndes folyosók, mindenütt szentek szobrai, festmények a falakon, virág- és tömjénillat. Nesztelenül suhanó, fekete ruhás nők, francia nyelv, áhítatos suttogás. Először féltelmes lehetett és idegen, hiszen a Thury lányok reformátusok voltak. *Ma mère*, anyám, így szólították az apácákat. Irigyen nézték azokat, akik már rutinos „zárdanyaralók” voltak, és sűrögtek-forogtak, a közös fürdéskor rutinosan takarták törülközőjükkel a pucér mellüket és ölüket, térdet hajtottak a Mária-szobor előtt, hányták a keresztet, és folyékonyan karattyoltak franciául. A két kislány újra és újra ráront az idős plébánosra a kertben, az udvaron, szeretnek köszönni neki: „*Bon jour, ma père!*” A nőneműsített férfi belemosolyog a szakállába. Szép a francia zsongás, az apácák latin és francia éneke, a kápolna virágillata, a kikeményített, hímzett, fehér szoknyácskák, a társasjátékok, a francia kenyér és sütemények ismeretlen ízei. Este a felmagasodó Kálvária-domb árnyéka és a szállongó dal: „*Sur le pont d'Avignon*”. Csöndes éjszakák, falusias nagy csöndek, vasárnap éjjel a falusiak harmonikaszóval kísért énekei.

Gyümölcsseim (Villámlástól könnyezők), 2008

Virágkönyv, 2007

Volt mágikus realizmus is.

Én akkoriban a szocialista realista világban éltem, mit sem tudva García Márquezzről, Vargas Llosáról, Carlos Fuentesről, Álvaro Mutisről, Carpentieréről. Thury Zsuzsa sem tudhatott róluk, de író volt, ráérezett magától.

Például a négy lánytestvér. Titokzatosak. Három megszólalásig egyforma, csak a legnagyobb, Mère Thérèse de l'enfant Jesus, különbözik egy kicsit. Magyarok, de nagyon franciásak. Mindent tudnak, senki nem látogatja őket, sehová nem mennek, nyáron is a zárdában vannak, magyarul nem beszélnek, mise alatt nem egyenesednek fel, nem pusmogznak, nem nézelődnek, végig térdepelnek. Beavatottak, fegyelmezettek, nem bizalmaskodnak, nem játszának, nem nevetgélnek. Néha mindannyian órákra eltűnnek. Nem tudni, hová.

Árvák? Rabok? Üldözöttek?

Egyszer különös eset esik. Alkony, a gyerekek viháncolnak, még a felügyelő nővért is magával ragadja a hangulat, fogócskába társul, és akkor a két legkisebb bujdosó lány megszédül egy pillanatra, elragadja őket a hét, táncra perdülnek, és boszorkányos ügyességgel, függén jární kezdik a táncot, a „gopakot”. A többiek megigézve bámulják őket.

Egy másik mágikus-misztikus eset.

Igéző nyári hold süt be a hálóterem kitért emeleti ablakain. A lányok szuszognak, mocoognak. Egyszer csak villámgyors, sötét árnyak cikáznak a fejük fölött. Előbb csak egyikük riad, sikolt, rémülten rántja fejére a paplant. Aztán visít, üvölt, hadonászik a többi is. Soror Hildegárd, a nevelő apáca rémülten ront elő lepedővel leválasztott fülkéjéből. A földindulásra befut a főnökasszony is. Kifogástalan feketében, fekete fátyla mögötte lobog, kezében petróleumlámpa. Szigorú tapsára, mint vezényszóra, a denevérek kiröpülnek a holdas éjszakába.

Még egy eset. Megint éjjel. A lányok arra riadnak, hogy apró koppanások töltik meg a hálótermet. Felülnek, fülelnek. Fent, lent, körbe-körbe, egyre saporábban. Ahogy a válluknak, arcuknak ütközik valami, fejükön koppan, csigás hajukba gabalyodik, megint bújnak, visítanak. A nyitott ablakokon a nyári éjszakából, a szemközti kertes dombról cserebogarak felhőraja kerekedett, és özönölt a szél szárnyán a sötétbe borult épület felé, és zúdult be a tárt ablakokon a hálótermekbe. Másnap földrengés. Nem vészes, de félelmetes. Poharak törnek, Mária-képek hullanak a falról, nagy az ijedelem, mindenki a kápolnába rohan, *Üdvözlégy, Miatyánk*, aprósütemény, tea.

•

Szülőföldem Szamaras Tóni. Fémpántos múltába veszettül nyikorog. Nyáron is hordott, redvás kucsmája rongyos-rühös. Kocsija elé fogott két girhes csacsiját husánggal náspángolja. Kötőfékjüket markolva ököllet üti az orrukat. Kölyök vagyok, mégsem bírom nézni, ráförmedek: artikulatlanul ordít, súlyos furkósbotját hozzám vágja. A gyerekek közt legenda járja, hogy gyerek volt még, amikor második világháborús löszert vagy gránátot piszkált. A detonáció elvitte az egyik lábát és az esze jobbik felét.

A Müntz-kert, amiről negyven év múlva tudom meg, hogy valójában Milz-kert. Hol első, hol második emeleti, hol meg földszinti szolgálati lakásaink szobaablakai a főutcára nyílnak. Szemben a tanácsháza fölszintes épülete. Rögvest mögötte, egy mélyedésben, egészen a Kálvária-hegy lábáig nyúlik az elvadult kert. Tocsogókkal, zombékkal tele, hajdanán vesszőfonásra szépen sorokba telepített fűzbokrokkal. A kert szélén a falut átszelő patak. Nyáron az éjszaka békák énekétől zeng. Kuruttyolnak, kerregnek, cirpelnak, öblösen umbáznak. Mintha a ragyogó csillagok vadultak volna meg. Télen oda járunk hokizni és korcsolyázni. A befagyott patak két-három méter széles, hosszan

kanyargó medrében sokszor versenyzünk, esünk, csúszunk tíz métereket. Egyszer a vízbe fagyott háromkerekű bicikli kiálló kormányja, egyszer egy ki-dobott szánkó vasa hasítja fel a nadrágomat és a combomat.

Szülőföldem Geschitz néni, a másik zöldséges. Ősz anyóka, alig emlékszem rá.

Troll a kocsmájával.

A kísértetjárta, romos Valla-villa.

A harangláb. Az öreg temető, ahová éji órán egymást riogatni járunk. A barackos, ahová lopni settenkedünk. A levendulás. A halastó. Az erdei kilátó, melynek külső gerendázatán mászunk az ötemeletnyi magas teraszra.

Grimm doktor úr és Balikó doktor bácsi.

Az öreg Bihari Nagy Lajos és Etelka néni.

Vogel bácsi, a suszter, aki örökké a háromlábú öblös kis faszékében gubbaszt a bőrök, szerszámok, kaptafák közt, és akinek örökké be nem áll a szája, pedig örökké teli faszegekkel.

Donát úr, a férfifodrász. Kopaszodó úr penge bajusszal, mintha a *Zorro* sorozatból lépett volna elő. Műhelye egyetlen nagy helyiség szálkás fapadlóval, mennyezetről függő, trópusokat idéző légekavaróval. A nikkelezett fémedények, a csúcsos-kúpos, hagymakupolás tégelyek, a piros gumipumpás kölniszórók, a porcelán mosdókagyló csapjai megduplázódnak az óriási tükörben. Donát úrnak nincs segédje, egyedül dolgozik, mégis két öreg, méltóságosságában is ijesztő, fából és bőrből remekelt, forgatható trónus terpeszkedik a műhelyében. Donát úr ádázul feni a szíjon a borotvát, tenyérynői tálkában veri a habot, aztán boszorkányos ügyességgel hordja fel, puha rétegekben rakosgatja pamacsával a vendég arcára a fehér gombócokat. Nemcsak nyírni és beretváltatni, hanem dohányozni és pletykálni is járnak hozzá a férfiak.

Pelsőczy plébános úr jól megtermett, délceg férfi. Fekete reverendájában hatalmasakat lépve vonul, akár egy fenyegető lovag. Papsapkáján a lila pompon talán esperes voltát jelzi? Innsbruckban, a jezsuitáknál avatták a teológia doktorává. Hat nyelven ír és olvas, három évtizede professzorkodik a pesti Hittudományi Akadémián. Nyolcéves lehetek, amikor üvöltve zavar ki a templomból. Vihogok, hiszen a fülünkhöz hajolva suttogja: „résen kell lennetek, mert a sátán minden percben, minden pillanatban a fületekhez hajolva suttogja gonoszságait”. Néhány évvel később a plébánia elől kerget el ordítózva. „Takarodj! Tudom, hogy jelentitek, kik járnak hozzám!” Téved. Nem jelentünk. Kiskamasz kölyökként szeretjük az ódon paplak rácsos bejárata előtti mohos lépcsőt. Szeretünk üldögélve beszélgetni rajta.

Az öreg Blank, akinek az egyik lába donga. Bunth Matyi bácsi a zörgő szerkezővel. Második emeleti szobám ablakából a kórház mosodájára és az ő istálló fedelére látok.

Ők is a szülőföldem.

•

Meg a hullaház is.

A szobám valójában nem is szoba, hanem egy cipődoboz formájú kamra. Szóval a kamrám ablaka egy csalánnal és japán keserűfűvel felvert, hosszú sikátorra nyílik. Balról a mosoda, jobbról egy mészró fal húzódik, ennek túoldalán az öreg Blankék csorba cserepű istállófedelei. A sikátor átellenes végében magasodik a kazánház szénportól és koromtól sötét, a forró gőz lecsapódásának csurgásnyomaival térképoltos, több emelet magas üvegfala. És egy darabka látszik a hullaház sárga falából is. Mindezek fölött ott terebélyesedik az erdő.

Óvodás koromban eldőlni látszott, hogy régész, bűvár és tengerész leszek, ezért a kamrám egyik hosszanti falán híres vitorlások, kalózhajók, hadifregattok és klipperek képei sorakoznak. „Santa María”, „Golden Hind”, „Mayflower”, „Great Western”.

Az egyik nyáron, nyolc- vagy kilencévesek lehetünk, egy kórházbeli barátommal, egy kislánnyal végignézzük egy boncolást. A kórházbeli gyerekek elkülönülnek a falubeliektől, ráadásul szigorú belső törvényeik vannak. Próbák és feladatok, melyeket nem árt teljesíteni. Kéményekre, falakra, raktártetőkre kell mászni. Pincékbe, kazán alatti alagutakba, csillejáratokba leereszkedni. A boncolás meglesése nem „kötelező gyakorlat”, de kísért, hiszen tudjuk, hogy az elődök, a korábbi gyerekgenerációk közt akadtak, akik megtették.

A hullaház épülete hátával a domboldalba simul, így a boncterem hátsó szellőzőablakai odabent a mennyezet alatt, míg künn a talajszinten nyílnak. Tőlem indulunk, a kísértet- és kalózhajók, a Golden Hind és a Mary Celeste képei mellől. Felmászunk a dombra, sűrű gazban, törött cserepekkal és üvegekkel borított földön, csalánerdőben kúszunk az ablakig. Az időzítés nem jelent gondot, anyám gyakran boncol, kérdeznem sem kell, tudok olvasni a jelekből. Hőség, por és szúrós gyomzag, hátunkat égeti a nap, könnyökünket cserép vágja, lábunkat hólyagosra marja a csalán. Alig látunk valamit a fehér köpönyek közt, de nem is hiányzik több. Egy órával később a kertészet bagolyvár-szerű, mohos kőtornyában sápadtan bámulunk egymásra.

– Láttad a péniszét?

A lány bólint.

– Fújj – mondja később. – Többé nem érdekel a tied sem.

Éppen ez hiányzik nekem. Úgy érzem magam, mint aki lenyelt egy hideg, nyirkos békát. Este, amikor anyám elém teszi az egyik kedvenc ételemet, a vérpirosra sült virslit, émelegve tolom el a tányért.

•

A kémények is a szülőföldem.

A kazánház harmincméteres kéményéről ugrunk a morzsalékos szénbe. Nem a tetejéről, csak a negyedéig merészkedünk. Zuhanok, torkomban a szívem, huppanás, fekete porfelhő, térdig merülök a szénbe. Futok vissza a vörös téglából épített, égbe nyúló kémény lábához, pipiskednem kell, alig érem el a legalsó vaskapaszkodót, szorosán a fokokhoz simulva kúszok fölfelé, aztán ugrok. Újra meg újra. Nem látom, hogy anyám az étkezde második emeleti ablakából átlát a széntároló kőfalán. Nem látom, ahogy öklébe harap, úgy fojtja magába a sikolyt. Ugrunk még egyet, aztán iszkolunk, mert teherautó közelít, vagy legfőbb ellenségünk, a kazánosok valamelyike.

Nyár van, végtelen nyár, csak alkonyattal keveredek haza. Anyám beszédesen néma. A szeme vörös. Vállfát ragad, másik kezével a karomat, és püfölni kezd. Ūt, ahol ér. Előbb hang nélkül, aztán elbógi magát, és kiszakad belőle: „Hogy tehetsz ilyet?” Csépel, én meg szaladok körülötte. „Sírj! – kiabálja zokogva. – Hallod? Legalább bőgj!”

A másik kémény négyszögletes. Piros az is, hiszen téglá. A kórházi derítő, magyarán a hatalmas, patkányok lakta pöcegödör szellőzője. Nem nagy, talán ha tízméteres. Óvatosan másszuk meg, meg-megrángatva a rozsdáette vaskapaszkodókat. Fent viszont, a lapos betonkarimán már kényelmesen ülünk, lógázzuk a lábunkat, alattunk az egész falu, az erdők és kertek felett Budáig látunk.

•

Szülőföldem a templom.

Csak át kell másznunk a kórház erdei kerítésén, és már ott is vagyunk. A túloldalon magasodik a falu temploma. A plébániatemplom oltára mögött valaha titkos lejárát nyílt. Ennek maradványait éppen akkoriban fedezik fel a régészek. Mi, kölykök rég tudjuk azt is, amit a tudósok nem: a templomot föld alatti alagút köti össze a kórházzal, az egykori kastély épületével. Izgalmas hely a templom környéke. Az épület belesimul az erdőbe. Vele átellenben, a Xavéri Szent Ferencről elnevezett kis kápolna mellett emberi koponyákat és láb-szárcsontokat mos ki a földből a nyári zuhatag.

Nagyanyám kertje is szülőföldem. Hét fekete törzsű, göbös szilvafa.

A cseresznyék. A körték és almák. A fűzként, sátrasan leboruló „fosóka” szilva. A rendes és a „tökös” diók. Mindegyiken ismerem a „járást”. Van jó mázó fa, de van rossz is. Könnyű, nehéz, veszélyes, alattomos és unalmas.

Szülőföldem a kórházi nővérszállás. A kocsimosó mély aknáiról vagy a kerti lucfenyők ágai közül lessük a vetkőző-zuhanyozó nővérkéket.

A Csiki-hegy barlangjai.

A legelső igazi csók. Nyelves és nyálás. A lány csak egy évvel idősebb, de sokkal, nagyon sokkal érettebb. Túl van az első férfiakon. Ő is Anna. És ő is olyan szép, mint egy álom. Egy szép álom. Amikor a szánk összeér, a nyelve a számban, enyém az övében, majdnem elájulok.

Ez a lány, a csókja, a szája, a nyelve, a nyála is a szülőföldem.

•

Lenne még, majd egyszer folytatom a leltárt. Megpróbálom számba venni mind a szülőföldjeimet. Anyámat, apámat, Mezőberényt, Dunavecset, Budát és a Várat, a Vízvárost, a szigeti uszodát, egy csomó lányt, barátokat, könyveket, a Szilágyságot és Szilágycrasznát, Erdélyt, a Székelyföldet, Granadát, Rómát, Tibetet.

De egyelőre még sehol sem tartok, csak itt kaparászok a legelején.

KELEMEN ERZSÉBET

„Tavaszesőt és vaszöldet énekelünk”

L. Simon László *Háromlábú lovat etető lány* című kötete

KELEMEN ERZSÉBET (1964) Debrecen

Az emberiség kultúrtörténetében az állatvilág egyedei közül kiemelkedik a ló: az ókortól napjainkig az erő, a hatalom megtestesítője. Az emberiség szimbolikus gondolkodásának egyik legmeghatározóbb archetípusa, amely egyrészt az égi világgal való kapcsolatkialakítás megjelenítője, a Nap, a fény, az isteni áldás, a győztes hadjáratok jelképe, a *Bibliában* az égi tudás és a hit tisztaságának szimbóluma, az üdvösség evangéliumának diadalútja (fehér ló), másrészt a föld alatti világ, a pokol, a halál, az éjszaka, a vesztes csaták, a bukás, a túlvilági negatív erők és baljós energiák jelölője (fekete ló), a polgárháború (vörös ló) vagy a pestis (sárga ló) jelképe.

Az ellentétekből megvalósuló harmónia, a fehér és fekete ló jellegzetes vonásai mellett kialakult a táltos ló képzete is, ami már a beavatottságot jelezte, a repülés, az átváltozás, az újjászületés képességének, az örök életet biztosító transzcendens erőnek a megtestesítését.

Az antik mitológiában a ló az istenek társa (az istenségek szekerét is lovak húzták), s a Hip-pukrené-forrást is egy paripa, Pegazus fakasztotta egyetlen rúgással. Pegazus szárnyas ló volt, Poszeidón és Medusza gyermeke. Amikor Perszeusz lefejezte Meduszát, akkor ugrott ki a nyakából. Bellerophón szelídítette meg az Athéné istennőtől kapott aranygyeplővel, és a hátán ülve pusztította el Khimairát, és győzte le az amazonokat. Az európai kultúrában az ihlet, a költészet megtestesítőjévé vált. Dante a Pegazuson lovagló Múzsát a költészet szárnyalásának jelképeként, értelmet megvilágító erőként tünteti fel: „Óh, szárnyas lovon szálló lány! ki szárnyat / adsz a lángésznek s halhatatlan éltet”¹ (*Isteni színjáték. Paradicsom, XVIII. 82–83.*). A költészet jelképe Csokonainál (*Lócsere*), Petőfinél (*Az én Pegazusom*) és Adynál (*Új s új lovat*), Sík Sándornál apokaliptikus erejű (*A magvető*), s ars poétikus Pegazus-funkciók találhatók Kassák Lajos *A ló meghal a madarak kirepülnek* című művében is.²

A Kassák-költéssel rokonságot mutató Nemes Nagy Ágnes-líra³ motívumai között is ott találjuk a lovat. Költészetében az állatvilág egyedei a férgek törzsétől a puhatestűeken át a gerincesekig a legváltozatosabb módon jelennek meg: férgek, meztelen csigák, béka, kígyó, sikló, veréb, vadkacsa, galamb, vadmadár, madár, macska, kutya, majom, tigris, szarvas, barnamedve, lovak (paripák), s még a szimbolikus sárkány is felvonul a költeményekben.

Ahogy a Nemes Nagy-recepció számos alkalommal rámutatott arra, hogy e lírai beszédmód gyakran összefügg azzal az ontológiai tapasztalattal, amely az ember léthelyzetét az anyagi és szellemi, a véges és végtelen, a földi és égi, a nap és az éj összebékíthetetlen kettősségében, a két tényező által meghatározott tartományban, a „Között”-ben ragadja meg, mindez ugyanúgy a ló motívumában is tetten érhető. Vagy a két pont közötti mozgásban, a hazatalálásban segítőtárs a ló („Patkolj nekem lovat, kovács, / hadd vigyen egyszer már haza. / Jó ez a szódás paripa” – *Út*), vagy a vágyak testet öltő megfogalmazásában („S szeretném Ábris, karcsú, szép nyakad / egy alkonyatkor átölelni lágyan / és futni veled megállástalan / előttünk nyúló árnyékunk nyomában. // Szeretlek Ábris! Súgom, hajtalak” – *Lovamhoz*; „Átölelem a ló nyakát” – *Út*), a profán és a szakrális összekapcsolásában („a kandallón tányérnyi, barna óra / szüette lábon dől hozzá a falhoz. // Famutatója rándul, mint az ín / öreg lovak meggöbösödött térdén, / és halkan percen, mintha széna hullna, / vén, lomha testük a jászolhoz érvén. // Mert istálló volt hajdanán e hely” – *Reggeli egy dán kocsmában*), de jelen van a ló motívuma a képek szemlélésében, a „vágta” és a „fékezés” emlékeiben, közöttségében (*A képekről*), valamint a *Miatyánk* szövegközöttségében („Szabadíts meg a gonosztól”), az éj, a bűn leírásában is („Fut a nagy ló fut az égnek” – *Dalok, Éj*), hogy ebben a végső megtisztulásban csak az égi, a szellemi maradjon: „Mert végül semmi sem marad, / csak az angyalok s a lovak” (*A lovak és az angyalok*).

Tandori Dezső *Töredék Hamletnek* című pályaindító verseskötetének (1968) nyitó költeményében, az *Hommage*-ban is dominánsan jelen van a ló, szétválaszthatatlan egységben a lovasképpel

(„Ki szedi össze váltott lovait / ha elhulltak, ki veszi a nyakába? / ki teszi meg mégegyszer az utat / értük, visszafelé, hiába?”), s a motívum végigkíséri az egész életművet.⁴ Sőt, Kassák *A ló meghal a madarak kirepülnek* hosszúverssel párhuzamba vonva a Tandori-szövegeket Tóth Ákos kimutatja, hogy „a madár- és lómotívumok előfordulása olyan gyakori és hangsúlyos, hogy a két, igen nagy irodalmi hagyománnyal rendelkező jelkép együttlátása során kapott pegazus-szimbólum” már külön értelmezést igényel. Viszont míg Kassáknál a Pegazus-szimbólum egyedi, különleges előfordulásáról beszélhetünk az adott művét elemezve, addig Tandorinál az életmű jelentős része ezzel a jelképpel operál.⁵

Zalán Tibor is tudatosan építkezik a pegazus-motívumból: ő a Kassák- és Tandori-művek vándorló-kóborló lírai énjének állapotrajzához hasonlóan a moszkvai utazását, „csavargásait” formálja lírává az *Ének a napon felejtett Hintalóért* című hosszúversében, amelyben a hintaló a gyermekkor megidézése mellett a költészet jelképe is: „Őszirózsa vagy sárga hintaló akarsz lenni” – kérdez rá önmagára. Az idő „szövetével” játszva vizuális elemeket is beépít a művébe: „az IDŐ szövetét / már szorgalmasan összeöltögette a 67-es BRL-es varrógép”.

*elkövetkezett a LÓ LÉPÉSE ezért mintha lineárisan
haladnánk az Időben*

pedig d
e
h
o
g
y

Az idődimenzió ló-lovas képéhez, a kassáki képzetkörhöz hasonlóan hozzákapcsolja a Krisztus-jelképet is: „a FUTÓ következett LÉPÉSRE / a múlt mágneses lova / magához rántott minden szöveget a keresztfából”. Ebben a kontextusban jelenik meg a háromlábú ló motívuma: „persze tudtam amit megértettem sohasem fogom tudni / a vágyakozástól kigyulladt Veronika kendője / a háromlábú ló átbicegett a Kongresszusi Palota termein / MZ kiskatona temetésén elmaradtak a díszlövészek”. S ahogy Kassák Párizsból, az európai csavargásainak végállomásáról hazatér Pestre, ugyanúgy *a napon felejtett Hintaló* hőse is visszatér Oroszországból Magyarországra: „valahol felnyerített a csontjaira fogyott Hintaló / – elsírtam magam / – elkáromkodtam magam / tétova léptekkel elindultam hazafelé”.

A négylábú legendák mellett tehát megjelennek a háromlábúak is. B. Kovács István gömörológus is a Rimaszécsen élő Busa Viktortól *Szőlő-Szült Kálmány* címen jegyzett le egy hősmesét, Móser Zoltán szerint „a cigánymagyarság őrizte hagyomány utolsó emlékét”. A mese szintén tele van háromlábú állatokkal, „amelyet ki tudja, hogy a múlt s a lélek milyen mély kútjából varázsolt elő a mese-mondó”.⁶

A hagyományban a háromlábú ló nemcsak az ördög hátslóva, de a kínai mitológiában a három láb a kelő, a delelő és a lenyugvó Napot szimbolizálja. A *Király Kis Miklós* című népmesében a sárkánynak is háromlábú lova van, és sebesebben tudott száguldani, mint a négylábúak. A mesehős, Király Kis Miklós, amikor levágja a sárkány huszonnegyedik fejét, háromlábú lóval megy tovább. De számos népmesében olvashatunk a háromlábú hátslóról mint táltos lóról.

A kortárs költészetben ez az ősi motívum, a szimbolikus háromlábú ló L. Simon László életművében jelenik meg Palkó Tibor huszonegy rajzának kíséretében. A versszöveg és a képzőművész grafikája olyan szerves egységet alkot a *Háromlábú lovat etető lány* (2009) című kötetben, hogy nincs értelme az időrendi behatárolásnak, hiszen teljesen mindegy, melyik született előbb, a kép vagy a grafika. A hátsó borító szövege is ezt erősíti, jelzi a *Mit rejt a kötet?* taglalásában: „Egy képzőművész ceruzanyomainak lehetséges olvasatát, egy történeté összeálló mozaikot. Vagy éppen egy darabjaira széteső történetet. Az elbeszélés helyét kitöltő képeket.” A képek és a versek ugyanis párbeszédet folytatnak, szinte feleselnek egymással. Viszont az írások nem a képek aláfestői, kiegészítői, és a rajzok sem a versszöveg illusztrációi. A mű felépítésében a szöveg egyszerre tűnik történetnek, vagyis történeté összeálló kép- és szövegfolyamnak, s egyszerre esik szét: ilyenkor a narrativitás helyét és szerepét az erős érzelmi motívumok, impressziók veszik át.⁷

A kötet Kassák-mottóval indul, a *Tisztaság Könyvének* egyik lánysirató betétjével, a 42-es számozott verssel. „A *Tisztaság könyve* – Kabdebó Lóránt szerint – Kassák öntisztázó versbeszéde, amelyikben – újraközölve benne *A ló meghal a madarak kirepülnek* című látomását, a század centrális remekművét – a »Mi dolgunk a világon?« problémakörét gondolja végig, az akkori új kor kihívásainak és buktatóinak közepette: képes-e megállni egy ember az emberiséget sújtó kétségbeesésben.”⁸

Kabdebó úgy látja, hogy L. Simon László a Kassák-paratextualitással (s tegyük hozzá: az

egész versszövegen végighúzódo reminiscenciával és a 42. oldalon megjelenő vendégszövegtechnikával), valamint az alkotásba bevont hagyománnyal, társakkal jelzi, hogy „az egyes ember saját eszméjében is kötődésre kényszerül”, arra, hogy a múltból és jelenből társakat válasszon, mert önmagában akár kiszolgáltatottá is válhat. Így „magát a létezést és az alkotást is társas függvénynek tekinti”, s „ebben a társas megszólalási módban formálja meg a maga személyes kérdés-módját”, úgy, hogy egyensúlyi állapotot teremt a kérdező önmaga köré. Mindez nem a gyengeség jele, hanem egy erős alkotói karakter megnyilvánulásának létformája.⁹

Az allúzió és reminiscencia mellett a költő tehát ebben a kötetben is játszik a vendégszöveg lehetőségével, de úgy, hogy itt sem pusztán irodalmi művet hozott létre, hanem könyvművet alkotott, s minden apró részletnek szerepe van. Például a 42. oldalon Kassák számozott verseiből, a 42. versből idéz: „mi tavaszest és vaszöldet énekelünk az embernek”. S a versszöveg tagolása is Kassák-párhuzamot mutat: gyakran tördeli a verssorokat a szóhatáron belül.

Az epikus, történetmondói aspektusba helyezkedő lírai én retrospektív nézőpontból, egy februári vasárnap reggelétől indítja történetét: „Vasárnap reggel kimentem a szőlőbe. Fél hét lehetett. A februári hajnalhoz képest / igen meleg, de azért jócskán nedves volt az idő. Az edzőcipőm mélyen belesüpedt a sárba.” A szőlő és szőlőskert motívuma allúziót teremt a *Japán hajítás* kötettel: ahogy a *Vasárnap* című költemény a jézusi példabeszéd fényében a szőlőműves nagypapa alakját az Atyával hozza párhuzamba, a szőlőtő maga Krisztus lesz, a szőlővesszők pedig az övéi, illetve a nagypapa a konszekrációt végző pap jelképe is egyben, ugyanígy az új kötet nyitó versszövegében a szőlősgazda és a tőle tanulni vágyó lírai én az Atya és Fiú, valamint a mester és tanítvány párhuzamát teremti meg.

A nyitó versben a gazda tehát az, aki „gondosan levágta a letermett vesszőket”. S a metszés aktusában mitikussá is nő az alakja: egybeforr kezével az „aranyárga bot”, „ujjai [...] a szőlővessző nóduszaivá” válnak, s „az uja végén a cukros könnyezés forrása” változik, azaz a lírai én a szőlősgazda alakjában nem a homo sapiens ismeri fel, hanem a megváltásban önmagát újraértelmező homo christianust. A homo sapiens a földbe gyökeredzett ember. Természetesen a föld ismerős, drága, megbecsült. A homo sapiens ezen a földön küzd, harcol, dolgozik, megbocsát vagy éppen bosszút forral. Majd ez áll a sírkövén: ettől eddig élt. A homo christianus viszont túlmutat ezen, mint az aranyárga bottal irányt mutató gazda: tudja, az örök élet kezdetéig a formálódás, az alakíthatóság megköveteli az irányt. S ez a keresztút önként vállaltását is jelenti. A levágott venyige forrásútját.

A gazda alakja más értelmezési síkot is teremt. Kabdebó Lóránt például a családragénynek aposztrofált versciklust a létezésbe felelősséggel magát beleélő ember apoteózisának tartja, amelyben a gazda családban él, a teremtésben helyét elfoglaló személyiség, s az egyes ember a család nélkül, az ember csonkaságát kitöltő keret hiányában „csak síró-panaszkodó-kétségbeeső egyed” lehet.¹⁰

A levágott venyige forrassá nőtt és tóvá összegyűlt könnyezése a szakrális szent helynek, a templomnak környezetében előhívja a nagyszülők alakját is: „nagyapámat lát- / tam meg, egy régi csónakban halad a templom felé, amelynek tetején meztelen / nagyanyám feküdt, s szájában egy vékony fonalat tartott, nagyapám abba kapasz- / kodva húzta egyre közelebb a csónakot”. Akár Minósz krétai király lánya, Ariadné, aki a bűvös gombolyagával, a fonalával, a lélek hangjával a másokon segíteni vágyó Thészeusz vezetőjévé válik a sötétben, belső vezérfonalként az életet szimbolizáló labirintusban irányt mutat neki, segíti a helyes döntésben.

A folytatásban a mester és tanítvány motívuma továbbbíródik: a gazdától tanulva a lírai én is tanítónak válik, követői köréje sereglenek, s áldozatot mutatnak be engesztelésül Istennek. A kultikus tevékenységük leírásában újabb mitológiai elemek jelennek meg: a csodaszarvas és annak feláldozása, valamint a félelem szívének metaforájaként a szent madár, a saját hamvaiból újjászülető fönix, ami az örök élet, a feltámadás jelképe, így magának Krisztusnak is a szimbóluma. Az ószövetségi apokrifekben az imádkozó fönixet a kerubokkal azonosították, a teológiában pedig a remény allegóriájaként értelmezték.

Az Úr üzenete: „jelet kül- / döött, egy hosszú kereszt alakú kar nyúlt fe- / lém, s arra kért, ne áldozzuk fel az ő nevében / a múltat, ne tegyek mást, csak szelídítsem / meg a félelem szívét, ezt a szent madarat, / ezt az elvarázsolt gyönyörű fönixet”. Azaz az Isten kérése, hogy a homo sapiens legyen homo christianusszá. A homo sapiens ugyanis féli az Istent, de nem él vele közösségben, mert a félelem gátja az igazi szeretetnek. „A félelem gyöngéd / lüktetései pillangóként hasították az eget” (8) – írja a lírai én.

Kabdebó szerint a kötetben megjelenő félelem nem a külső erőktől való hőkölést, megriadást jelent, hanem a „belsőnkben létező, virágzó erő. Megkötő, lekötő, magunkba visszafordító: »Mert attól félünk a legjobban, hogy jobbak legyünk.«” (16)¹¹ Szent János evangélista is már felhívja a figyelmet arra, hogy a félelem és a szeretet kizárják egymást. A félelem a szeretet hiányát jelzi. A Krisztus-hívó

ember arra a célba juttató élményre törekszik, amely mindennek értelmét, alapját a szeretetben adja meg. Ezt a szeretetet jelzi a ciklust nyitó szőlősgazda alakja is: Isten önmagát adta nekünk Jézus Krisztusban. S ez a legnagyobb áldozatbemutatás. Ezért kéri az Úr is, hogy ne az ószövetségi szokás szerint éljenek, hanem szelídítsék meg „a félelem szívét” (10). Erre a félelem nélküli, szeplőtlen életre vágyik a lírai én: „Hol van az álom, hogy / mégse féljünk a tisztaságtól?” (16)

Viszont az értékekben megjelenő jó megvalósításának eszközeiből, a természetfeletti erények közül a szeretet mellett fontos a hit és a remény is: „Nagyanyáim féltő tekintetét érzem a há- / tamban, s értetlenkedő rosszallásukat, hogy nem bízom s nem hiszek eléggé” (26).

Kabdebó Lóránt ennél a résznél egy retrospektív olvasással már megelőlegezi a ballada-szöveg csúcspontját, a háromlábú lovat etető lány feláldozását, s összekapcsolja a leány

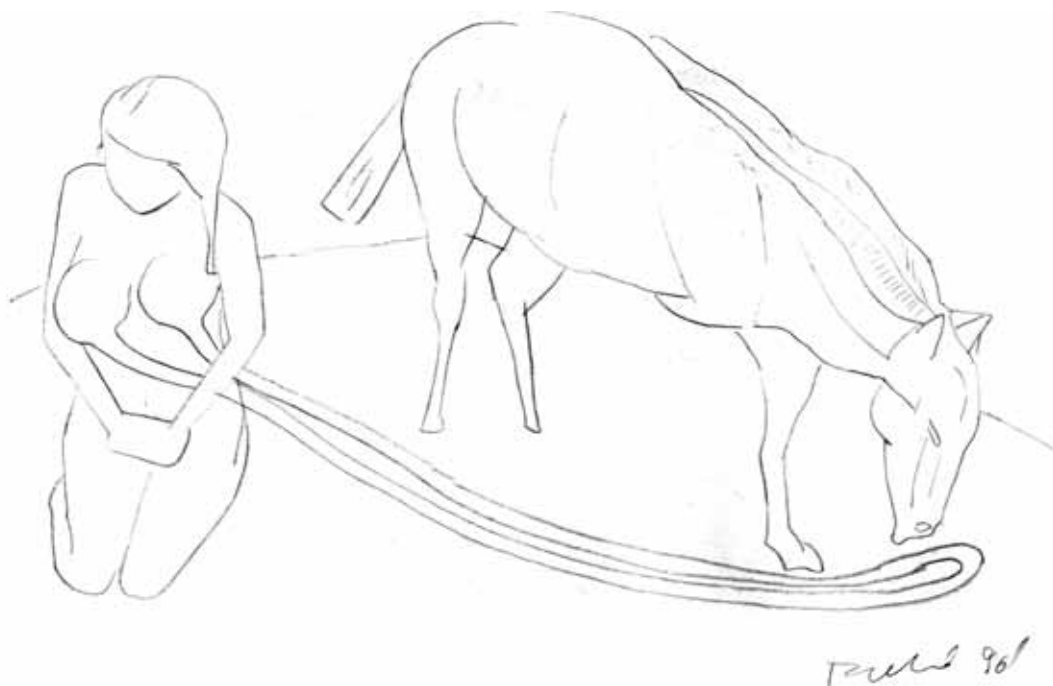
Iphigeneia és az ószövetségi Izsák történetét, s a ciklust így tematikájában egyszerre az ősmagyar, a görög és a bibliai felajánlás elismérlésének és a „létezésben elhelyeztettség megérzésként” tartja. Utalva arra a látomásra, amelyben Isten színelátása különböző mértékben van jelen: Ábrahám az Izsák feláldozása előtti pillanatban látja megnyílni az eget, de a látomást nem írja le a *Biblia*, akárcsak az Úr színeváltozását átélő apostolékét sem, csak nagy fehér fényel jelzi. L. Simon László pedig „fogalmilag gondolkozik el felőle”. Ezért is kérdez rá Kabdebó: „a ciklus cselekménye a szentmise misztériuma?”¹²

Ezt a kérdés viszont állításként is aposztrofálhatjuk. A jellemző jegyekből levont megállapításként. A szentmise az utolsó vacsora emléke, az a szent pillanat, amelyben Jézus megosztja önmagát tanítványaival: velünk. A teljes önfeláldozás megelőlegezője.

Az „én ezt a testet választottam” kijelentésbe is egy egész üdvtörténet íródik bele: a versszövegben, Isten megtestesülésének mint a legteljesebb önátadásnak reminiscenciájában jelen van a saját testi létünk, és életünk szabadsága is ugyancsak az önfeláldozás aktusában. Még a végkifejlet, a kétségeket felvető zárlat ellenére sem egy leszálló ágú családtörténetről, nemzedék- vagy emberiségrajzról olvashatunk, hanem egyrészt a legmélyebb lételméleti kérdések megválaszolására, másrészt egy értelmes emberlét megtalálására tett költői kísérletnek lehetünk tanúi. Négy

generáció története tárul fel előttünk a befogadás során: a nagypapa, az apa, a fiú (a lírai én) és a fiú gyermekének, lányának története. Ahogy a 19. század utolsó harmadában és a 20. század első felében kibontakozó és jelentőssé váló családrégény vagy nemzedékrégény prózai műnemében a kérdésfeltevésében, időkezelésében, elbeszéléstechnikájában fordulópontot jelentett Nádas Péternek *Egy családrégény vége* című műve, ugyanúgy mérföldkönek tekinthetjük a lírában L. Simon László *Háromlábú lovat etető lányát*: a lírában nemcsak egy új műfaj jelent meg ezzel (Kassák ön-életrajzi lírája, *A ló meghal a madarak kirepülnek* mellett L. Simon László műve a családrégény lírai változata, amit nemzedékkölteménynek is nevezhetnénk), de az innovatív megformáltságán, szövegalkításán túl az apakérdés prózai vonulatához is kapcsolódik. Az apa-téma több kortárs író művében alkotóelemmé válik: a Nádas-régény mellett megemlíthetjük még Lengyel Péter *Cseréptörés*, Bereményi Géza *Legendárium*, Vámos Miklós *Apák könyve* és Esterházy Péter *Harmónia caelestis* című művét. L. Simon László is a versszövegében az apa alakja köré fonja történetét: elvesztése, tragikus halála új dimenzióba helyezi a földi létet, a mindennapok megszokott rendjét: „Felajánlok mindent, amit be / akartam gyűjteni, vagy amiről azt hihetném, / hogy az enyém, hogy én kaptam örökbe. Oda- / adom a mulandóságomat, s mellé helyezem / az örök életet is, odaadom, amit megértettem, / s mindazt, aminek a megértésére képtelen vagyok” (29).

A versszöveg másik domináns alakja a háromlábú lovat etető lány. Először a csodaszarvas feláldozásának szertartását véghezvinni próbáló tett helyszínén, a tisztás szélén találkozunk vele a történet másik mitikus, „szent” állatának, a háromlábú lónak társaságában:

*A tisztás végében ült a lányom, lovát etette:
láthatatlan köldökszínór kötötte össze táltosá-
val. Vérrel kevert tej folyt lányomból a lóba.
Félénken elkértem tőle, elkértem azt a há-
romlábú szent állatot, és elvágtattam vele.
Azóta járom a földet és az eget, sós és édes
tengereket, s követem a láthatatlan kéz nyo-
mát, a teremtés ceruzavonalát. (12)*

Ember és állat mitikus azonosságának, egybeforrottságának, egy bibliai alaphelyzetnek lehetünk tanúi. S ez nemcsak a lány és a táltos ló szöveg- és grafikarajzában válik nyilvánvalóvá, de a családtörténetben a lírai hős apja is ugyanezt az identitásjegyet hordozta: „Egy animágus ül előttem: / háromlábú kutya. Apám háromlábú ló volt, / majd kutya, alakváltoztató isten” (18). Azaz a test

választásának (22) és átváltozásának (44) története is ez a mű, a szabad akarat és a saját, egyedi döntés következményeinek megélése. Erre épül a családtörténet, az emberlétet szimbolizáló mikroképlet: a megtestesülésre és az önfeláldozásra.

A történetiségben a lány tisztasága végig megmarad az apa aggodása ellenére is:

*Szerelmes gyermekem, rózsám, violám,
hol van a hosszú hajad [...]
Hol van az aranyfonat, a fényből szőtt fá-
tyol, a tisztaság lágy zuhataga? Hol van a
fény a szemedből, hol vannak a világot át-
rajzoló könnyeid? Hol van az álom, hogy
mégse féljünk a tisztaságtól? S miért kell
nekünk a puskával őrzött csend? (16)*

A lány tisztaságát szimbolizálja a fehér ingecske, amiben meghal. Amiben feláldoztatik (42). A Kassák-vendégszöveg mellett Papp Tibor-allúziót is rejtenek a sorok. Papp a *Barcikai oratórium* című művében a húgának állít emléket: „a városban gyökértelen házak / **telet érzek a gyászban** / hideg szópelyheket a fekete havazásban / **cérnavirág ó cérnavirág**”.

A cérnámotívum nemcsak az emberi lét törékenységére, a halállal szembeni védtelenségre utal, de a vékony szálaból öltögetett virággal megjeleníti a női lélek, a testvérhúg finomságát és tisztaságát is, akárcsak a Máriával való párhuzamba állítás jelzős szószerkezetével („szeplőtelen katicabogárka”), a Sermones-kódex *Ómagyar Mária-siralom* soraira emlékeztető figura etymológiával (virágok virága – hiányok hiánya), illetve az ingecske-képpel. Az *ing* kicsinyítő képzős származéka a gyermeki ártatlanság, illetve a női szemérmesség és törékenység jelképévé nő („kétajtós ingecskében”, „bekulcsolt ingecskéddel”), akárcsak L. Simon László versében, ahol még a jelzős szerkezet (fehér ingecske) erősíti is ezt a képzetet.

Az áldozat, áldozattétel, önfeláldozás, felajánlás, ami az odaadás, átnyújtás szinonim párjával is előfordul, jellegzetes motívumai, kulcsszavai a kötetnek, akárcsak a Palkó-életműnek. Ez lehet tényleges önfeláldozás (akár krisztusi attitűdű, a másikért, a családjáért, a generációért, a világért), lehet lemondás ugyancsak önmagunkról, vagy szexuális önátadás, a tisztaság elvesztésének félelme, az apa aggodó reakciója a lányáért.

Másik jellegzetes képi ereje a kötetnek az anatómiai mélység. A lírai beszédmódban a test, az organikus, élő szervezet, a biológia terminus technicusai korábban metonimikus szerepet töltek be. A 20. században viszont főleg metaforikus előfordulásuk figyelhető meg. A testrészek átvitt értelemben történő aktív használata a magyar irodalomban Kassák Lajossal és József Attilával kezdődött el. Ehhez a Kassák által meghatározott örökséghez, az anatómiai versbeszédhez, a József Attila lírájára is ható avantgárdhoz kapcsolódtak Pilinszky János és Nemes Nagy Ágnes tárgyias, objektív költeményei, valamint Papp Tibor első kötetei is.

L. Simon László kötetének is meghatározó jegye lett az anatómiai mélység, az emberi szervezet szimbólumokká, metaforává, metonímiává való transzponálása. A képsorozat tagolása alapján is a huszonegy kis egységre osztható versciklusban összesen 125 anatómiai jegy található. Ezek közül a költői beszédmód legdominánsabb motívuma a test, amelyhez szinonim fogalomként sorolhatjuk a hús, törzs, izmok, alak, testrész, árnyak és stigma kifejezéseket is:

*Kivirágzik a test. Mellemből illatos hajtások
nőnek, friss vesszők, izzó rügyek, levelek és
harmatos virágok. (18)*

A folytatásban (néhány példával szemléltetve) további mitikus-szimbolikus test-jelenléttel találkozunk: „kivirágzik a test” – 18, 20; „ablak a test falán” – 18; „A test halála nem is halál” – 42; „Mondd el a test átváltozásának történetét!” – 44; „Életünk és halálunk egymásra vetítése finom te-
toválások a testen” – 46; „tenyérrnyi hús” – 20; „gyenge törzs”; „Mutasd meg az izmok gyönyörű met-
szését!”; „Mutasd meg stigmáidat!” – 44.

A kötő- és támasztószövet egyes részei közül a kéz, kar szerepel a leggyakrabban („Átnyújtom a kezembe vett időt” – 29; „kezemben partra vetett halak” – 30; „levágott kéz” – 42; „gyenge kar” – 22; „kereszt alakú kar” – 37), de a végtagok, a végtagrészek (az ujjak, sőt az ujjak bütykei – 6) is beépülnek a költői sorokba („az ujjak is átváltoznak” – 39), s megjelenik a hát (26), a borda (42), a koponya (arc és szinonim fogalomként a tekintet – 14, 26, 42; a fej – 14, 16, 42; a nyak 14, 42), továbbá az ellátórendszerhez, az érhálózatához tartozó erek („közötte cikázó vérerek” – 26), az ütőér (14), a belső szervek közül pedig a szív is („madárként ülő apró szívek mind felrepültek” – 8; metaforaként: „tenyéryni hús”; „lassuló motor” – 20).

Az egyes kültakarók (a bőr, a haj és a szőr) is gyakori elemeivé válnak a költeményeknek („Könnyvirágok a bőrön” – 20; „hol van a hosszú hajad?”; „hol van az aranyfonat” – 16; „szőrös szent” – 18). Az érzékelés szervei közül a szem, az ajkak és a száj jelenik meg („a könnytől megfosztott szem” – 22; „szembe folyó fájdalom” – 34; „a kéz, a nyak és az ajkak utolsó találkozása” – 14; „beköztött szájjal éltük le azt, ami adatott?” – 40), és az életfunkció jelzéseiként a lélegzet (29). L. Simon László egyedi anatómiai motívumai között szerepel a mell, az emlő („mellemből illatos hajtások nőnek – 18; „emlőim kifakadó teje” – 32), [anya]méh (44) és a köldökzsinór képe is előfordul (12).

A versek anatómiai jegyeinek jelentésségét ha le is szűkítjük egy-egy olvasatra, akkor is érezzük a költői jelhasználat, a hermetizmus¹³ potenciális sokértelműségét, a jelentések megsokszorozódását. A modern költészet ugyanis a szövegnek nem tulajdonít okvetlenül koherens értelmi felépítettséget, s a jelszerű jelenvalóságát igyekszik elszakítani „a befogadásban uralkodó logosztól”.¹⁴ A hermetizmus jelhasználatának megértéséhez Schein Gábor kulcsfontosságúnak tartja, hogy a metaforát jelszerű beszélgetésként értelmezzük, a derridai modell szerint, amely az arisztotelészi mimézisrel szemben a metafora disszeminációját írja le.¹⁵ A disszemináció az egységes jelértelem elvesztését jelenti, azaz a metafora megsokszorozódását, amely elvileg korlátlan számú olvasatot teremthet a mindenkori befogadóban.

Az állandósult metafora analógia útján viszi át az emberi testrészek nevét az élőlényekre, élettelen tárgyakra. Ezek az úgynevezett exmetaforák azonban annyira beleolvadtak már a nyelvbe, hogy legtöbbször nem is érezzük őket metaforikusnak (innen az ex- előtag). Ivor Armstrong Richards ezért is tiltakozott az ellen, hogy a metaforát a megszokott nyelvhasználat eltéréseként értelmezzék. Viszont „a nyelv mindenütt jelenvaló elveként” ható metaforát meg kell különböztetnünk a költői metaforától, amely a fogalmat, tárgyat szinte egy új atmoszférába emeli az egyedülálló, megismételhetetlen szómintájával.¹⁶

Akárcsak a Föld képéhez rendelt idegek és véredények (20), amelyek szintén nem a köznyelv megszokott, „megkopott” metaforái, hanem egy egyedülálló kapcsolatot fejeznek ki, mint például „az értelem zárt kapui” (20) kijelentés is.

L. Simon László egyedi motívumai közé tartozik a vér (összetételekben is előfordul: vérpálya, véredény, vérerek). S megjelennek verseiben a testnedvek is, leggyakrabban a könny (14 alkalommal: „hol vannak a világot át- / rajzoló könnyeid?” – 16; „könnyeitől megfosztott szem” – 22; „könnyemmel rajzolom le sorsom egyediségét” – 25; „Krisztus könnyeivel”; „saját könnyeim az ő könnyei voltak” – 32). S előfordul a nyál is, viszont ez már a *pókok mirigyeikből kiválasztott hosszú fonala* értelemében (lásd ökörnyal – 8).

S ebbe a kontextusba helyezhetjük a láb végtag anatómiai jegyének mitológiai változatát, a háromlábú állatok képét („háromlábú szent állat” – 12; „háromlábú kutya” – 18; „háromlábú ló” – 18, 37). Az egyedi motívumok közé sorolhatjuk az akaratlan izomműködést jelentő reflexet, a test gyors válaszreakcióját a környezetből érkező ingerre, amihez szorosan kapcsolja a költő a mozdulat és érintés szavakat. Az anatómiai jegyekhez tartozik a testhez szorosan kapcsolódó, a halál pillanatában attól elszakadó lélek megjelenítése is.

S a „könnyvirágok a bőrön” (20), a „Könnyeimmel írom le az életemet”, „könnyeimmel rajzolom le könnyeimet” (25), az elvesztett és igazi könnyek (37), a „szembe folyó könny”, a „lassan vissza-csorgó kín, visszaerőltetett gyász” (34) fogalomláncolata ebben a kontextusban, a 39. oldal döbbenetében tárul fel igazán:

*Talán utoljára látom ma este, holnap talán ott
térdepelek az erőtlen test mellett, a béna ke-
zet szorongatva, csókolgatva a még meleg
testrészt, érezve, ahogy már csak a szív ver
benne, mert az a valami már másutt jár, ha jár
egyáltalán. Még egy utolsó érintés, még egy
utolsó finom mozdulat, reflex talán, vagy az
sem, csupán érzéki csalódás. Az ujjak is át-
válnak, és én rádöbbenek, hogy mi is az
a tökéletes szeretet, hogy ilyen csak szülő
és gyermeke, teremtő és teremtett között létez-
het, már ha szerencsés az ember. (39)*

„Édesapámat [2006] január 15-én agyvérzéssel vitték kórházba, s másnapra meghalt. [...] Ott ültem, szinte térdepeltem az édesapám kórházi ágyánál, fogtam a kezét, megcsókoltam, s közben az egész lényemet átjárta az a fájdalmas felismerés, hogy teljesen tehetetlen vagyok, sem hatalmam, sem erőm nincs változtatni a helyzetén, az állapotán, s mindazon, ami ebből ránk nézve következik. S valóban olyan volt, mint akinek nincs baja, mert a test működött, a szíve vert, a belső szervek még nem mondták fel a szolgálatot, de »az a valami már másutt jár, ha jár egyáltalán«” – vallja L. Simon László.¹⁷

A költő kezét tehát nem a sorba rendezett Palkó-képek vezették,¹⁸ hanem az a tragédia, amit a szeretett apa hirtelen elvesztése okozott: felülírt minden tervet, minden mozzanatot. S bár azt vallja, hogy a kötetben nem is az elmúlás foglalkoztat-

ta, hanem „a rajongásig szeretett apa elvesztése, egy folyamat, egy természetes lánc hirtelen megszakadásának” ténye, mégis a testbe zárt lélek filozófiai gondolatának felvetése, közvetve az elmúlás, az egyik létből a másikba való átmenet lételméleti kérdését is akaratlanul érinti, hiszen „Életünk és halálunk egymásra vetítése finom teto- / válások” maradnak a testen (46). S a test?

A test egy csapda, magányunk záloga, amiért szabadsággal fizetnek, ha visszaadjuk. Átmeneti menedék, furcsa emlékek sejtekbe kódolt könyvtára, önmagunkból önmagunknak épített múzeum. (20)

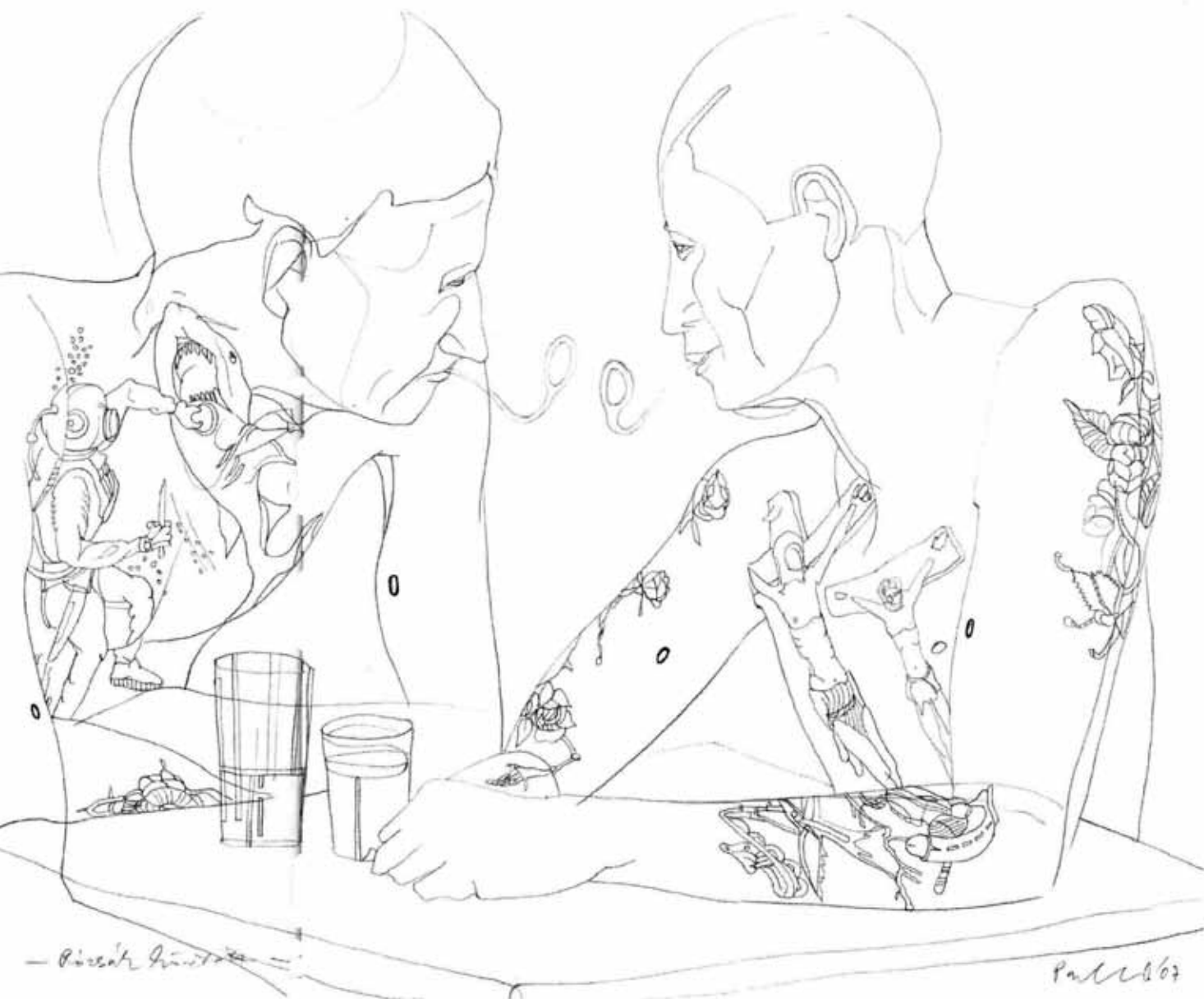
[...] Testem a nagy mű terve, vázlata. A lassan változó vázlat maga a mű, a tökéletlen alkotás: a folytonosan alakuló szövegekönv új és új olvasatot nyújt szemlélőimnek. (25)

Az ember lelke vagy szellemsége nem különíthető el önmagában megjelölhető, empirikus módon az emberi egésztől úgy, ahogy ezt az elválasztást a görög antropológia primitív dualizmusa tette. Az ember egységes egész. Nem test és lélek vagy test-lélek, hanem testlélek elválaszthatatlan kapcsolata. A test halála a lélek halálát jelentené, ha Isten irgalma nem tartaná életben a lelket a parúziáig, az új szellem testtel való felruházásáig. Nyilván a partikuláris antropológiák az egységes, egész emberről akarnak megállapításokat tenni, viszont mindig csak egy bizonyos szemszögből megközelítve teszik (tehetik) ezt. Karl Rahner szerint a közkeletű keresztény apologetikában és teológiai antropológiában is jogosan állítják szembe az empirikus antropológia „anyag-”, „test”-fogalmát az ettől elkülöníthető mozzanattól, a „szellemtől” vagy „lélektől”. Ezzel könnyítik meg a megértést.¹⁹ Az ember egységes mivoltában, az önértelmezése által, hogy maga elé állítja önmagát, és az elemzéssel kérdéssé is teszi azt, megnyitja a kérdés végtelen horizontját, ezáltal megtapasztalja szubjektum és személy voltát, s olyan kérdésekre válik nyitottá, amely minden lehetséges empirikus részvétel fölött áll. Az emberrel foglalkozó empirikus tudományok, a partikuláris antropológiák is az egész embert próbálják megmagyarázni és felbontani megragadható, elemezhető okaira. Rahner szerint az ember önmagát olyasminek tapasztalja ebben az önértelmezésben, „amit kívülről mértek rá, és külső hatások hoztak létre”, s az elemzés során – szembesülve az őt meghatározó feltételek összességével – nyilvánvalóvá válik számára, hogy „az ember több, mint tényezőinek összessége”, nem vezethető le a tőle különböző elemekből, amelyekkel rendelkezik. S a szubjektum voltának megtapasztalása transzcendentális tapasztalat, a priori nyitottság a létre általában.²⁰

Ennek nem mond ellent a test választásának megfogalmazott költői szabadsága. Hiszen egyrészt (a 25. oldal megállapítása szerint) a Test „a nagy mű terve”, és saját életünk szövegekönvének írói vagyunk, másrészt a költői beszédmód elbizonytalanodása, egy állítás, majd annak megkérdőjelezése a leg súlyosabb pillanatok által felvetett ontológiai kérdések létjogosultságát jelzi, a próbatételek során akár az ember elbizonytalanodását és az ebből fakadó ismételt döntés kényszerét:

Én ezt a testet választottam. Nem ajándék, s nem is a sors szeszélye mindez, nem mások döntése, és nem is a Teremtő akarata. Én ezt a testet választottam, s ő engedte, hogy így legyen, miként azt is, hogy egymást válasszuk. [...]

Végül is mindegy, hogy kinek az akarata, kinek a választása mindez, s hogy milyen erő vagy gyengeség tart egymás mellett minket, mert csak azt az egy mozdulatot, azt az egy, mindent eldöntő érintést vihetjük magunkkal. (22)

A lírai én felelőssége tudatában van, és nem hárítja el a szabadságát a Teremtőre hivatkozva (lásd „Én ezt a testet választottam”; „nem [...] a Teremtő akarata”). Ha ezt elhárítaná, akkor egy teljesen idegen valóság produktumának tekintené magát. Rahner írja, hogy olyan mértékben tapasztaljuk magunkat szabadnak, amilyen mértékben tapasztaljuk magunkat személynek és szubjektumnak. Azaz transzcendens lénynek. S ez a transzcendenciája teszi nyitottá és önmagáért felelősé az embert. A felelősségét és a szabadságát pedig abban tapasztalja meg, hogy számot kell adnia önmagáról.²¹ Az egész életéről. Ez az ember legnagyobb felelőssége. Ez a számadás pedig kötelező még akkor is, ha úgy érzi: „Talán nincs is cél, nincs is út, nincsen idő sem. / Csak hiány van. És idézőjelek, idézőjelek közé zárt / életek” (46).

JEGYZETEK

¹ Ford. BABITS Mihály. Lásd: <http://mek.oszk.hu/00300/00362/html/isteni3.htm#88> Ugyanez a rész NÁDASDY Ádám fordításában a következőképpen hangzik: „Ő, pegazusi Múzsza, ki a költők / műveinek s általa városoknak / és országoknak dicső nevet adsz, / világíts meg” (18. ének, 82–85.). Magvető, Budapest, 2016, 648–649.

² Részletes elemzést erről Szigeti Lajos Sándor ad. Lásd „*Hagyománytörés és hagyománytörtetés. Avantgárd poétika és mitológia*, Híd, 1999/11, 776–780.

³ Az objektív tárgyias lírába beszüremkedő avantgárd jegyek Nemes Nagy Ágnes költészetében az 1960-as évek végétől válnak egyre erőteljesebbé. Vas István levele is ezt jelzi. Nemes Nagy Ágnesnek és Lengyel Baláznak szemére veti ízlésük megváltozását: „Az én vezércsillagom ma is Babits. A titek már nem: felcseréltétek Kassákra. [...] úgy látom: ahogy Babits volt a legméltóbb jelképe egyetértésünknek, úgy Kassák az eltávolodásunknak.” Nemes Nagy Ágnes válasza erre az, hogy nem tekinti elvi dezertálásnak ízlése változását, s mai ízlésébe „az időközben költői világnyelvvé lett és így erősen megváltozott avantgarde is belefért”. (*Lengyel Balázs, Nemes Nagy Ágnes és Vas István levélváltása*, kiad. MONOSTORY Klára, Holmi, 1994/3, 374–375, 380.)

⁴ „De ha a szakmát hagyjuk, eltágítunk elemzésétől, mi marad? Semmi. Angyalok és lovak, mondta Nemes Nagy. Elhagyni – őket? Ne már. Ők már ne hagyjanak el minket!” – írja Tandori a 2013-ban megjelent *Szellem és féltálmom* kötetének *Hagyjuk a szakmát!* című aforizmájában. Lásd <http://tiszatajonline.hu/?p=6786>

⁵ TÓTH Ákos, „*Aachenben az ember raaer...*”. Tandori Dezső *Koppár Köldüs című kötetéről*, Tiszatáj, 2001. július, 84., http://epa.oszk.hu/00700/00713/00119/pdf/tiszataj_EPA00713_2001_07_076-088.pdf

⁶ Urbán Péter a vágy motívumában mutatta ki mindezt. Lásd URBÁN Péter, *Az önreflexió mintázatai Nemes Nagy Ágnes költészetében*, doktori (PhD) értekezés, PPKE, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Piliscsaba, 2012, 107. http://btk.ppke.hu/uploads/articles/7430/file/Urb%C3%A1n%20P%C3%A9ter_%20disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf

⁷ A költő, amikor elkezdte írni a művet, úgy tervezte, hogy majd egy történet lesz belőle, ahol a kezét a sorba rendezett képek fogják vezetni. De váratlanul meghalt az édesapja, s ez felülírta a terveit. Lásd a későbbiekben.

⁸ КАВДЕБÓ Lóránt, „*A test kivirágzik*”. Palkó Tibor – L. Simon László: *Háromlábú lovat etető lány*, Palócföld, 2011/5–6, 129., <http://docplayer.hu/2620184-Tartalom-kavehazi-szegleten-szili-jozsef.html>

⁹ *Uo.*

¹⁰ *Uo.*, 130.

¹¹ *Uo.*, 131.

¹² *Uo.*, 132.

¹³ Kulcsár Szabó Ernő az Újhold költészetéről, nyelvezetéről szólva kiemeli Pilinszky János és Nemes Nagy Ágnes hermetikus jelhasználatát. Lásd KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945-1991*, Argumentum, Budapest, 1994, 71–73.

¹⁴ SCHEIN Gábor, *Nemes Nagy Ágnes költészete*, Belvárosi, Budapest, 1995, 41–42.

¹⁵ *Uo.*,

¹⁶ Ivor Armstrong RICHARDS, *La Métaphore = Uó.*, *The Philosophy of Rhetoric*, Oxford UP, New York, 1936, 89–109. (Lásd *A metafora* [részlet], ford. RÁCZ Judit, Helikon, 1977/1, 121.) A hétköznapi metafora George Campbell-i szinonim párja a grammatikai metafora, amelyet Richards „verbális metaforának” nevez. Szerinte az irodalmi metafora (Campbell ezt retorikainak nevezi) nem szóbeli kapcsolat, hanem tárgyak közötti analógia, kontextusok közötti tranzakció. Hedwig Konrad „nyelvészeti” és „esztétikai” metaforáról beszél. Az előbbi a tárgy domináns vonását emeli ki, míg az utóbbi a tárgy újszerűségét kelti (*Uo.*). Richards szerint a metafora „a szövegekben előforduló kölcsönhatások egyik formája”, ugyanis a szó és kontextusa mindig kölcsönhatásban áll egymással. A szavaknak tulajdonképpen jelentésük nincs is: az értelmüket a kontextusból nyerik. Egy szó jelentésének állandósága tehát abból adódik, hogy ugyanabban a szöveggörnyezetben jelenik meg. Így a szó valójában „a kontextus helyett áll, annak a rövidítése (*abridgement of context*)”. Richards ezt *delegated efficacy*-nek, átruházott hatóerőnek is nevezi. BERECZKY Gábor, *Metafora, narráció, szociolingvisztika*, Akadémiai, Budapest, 2002, 224–225.

¹⁷ Részlet a szerzővel való magánlevelezésből.

¹⁸ L. Simon László több kiállítását nyitotta meg Palkó Tibornak, akiről az írásai *Szubjektív ikonosztázban* is olvashatók (lásd L. SIMON László, *Szubjektív ikonosztáz*, Ráció, Budapest, 2012, 333–363.). A kiállításokon a nagy olajképek mellett a rajzai is láthatók voltak, s az egyik ilyen tárlatmegnyitáskor fogalmazódott meg benne a közös kötet gondolata. Először pár írás született, majd egy nagy adag rajzot kapott Palkó Tibortól, s azokból válogatta ki és rakta sorba a könyvbene megjelent huszonegy alkotást.

¹⁹ Karl RAHNER, *Grundkurs des Glaubens*, Herder KG, Freiburg–Basel–Wien, 1976 = *A hit alapjai*, ford. ENDREFFY Zoltán, Budapest, 1985, 43–44.

²⁰ *Uo.*, 45–47.

²¹ *Uo.*, 52., 54–55.

MÁRKUS BÉLA (1945) Debrecen

MÁRKUS BÉLA

„...összefog a hazugság a múltó idővel”

1956 irodalmi lenyomata
a rendszerváltás előtt

„MEGTAGADJUK AZ ISTENT/ ÉS MAGUNK!”

Október 23-ra emlékezünk – ez a címe a Népszabadság 1956. november 23-i vezércikkének, benne a hatvan évvel ezelőtti felhívásnak: legyen „az október 23-i mozgalom tiszta céljaiért való tettekrekesztségünknek méltó kifejezése”, hogy délután 2 és 3 óra között „néma tisztelettel adózzunk a nemzeti mozgalom hőseinek”. A hősök egy hónapja „minden becsületes magyar akaratát együvé fogva életüket tették rá, hogy meghallja végre a világ: a magyar népnek elege volt a Rákosi–Gerő-féle uralomból”, ezért a nemzet „híven őrzi, szívébe zárja emléküket” – így kezdődik az írás, november 23-ról mint ünnepről beszélve. Az ország függetlenségéért, a párt és a szocializmus ügyének tisztaságáért, az igazi munkáshatalomért harcoló ifjak célkitűzéseit „minden becsületes embernek támogatnia kell” – szólít fel és biztat az ismeretlen szerző. Akinek a sorsán töprengve okkal kérdezi az újságcikket a minap ismerető Szigethy Gábor (*Napló múltidőben*, Kortárs, 2016/11), hogy vajon mi lett vele, egy hónap vagy egy év múlva „becsületes vagy álkommunistának” tartották-e az elvtársai.

Az Örkény István kiadatlan írásai között megtalált *Noteszlapok 1956-ból* (Holmi, 1991/10) két bejegyzésével is ezt a napot, november 23-át fogja közre. Az egyik, a napilap közlésétől eltérő dátummal, azt rögzíti, hogy 22-én egy órára megbénult és elnémult a sztrájkba lépő Budapest. A másik, a 24-i keserűen (vagy kedélyesen?) ironikus hangoltságú: „Mindenütt árusok. Pogácsát, perecet, egy kis asztalon női kozmetikát, másutt kendőket, használt cipőket, csavart cukrot árulnak. Néhány összelőtt könyvesbolt előtt, asztalra kirakva árulják az irodalmat; meghatva állok meg, mert itt tolong a legtöbb ember. »Mi fogy?« – kérdezem az elárúsító kisasszonyt. »Versek« – mondja. Ezt először hallom; igen-igen nagy lehet a baj.” Kommentár, magyarázat nincs. A bajból való kilábalás jóvendőlése sem.

Hogy az következik-e el az ő életében is, amit egy másik, szintén november 23-án dátumozott írás, az *Idei hó* jósolt? Annak a Jankovich Ferencnek az emlékverse, aki a „Sej, a mi lobogónkat fényes szellők fújják” szövegírója volt, és aki a szinte népdallá lett indulóra utal is itt. Ekképpen: „És vádoljuk magunk, hogy élünk, s reszketünk – / S mi mást is félténénk, mint hitvány életünk? / S már úgy cseng vissza, mint akinek fülébe ólom vágott: / hogy Holnapra megforgatjuk az egész világot... / S undor lesz e szó: Forradalom... Megtagadjuk az Istent / és magunk! Rút szolgagond egymást tapasztalni szökkenet –”.

Az *Idei hó* címbeli motívumával Vörösmarty *Előszavának* a „Most tél van és csend és hó és halál” kétségbeesett helyzetjelentését idézi földről s tavaszról, mely „jókedvet és ifjúságot hazud” – az Ady-vers, a *Mag hó alatt* hite s reménye nélkül: „Most tél van s szegény magam-magam / Megnémítva és behavazva / Rendeltetés hitével / Őrzöm meg tavaszra, / Igazimnak sarjadásáig”. A költeményt hiába keresnénk Jankovich három évvel későbbi kötetében, az *Összegyűjtött versei* között – de a következőkben (*Naprávárók*, 1960; *Tavasziidőző*, 1962) sincs ott. Ugyanúgy kiadatlan maradt, a hagyaték őrizte meg 1956 tanúságtételeként, mint több költőtársáét, Képes Gézáét, Vas Istvánét. Vagy Váci Mihályét, akinek október öt napjáról – 23-tól 27-ig – írott naplójegyzeteit és verses vallo-másait „*népünk legtisztább áldozása*” címmel Tasi József tette közzé (s látta el magyarázó szavakkal) az Új Forrásban (1996/8). A költő egy kötetel (*Ereszalja*, 1955) és az ezért kapott József Attila-díjjal (1956) a tarsolyában – szavai szerint – megrészegül „a szabadság élő leheletétől, ami hosszú évtizedeken át nem volt levegője a magyar égboltnak”. Magával ragadja a tereken végigzúgó *Himnusz*, és a „Húnyjon ki két szemem világa, / mikor nem rád tekint, népem, te szent, te kárhozott, te drága!” fogadalmát tevő Dsida Jenőhöz, a *Psalmus Hungaricus* költőjéhez hasonlóan szégyenkez- zik s vonja átok alá magát: „Himnusz! Nemzetünk imádsága! / Néma voltam eddig téged énekelni! / Legyek néma, ha másra nyílna ajkam, / számban kavics forogjon nyelvem helyett, / ha helyetted –

Te Anyák egyetlen ajándéka, / más imádságot énekelnék hazámért”. Az öt nap krónikája annak a „csodálatos hangulatnak” az érzékeltetésével zárul, melyben „végre barátira, testvérré leltek az örök gyanakvással elárvított emberek”.

A „konszolidáció” kezdetével megtagadták-e magukat s a forradalom szellemét, törekvéseit költőink: eme alkotói pályák folytatása, alakulása ismeretében ma is szinte vádként hangozna, vitát kavarna az egyenes kérdés. Mint ahogy úgy tíz-tizenöt évvel ezelőtt „belterjes irodalmi perpatvar” támadt Tamási Lajos ügye körül, miután Péter László felvetette: 1958 őszén *A csepeli gyorsvasúton* című költeményében a szerző „megtagadta” 1956 őszének emblemikus versét, a *Piros a vér a pesti utcán*-t. Nem azért, mert a vele (a lírai énnel) egy fogantyút szorító pufajkás munkásörben a saját apját vélte fölismerni, hanem mert így vált el tőle: „azt hiszem mégis, az a lényeg, / hogy jó helyen van ez a fegyver”. A polémia talán kevésbé nyúlik s mérgesedik el, ha Tamási feltétlen híve (tanítványa), Benke László az ez idő tájt megjelent könyvében nem kezd vádaskodni, írván, mestere a magyar költészetben azért nincs méltó helyén, mert irodalmunk „igen tiszteletre méltó képviselői, egészen Németh Lászlóig, egytől egyig kiegyeztek a hatalommal”. Hogy Tamási volt annak a nyilatkozatnak a fogalmazója, s Benjámín Lászlóval, Kónya Lajossal, Erdei Sándorral, Sipos Gyulával és Örkény Istvánnal együtt az aláírója, amelyikben „a magyar nép szocialista fejlődésének szolgálata” mellett kötelezték el magukat (Kortárs, 1957. szeptember), a tény Péter László föl sem vette az érveik közé (bővebben ld. PÉTER László, *A megtagadott vers*, Kortárs, 2001/6; Uő, *Csepeli gyorsvasút*, Magyar Nemzet, 2005. ápr. 30.; BENKE László, *A költői becsületről és fosztogatóiról*, Magyar Nemzet, 2005. jún. 4.; PÉTER László, *Még egyszer Tamási Lajosról*, Élet és Irodalom, 2005. júl. 22.; SZŐNYEI Tamás, *Titkos írás I. k.*, Noran, Budapest, 2012, 249.).

Megtagadás vagy szolgálat? A válaszáadás bizonyosan nehezükre esett volna a kevésbé lelkesült kortársaknak is – a tragikusan ellentmondásos helyzet megítélésében is segíthet, mert óvatosságra int Illyés korábbi, 1955-ös verse, a *Bartók* három sora: „amit mi elviseltünk, emberek, / amit nem érthet, aki nem érte meg, / amire ma sincs szó, s tán nem is lehet már”. Ennek fényében érdemes vizsgálni – ha érdemes – azt például, hogy az 1957 utáni líráról készült átfogó tanulmány mire utal, amikor Jankovich esetében a jelen „szocialista világával szemben” kifejezett „romantikus nosztalgiákat” vagy „az önkéntes elszigetelődés bosszús érzéseit” említi. Az összegzés *A magyar irodalom története VI.* kötetéből való (szerk. SZABOLCSI Miklós, Akadémiai, Budapest, 1966, 1042–1067.), ez emeli ki – Garai Gáboréval együtt – Váci költészetét, mint amelyik „a szocializmus mellett szenvedélyesen elkötelezett, érzelmileg, gondolatilag gazdag, szocialista humanista lírává” nőtt. Voltaképp figyelemre méltó fejlemény, ha valaki cáfolni akarja (s tudja), hogy a költő csatlakozott a Kádár-rezsimhez – mint Tasnádi Gábor az *1956 hűségében, avagy az ismeretlen Váci Mihály* című könyvében, ellenvéleményét főleg arra alapozva, hogy az 1956 és 1970 között írt versek egyharmada nem jelenhetett meg, s hogy a *Vigyél el innen* című az „üldözött vagyok” érzését szóltatta meg. Ratkó József és 1956 „viszonyát” taglalva Jánosi Zoltán meggyőzőbb példával érvel Babosi Lászlóra támaszkodva, aki a *Törvénytelen halottaim* című, 1971-es hosszúverset citálva hangsúlyozza, a költő „szinte elsőként vetette fel versben egy »tiszta« érthető kétértelmű utalás segítségével az akkor még »temetetlen« mártír miniszterelnök, Nagy Imre nevét” („*A holtak deregésén Nagy Imrét ki üti?*”, Bárka, 2016/5). Meggyőző példa a hagyatékból a *Három év után* és a *Gulliver éneke* is. Az utóbbiból: „Homlokig ér a gyalázat, / talpamat fák böködik. // Pici az ember, a lélek, / a rácsos ég is picit. / Közöttük örülten élek, / óriás liliputi”. Az előbbiből, Tamási Lajos versét (*Piros a vér a pesti utcán*) idézően: „A holtak nem beszélnek / szép kövek alatt élnek / emlékszel pesti utca / milyen volt az az ének”.

„...AZ ÚGYNEVEZETT »KÉNYES« KÉRDÉSEK”

Kiadatlanul maradt művek sorát lehetne még lajstromozni – egynéhány szóba kerül még. Mindegyik bizonyosságul szolgál arra, hogy milyen képmutató, hazug állítást engedett meg magának *A magyar irodalom története* vázlatként szerepeltetett fejezetének szerzője, T. D., azaz Tóth Dezső, miután „felszabadulásunk utáni történelmünk legmegrázóbb társadalmi élményének” nevezte „az ellenforradalmat”. Egész irodalmunk erőteljesen reagált rá, hangsúlyozta, azzal együtt, hogy noha „az irodalmi élet az ország egészének életétől egy ideig elmaradt”, később bebizonyult, „nincs olyan téma,

probléma, amely önmagában ártalmas volna”. Büszke öntudattal jelentette ki, állította be: „Az ellenforradalom ábrázolása törte át azt a gátat, amely korábban mesterségesen emelkedett az úgynevezett »kényes« kérdések művészi tükrözésének – egyben az írói felelősség kibontakozásának útjába.” „Ez a próbatétel a művészi alkotás gyakorlatában állította helyre pártosság és objektivitás dogmatizmustól és revizionizmustól megbontott egységét” – a kiegészítés ugyanolyan abrakadabra, mint Szabolcsi Miklós szavakkal való játéka. A magyar irodalom legújabb fejezeteiről lezajlott rádiós beszélgetések egyikében (ld. *Történelmi jelen idő*, szerk., bev. BÉLÁDI Miklós, rádiós szerk. KULCSÁR Katalin, Minerva, Budapest, 1981) fejtegette, hogy már 1965 körül – vagyis Tóth Dezső vázlata készítésének táján – próbálták „teoretikusan” megfogalmazni azt az „újdonságot”, hogy „a szocialista Magyarországon él egy magyar szocialista irodalom és a szocialista Magyarország irodalma”. Ez a szemükben azt mutatta (volna), hogy a szocialista realista irodalom nem egyedül van, hanem „rendkívül széles ideológiai közegben mozog”, „a legkülönbözőbb változatok, ideológiai, eszmei és ezeknek megfelelő ábrázolásbeli változatok élnek egymás mellett”.

A kulturális politikai három T-s – tiltás, túrés, támogatás – gyakorlata nem erről az ideológiai alapzatról indította akcióit. Elméleti munkaközösségek aligha vitatták meg, állásfoglalásokba, határozatokba pedig biztosan nem rögzítették a művészetek irányításának enélkül alkalmazott legfőbb alapelvét: a tabutémák kijelölését. Értekezések, tudományos dolgozatok azóta se részletezték és elemezték, hogy a szocializmus korának két nagy időszakát, az 1956 előtti és az 1956 utáni, a témák szerint is el lehet választani egymástól. A választóvonal: a Rákosi-diktatúra idején a párt azt írta elő, azt határozta meg, hogy miről kell szólnia a műnek, a Kádár-korszakban pedig azt, hogy miről nem szabad, miről tilos beszélnie. A pártvezér kötetének címevel: az *Építjük a nép országát* ötéves terves programja szerint az iparosítás, a mezőgazdaság kollektivizálása, a termelőszövetkezetek szervezése, ezektől elválaszthatatlanul a (szovjet) párt vezetésével az osztályharc megvívása, a kizsákmányolók, a kulákok elleni küzdelem stb. szerepelt a megéneklendő listáján. Annak szellemében, amiről 1952-ben, a *Felelet*-vitában az érintett Déry beszélt, önkritikusan, mondván, nem ismerik el azt az „esztétikai tételt”, miszerint az író ízlése és ítélete a legfőbb kritériuma annak, „mit és hogyan kell írnia” – hiszen „az író ízlése és ítélete lehet ellentétes is a nép, az állam, a párt ítéleteivel és érdekeivel”. Erre rímelt Darvas József beszéde a Magyar Írók Szövetsége 1959. szeptember 25-én megtartott alakuló ülésén, aki a szocializmus, az ország és az irodalom érdekének tartotta az Írószövetség 1957. januári felosztatását – azért az ekkor már vizsgálati fogságban lévő írók letartóztatásának érdekeit mégsem sorolta elő (*Irodalmunk helyzetéről = Élő irodalom*, szerk. Tóth Dezső, Akadémiai, Budapest, 1969, 259–265.). Mészse maguk mögött hagyták azt a „riasztó eszmei-politikai zűrzavart, amely 1956 végén, de még 1957 elején is annyira jellemző volt” az irodalmi élet nagy részére – örvendezett. Hangoztatta, „a megtévedt és megtévesztett írók többsége vagy így, vagy úgy, ki előbb, ki később, de rádöbbsent arra, hogy akarva-akaratlan a magyar nép igazi érdekeit veszélyeztető erőket támogatta, s eljutott az elmúlt válságos idők józan, felelősségteljes megítéléséig”. Mint majd az idő haladtával mind egyértelműbbé válik, a felelősségvállalás bizonyos témák kerülésében, nem vállalásában muszáj, hogy megmutatkozzék. Olyanokéban, mint a szovjet (megszálló) csapatok jelenléte, mint az egypártrendszer szükségszerű s üdvözítő volta, mint Trianon – habár itt jó ok volt a „visszabeszélésre”, hogy a békeszerződést Leninék is igazságtalannak tartották, s nem is írták alá –, vele kapcsolatban a szomszédos országok magyar nemzetiségének léte s helyzete. Főként pedig: 1956 volt tiltott történelmi terület népfelkelési, forradalmi voltában – ellenforradalmi szerepében viszont sürgették felléptetését.

Ha valóban annyira széles az ideológiai közeg, annyira különfélék az eszmei változatok, mint Szabolcsi Miklós mondta, s ha csakugyan nincsenek a Tóth Dezső felhozta kényes kérdések, akkor 1956 törekvéseinek, szellemének föllevenítését tényleg nem tartották volna ártalmasnak. Szó sem lehetett azonban arról, hogy nyilvánosságra hozzák az eszmecsere szándékával a *Gond és hitvallást*, a Magyar Írók Szövetsége 1956. december 28-i közgyűlésén elhangzott és elfogadott kiáltványt, holott – minden bizonnyal – a párt és a kormány vezetői már a hónap elején ismerték és jóvá is hagyták. „Dicső költőink élő szelleme és az emberi igazság segít nekünk abban, hogy jóslatot tegyünk: eljön az idő, amikor a megtévedt hatalom bűnbánatot mond, mint ahogy az általa megdöntött hatalomnak is meg kellett bánni ama tiprást, melyben Petőfi elveszett” – Tamási Áron nyomán a szovjet kormányzat történelmi tévedését felvetni igazán kényes ügy lett volna.

Kertben történt dolgok, 2007

„A TÖRTÉNELMI MOZGÁSIRÁNYOK ÉRZÉKELTETÉSE”

Hasonlóképpen kényesnek bizonyult – a hosszú ideig megszokott, a hivatalostól eltérő kifejezéssel élve – a „sajnálatos október” napjainak egyik első íróilag igényes megjelenítése, Kamondy László *Fegyencek szabadságon* című elbeszélése is. Az 1957 őszi elindított folyóirat, a Kortárs második, októberi számában megjelent írás szerzőjét – Fenyő István párthű véleménye szerint is (*Új arcok – új utak*, Szépirodalmi, Budapest, 1961, 128–129.) – „túlzott hevességgel támadták”, az „ellenforradalom mellé csatlakozást” hányták a szemére. A helyzet- és jellemrajz pedig a maga valószínűtlen voltában is ártatlan: olyan foglyok a szereplők, akik a cellájukból kikerülve – vagy kikerítve magukat – sem vágyakoznak a börtön falain kívülre, hanem az udvaron előbb egymással, majd a börtönőrökkel kezdenek kuglizni. Nincs múltidézés, hatalmi önkény, nincs ideológiai szófuttatás – az írónak (elbeszélőnek) Fenyő is épp a „szenvtelen hűvösségét”, az „indulattalanul, érzelmetlen nyugalommal szemlélő magatartását” rója fel, kétségtelennek állítva, hogy az „időleges politikai megtévesztettsége is megnyilvánul” ebben. Nyugati dekadens irodalom hatása a „céltalan lebegés” rajzában, egzisztencialista vonások – a novella fogadtatása tisztán mutatja, a kritikusok hogy értették a pártosság és az objektivitás egységét.

„Az ellenforradalom sok szempontból vízvázasztó volt... Sok mindent másképpen látunk, másképpen szemlélünk ma, mint 1956 előtt. S bármiről írunk – még ha egy szó sincs abban az ellenforradalomról –, benne van, bármilyen rejtetten is, 1956 októberének az élménye s főleg a tanulsága” – hangsúlyozta Darvas József idézett beszéde. S ebben nagyrészt ugyanazokat a szerzőket, műveket méltatta az eltelt tíz esztendő irodalmi terméséből, mint más összegző, értékelő tanulmányok, állásfoglalások. Fenyő István három regényíró emelt ki, Berkesi Andrást, Galabárdi Zoltánt és Tímár Mátét, hosszan ismertetve a két Berkesi-regényt, az *Októberi vihar* és a *Vihar után* cselekményét, esztétikai természetű kifogásokat is sorakoztatva arról, hogy a szereplők általában szócsövek, probléma-interpretátorok, kommentálók. Elismerően említve azonban, hogy a regények kommunisztáinak alakjait tudatosságuk, hitük lelkesíti, s hogy „az ellenforradalmat követő első forradalmi tüntetés, a pesti utca visszahódítása, az emlékezetes december 6-a rajzában érezhető legerőteljesebben ez a tettekre serkentő belső meggyőződés”. (Mellesleg ez a nap serkentette tette a Nyugati pályaudvarnál a volt pufajkás miniszterelnököt is, Horn Gyulát.) Lehet-e forróbb dicséret, mint amiben a *Vihar után* részesül, mivel ezzel az író „a tömegek közt napról napra végzett kommunista felvilágosító-nevelő aprómunka hőskölteményét” alkotta meg. A vége nehezen – talán csak kémiailag – értelmezhető magasztalással zárul: „A történet egészét a gyár, a szocialista nagyüzem jól etalált, sajátos, utánozhatatlan vegyi [sic!] összetételű atmoszférája telíti.”

Berkesi regényeit *A magyar irodalom története* azok között a művek között tartja számon, amelyek 1956 történelmi szituációját felidézve „a lehetséges magatartástípusok mindegyikét összesűrítve kísérelték meg az ábrázolást”, s ez a „jellemek leegyszerűsítéséhez” (is) vezetett. Béli Miklósék rádiós beszélgetése már egy szóval sem hivatkozik ezekre a regényekre, ami önmagában is azt feltételezti, hogy a hetvenes évek végén, a nyolcvanasok elején az ideológiai-politikai alapállású bírálatokat felváltotta az alkotások esztétikai-poétikai elemzése. Mára, lehet, (vissza)fordult a helyzet: aki a világhálón molyol, 2016 novemberében a *Vihar után* ismertetőjében ezt olvashatja a Molyon: „az 1956-os ellenforradalom sorsfordulót jelentett mindenki számára, aki csak az örvénybe belekerült [...]. Berkesi Andrást [...] ez a sorsforduló tette íróvá [...] igazolta, hogy a szerző korántsem az aktualitás hullámcsúcsán sodródott a magyar irodalomba [...]. Friss, ma is érdekes olvasnivaló.”

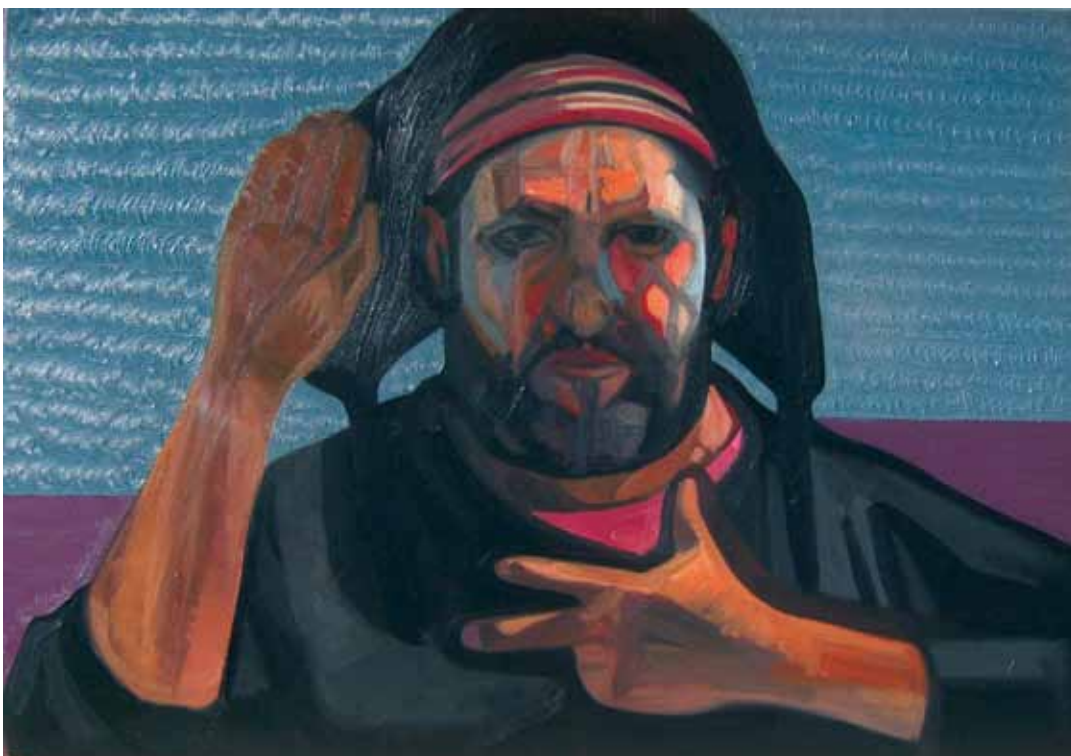
Nem a teljesség, hanem az érdekesség kedvéért, a kánon alakulását követve érdemes talán sorolni néhány szereplőt a *Spenó*nak becézett irodalomtörténetből: Dobozy Imre: *Tegnap és ma*, 1960; Galabárdi Zoltán: *Cigányút*, 1959, *Kígyókő*, 1960; Földeák János: *Tékozlók*, 1960; Mesterházi Lajos: *Pokoljárás*, 1959 – arra példák, hogy az extenzitásra törekvő alkotásokkal szemben (ld. Lukács György kategóriáit: extenzív, illetve intenzív totalitás) az egy csoport vagy alak sorsát követők sikeresebbek. Molnár Géza két regénye (*Hullámverés*, 1958; *Márta*, 1959) a „történelmi mozgásirányok érzékelése, magánélet és közélet összefüggéseinek hiteles összekapcsolása”, valamint „a konszolidáció folyamatának intenzív, lélektanilag elmélyült ábrázolása” révén emelkedik ki. Darvas József elnöki értékelése szintén a *Hullámverés*t emeli magasra, de méltat másokat is, mondván – amit majd Tóth Dezső ismételt és igazol –, hogy „igyekszenek bátran, a legkényesebb problémákat is elemmezve ábrázolni 1956 októberét s az akörüli eseményeket”. A sikerültebbek közé rakja Illés Béla, Földeák János és Thurzó Gábor kisebb prózai írásait.

„...A MUNKÁSOSZTÁLY VILÁGNÉZETÉNEK TALAJÁRÓL”

A drámairodalom megítélése dolgában szinte teljes az összhang Darvas és Tóth Dezső között. Az utóbbi furcsán fogalmaz ugyan, amikor 1956-ot „nemzeti érdekű társadalmi megrázkódtatásnak” nevezi, hangsúlyozva, hogy a rendkívül bonyolult politikai-ideológiai konfliktusok ábrázolása „eszmeileg helyesen a munkásosztály világnézetének talajáról” valósulhat meg – mint ahogy meg is valósult, „művészileg hatásosan” három darabban. Dobozy Imre *Szélviharja* (1958) az egyik, a másik kettő pedig Mesterházi Lajostól a *Pesti emberek* (1958), illetve Darvas Józseftől a *Kormos ég* (1959). Az irodalomtörténet emlékeztet, hogy a drámaírók frissek voltak: már 1957 márciusában bemutatták Fejér István *Caracas* című komédiáját, amelyik nem „az ellenforradalmat”, hanem annak következményét, a „disszidálási örületet” „közelítette meg”. A *Szélvihar* – amelyből *Tegnap* címmel film is készült – az értékelés szerint 1956 októberének „mélyen drámai” magvát ragadta meg, a *Kormos ég* „intimebb és elemzőbb” jellegével tűnt ki, a *Pesti emberek* pedig azzal, hogy az epikus színház eszközeit úttörőként alkalmazva „az ellenforradalmat az utolsó két évtized magyar történelmének összefüggéseiben” – ismét ugyanaz az ige – „közelítette meg”. E három dráma mellett Hubay Miklósét tartja még érdemlegesnek: a *Késdobálók* egy házasság válságának dialógusaiban „ad a konzolidáció irányába feloldó választ az ellenforradalom kérdéseire”. Az írószövetségi beszédmondónak, Darvas Józsefnek a saját darabjáról nem illett szólania, így ennek említése nélkül adott igazat azoknak, akik szerint a három műfaj közül „az ellenforradalom problematikáját, eszmeileg és művészileg is, legyszerűbben a drámairodalmunk” – következik az ismerős ige – „közelítette meg”. Mégpedig azért, mert túl a parasztság és az értelmiség „ideiglenes útvesztésén”, „a kommunisták kételyeiről, morális konfliktusairól és igazáról adnak történelmileg és művészileg sok részletükben hiteles képet”.

Hogy mennyire hiteleset, talán nem kár ennek érzékeltetésére is szólni némi teret s időt. Dobozy és Darvas darabja – akárcsak a Berkesi-regény, az *Októberi vihar*, majd Nádas Péter műve, az *Emlékiratok könyve* (1986) – az apa–fiú viszonyra, illetve konfliktusra épül. A *Szélvihar* ifjú hőse a vörös csillagra szegezte a tekintetét, amikor a téesz tisztai iskolára küldte, s amikor főhadnagyként a forradalom idején visszatér a falujába, belelő a csillagba – a tettét, a szocializmussal való szembenállását lírai emelkedettséggel magyarázza. „Tízéves voltam, amikor ebben az országban elültették a reménység fáját – kezdi példázatát. – Nem én vágtam ki. Kivágták, akiknek nevelni kellett volna – szobrot faragtak belőle maguknak, ostornyelet másoknak! [...] Nem akarok hazugságban élni!” Az apjával folytatott viták során mégis belátja, hogy falujában a forradalom az úri világot, a „cselédéletet” hozná vissza, olyan horthysta felkelés, amely a volt nagybirtokosok érdekeit szolgálná. Végső bizonyosság, ami a fiút ráébreszti tévedésére: anyját megöli a téesz ellen ágáló „uraság”, akit viszont ő lő le. A darabot napjainkban értelmező és értékelő Garadnai Erika (*Az 1956-os „ellenforradalom” gyermekképe*, <http://www.tani-tani.info/092.garadnai>) okkal jegyzi meg, hogy a dráma úgy ábrázolja a forradalmat, mint pesti vérengzést, amelyről nem is tudni pontosan, milyen ellenség ellen harcol. Ezzel együtt tudatosan törekszik arra, hogy „generációs meg nem értésként, illetve az ifjúság rossz helyzetértékeléseként jelenítse meg”. A *Kormos ég* megtévesztett ifja az egyetemi nemzetőr zászlóaljtlól géppisztollyal tér haza, ahol a bűnösök megbüntetéséről s egy „megtisztult szocializmusról” beszél, mire író apja, Joó Sándor mindjárt kioktatja: „Tudod te egyáltalán a szavak értelmét? [...] Csak beléd ragadtak, mint kutya szőrébe a bogáncs!” A fiút azonban nem lehet eltéríteni, részt vesz a harcokban, aztán disszidálni akar, végül feladja magát a hatóságoknál. A darab ennél megrázóbb és mélyebb tragédiaként jeleníti meg az apa szovjet íróbarátját, akinek katona fia november negyedikén elesett a harcokban. Joó utóbb bocsánatot kér tőle: „Mérhetetlen áldozatokat hoztak maguk miérettünk... az egész világért... és most megint új sírok... új sebek...” Garadnai Erika elemzése itt is telibe talál: Darvas a hivatalos elvárásokat túlteljesítve „1956-ot a Szovjetunió ellen elkövetett bűnként, vétekként ábrázolja, s a »Nagy Testvér« bocsánatáért esedezik”; áldozatként nem magyar ember, hanem egy szovjet katona jelenik meg. Ugyanakkor a kritikus szerint a színműnek van egy igen komikus alakja is, a Vak partizán, az „igazság” rendíthetetlen birtokosa – vele lehet majd párhuzamba állítani Csoóri Sándor *Tudósítás a toronyból* című 1963-as falurajzának Vak Fiúját, aki '56-ban egy gránátzilánktól veszítette el a szemét. Az elbeszélő a búcsúbeli jelenetben azon töpreng, hogy mi lenne, ha a fiú kirepülne a hintából, kizuhanna. „Csak a szörnységet fokozná, ami megesett vele ötvenhatban? Csak azt fokozná, s földézné számomra is, ami velünk történt, mindnyájunkkal? A megbokrosodott Nagy Hinta lendületét? A koponyák belsejében lejátszódó drámát?”

Senki többet (Három a magyar..., I.), 2013

Fülbevaló, 2014

Ónszív, 2015

Semmittevő szellő mosoly, 2014

Ez a beszéd, a Csoórié, metaforikus, persze, csak sejteti, ám meg nem nevezi – nem nevezheti – a lelkekben zajló drámát, s a Nagy Hinta tegnapi hajtói, forgatói kilétét sem fedi fel. Az ok abban rejtőzhet, nyilván, hogy nem a munkásosztály világnézetének alapjáról szemléli és szemlélteti a történeteket – ellentétben a harmadik sikerdarab, a *Pesti emberek* szerzőjével, Mesterházi Lajossal, akit műve bemutatása után – másik két társához hasonlóan – hamarosan Kossuth-díjjal jutalmaztak. A darab epikus volta extenzív voltában is megnyilvánul: hét szereplő sorsa tárulkozik fel 1941 közepétől 1957 tavaszáig, amikor is a romok takarításakor emlékeznek vissza, kiből mi lett, ki mit cselekedett diplomaszerezésüket követően. A forradalom eseményei így – több későbbi regény választ ilyen szerkezetet – beágyazódnak a magyar történelem közelmúltjába, azaz epizódként tűnnek föl. A figurák közül egy, aki a felkelés áldozata lett, az 1848-as szabadságharc szellemét hirdető társát így inti: „Ébredj! [...] Szocializmusért, az ember vörös csillaga ellen? Ady és József Attila vörös csillaga ellen?” A volt diáktárs azonban nem veszi észre, hogy köréje s mögéje alvilági alakok s megtévedt diákok csoportosulnak. Garadnai Erika elemzése határozott: a forradalmárok „abszolút negatív, csőcselék és lumpen elemként jelennek meg”, demagóg jelszavakat kiáltozva.

Mesterházi, Darvas, Dobozy darabjainak – meggyőzően érvel az irodalomtörténész – kiemelt célja és feladata volt a maguk idejében: lebontani „1956 egyik legszebb valóság-mítoszát”, a forradalmár fiatalok erkölcsi tisztaságáét. 1965-ben ezért is jelentethették meg őket, mégpedig közös kötetben, a Diákkönyvtár sorozatban. Az elemző okos észrevétele az is, hogy együttes megjelentetésük jelezte: „lezárult egy 56-os »irodalmisság«, tehát határköveivé váltak és megjelenítőivé annak a politikai-irodalmi diskurzusnak és ideológiai törekvéseknek”, amelyek 1956-ot ellenforradalomként értelmezték – ezután viszont „megszűnt az állandó ellenforradalmi propaganda, helyette inkább a *tabusítás* eszközét választották 1956 elpalástolására”.

A tabusítás olyan nominalista csataként is felfogható, ahol a „nomina sunt odiosa” jel-, illetve parancsszava (vagyis: a nevek említése kerülendő) volt a lobogókra írva. Az egyik oldalon, a hatalomén több név volt kerülendő: a forradalom, a népfelkelés, a szabadságharc, a másikon, az írókén (legalábbis ezek java részénél): az ellenforradalom. A leginkább kerülendő azonban egy név volt: Nagy Imréné. Nemcsak Nagy Gáspár nevezetes – Görömbei András által „rendszerváltónak” hívott – költeménye, az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* postscriptumának, utóiratának a mártír miniszterelnök monogramjával egyező ragrímes infinitívusai – „egyszer majd el kell temetNI / és nekünk nem szabad feledNI / a gyilkosokat néven nevezNI!” – bizonyították ezt, hanem Ratkó József említett verse, a *Törvénytelen halottaim* sorsa is: kötetbeli megjelentetésekor lábjegyzet hívta fel arra a figyelmet, hogy a „holtak deresén” Nagy Imréje, az azonos című kötet szerzője sárrétudvari parasztköltő volt.

A nevek, megnevezések tilalma fennmaradt tehát akkor is, amikor Dobozyék sikere után a drámaírók ihlete csappanni látszott, vagy ha mégis serkentően hatott, többnyire a regényeik átdolgozására készítetett. Így történt ez Darvas József 1963-as regénye, a következő évben színpadra alkalmazott *Részeg eső* esetében, s így Galgóczi Erzsébet 1970-ben bemutatott darabjával, az eredetileg kisregény formájú *A főügyész feleségével* is. Darvas regénye szerkezeti felépítésében is követi eme időszak legértékesebb, ám majd a posztmodern paradigmából rövidlátó módon kihullajtott kisregényeinek oknyomozó technikáját: akárcsak Szabó Magda *Freskója*, egy koporsónál indít ez is, hogy a gyászolók önvizsgálatot tartva visszaidézhesék közös életüket, elválasztó sorsukat. Megtörtént a tragédia, s ki-ki a saját szemszögéből eleveníti fel, mi vezethetett idáig: Cseres Tibor *Hideg napokjától*, Fejes Endre *Rozsdatemetőjétől* Somogyi Tóth Sándor regényéig (*Próféta voltál, szívem*) és Sánta Ferenc *Húsz órájáig* ez az epikai eljárások menete. A *Részeg eső* egy, '56-ban a forradalom mellé álló, majd a leveretése után öngyilkosságot elkövető művész tragédiáját állítja középpontba. Húsz év történelméből 1944 őszenek-telének tragédiájával szembeállítja 1956 októberét, és a közös okuknak, meghatározó elemüknek láttatja – Földes Anna elemzése szerint (*Húsz év – húsz regény*, Szépirodalmi, Budapest, 1968, 356–377.) – a magyar nép végzetes passzivitását, azt, hogy „tűri, de nem alkotja a maga történelmét”. Nyilván ez a felfogás messze esik a népfelkelés gondolatától, közel van viszont ahhoz, hogy a legsúlyosabb kérdésével ahhoz a párthoz forduljon, amelyik tévedett, pedig az „eszünk, becsületünk, lelkiismeretünk, világos jelenünk, ragyogó jövőnk” volt (és maradt?). A színpadi változatot bíráló s pártatlansággal aligha vádolható Pándi Pál hasonló indítatásból kifogásolja, hogy az utóbbi évek drámáiban, filmjeiben olykor felületesen, kellő művészi átéltség nélkül teszik „abszolút eszménnyé az ártatlanul meghurcolt kommunistát”. Ugyanő meggyőződéssel állítja, s ennek dőlt betűs írással ad nyomatékot, hogy „a szocializmus hazai történetét és előtörténetét

nem lehet a lelkiismeret-furdalás, az abszolutizált önvád pozíciójából megfogalmazni” (Kritikus ponton, Szépirodalmi, Budapest, 1972, 307–314.).

Galgóczy drámájával kapcsolatban is morális, erkölcsi indíttatású eszmei, ideológiai kifogásokat ad elő Pándi (uo., 386–391.). Az áthallásos, utalásos módon kényesnek tartható alaphelyzet ugyanis a következő: egy megye ’56-ban kinevezett főügyésze halálbüntetést kért „egy ellenforradalmi cselekményben részt vett” újságíró vádlottra, aki a barátja volt, s akit nem végeztek volna ki, ha nem tagadja meg a kegyelmi kérvény aláírását. A főügyész egy másik barátjára – aki pénz fejében disszidálni segített sok-sok ismeretlent – szintén súlyos ítélet kiszabását indítványozza: alig telik el egy-másfél év, lelkiismerete az öngyilkosságot választatja vele. A címszereplő a törtető, semmitől vissza nem riadó feleség, persze, de a kritikus szerint az „igazi dráma” hőse a férj, e gyenge jellem. Aki – hangzik a pártos vélemény – ha vívódva, mérlegelve, „de belső meggyőződéstől vezérelve” vállalná „az igazságszolgáltatás posztján a szocialista konszolidáció nehéz menetét, akkor nem keletkezik az a benyomás, hogy *abban* a helyzetben általában a politikai perek vállalása vagy elutasítása az erkölcsiség kritériuma”. A kiemelés a bírálótól származik, aki – ugyancsak dőlt betűkkel – *akkornak* nevezi azokat az időket, amikor a jobboldal azzal tűnt ki, hogy „morális presszió alá” helyezte a jogszerű törekvéseket is, a baloldal pedig azzal, hogy „elvakult bosszúindulattal szűkítették volna le ügyészégi-bírósági aktusra a konszolidáció folyamatát”. Ez világos és kemény beszéd, csak épp – még mindig – a politika s nem a poétika nyelvén.

„...AZ IGAZSÁGOT ÖSSZE AKARNÁM SZEDNI”

A prózairodalom szemlézése – talán az epikai alakításformák gazdagsága, az elbeszélői és az alaki nézőpontok változatossága miatt – kevésbé ideologikus jellegű. A korabeli kritika például Moldova György nagy sikerű regényei, elbeszélései – *Sötét angyal*, 1964; *Magányos pavilon*, 1965 – cselekménybonyolításának és jellemrajzának romantikus túlzásait annak ellenére szóvá tette, hogy a különböző kalandokba keveredő hősök (például az első regény Válint Csabája) kétes politikai szerepvállalású múltjukkal szakítva a konszolidáció híveivé válnak, az újjáépítés harcosaiává.

Ugyancsak 1964-es születésű az a kisregény, amelyet a remekműveknek járó elismeréssel fogadtak, Sánta Ferenc *Hús órája* – „a magyar irodalom nagy korszakának küszöbén állunk”, így köszöntötte például Bori Imre, aki az élettények bősége s az emberi helyzetek változatainak sokasága miatt a *Sötét angyalt* is az írói remeklések közé sorolta (*Irodalmi szociográfia – szépirodalom* = BORI IMRE *huszonöt tanulmánya*, Forum, Újvidék, 1984, 381–390.). Sánta „húszórás” riportjának megszólaltatottjai lényegében azoknak az 1956-os őszi napoknak a történetét próbálják „összerakni”, amikor négy „egy vályúból való”, a nyomorúságból kivakaródzott volt cseléd egymás életére tör, s egyik a másiknak lesz a gyilkosa vagy nyomorékká verője. S a történetmondásban nincsenek ideológiai, eszmei megfontolások, az elbeszélés – később, más regényekben untig hangoztatott – nehézsége viszont létezik. „Ha én itt az igazságot össze akarnám szedni, hogy odaadjam a maga tenyerébe, hogy mind láthassa, le kéne járnom bizony a lábamat, hogy mind összegyűljön, ahány helyen van, annyi helyről...” – óvja az elhamarkodott ítélezéstől az elbeszélő-riportert az egyik volt cseléd, a megnyomorított. Megnyomorítója nemcsak őt gyűrte maga alá, hanem eszméletlenül verte azt a másik volt cimboráját, a párttitkárt is, aki a forradalom napjaiban felsőbb utasításra vagy javaslatra az erdőbe menekült, ott húzta meg magát, hogy onnan visszatérve szégyenében a negyedik, ártatlan társukon álljon bosszút, sorozatlövéllyel vetve véget az életének. Sorsuk azt példázza, amit mintegy rezonorként a gróf fogalmaz meg: „megszegték az egymásra utaltság, az együvé tartozás nagy parancsát”. Megszegték, mert megszegették velük. Ugyancsak a gróf mondja az egymást fel-faló hangyákra mutatva, de 1956 szerepét, jelentőségét is példázva: „Most pedig az fog történni, amit minálunk úgy neveznek, hogy történelem... Persze – megfelelő távlat szükségeltetik hozzá, hogy történelemmé nemesedhessen! Ha folyamatában, alakulásában, forrongásában, éppen történő mivoltában látunk valamit, még korántsem tudjuk, hogy történelmileg mily jelentős, esetleg éppen eldöntő folyamat, korszakot nyitó vagy lezáró folyamat, kezdet-e vagy vég éppenséggel...”

Különös, hogy Pomogáts Béla az *1956 az irodalom emlékezetében* alcímű nagy tanulmányában („*Mikor a rózsák nyílni kezdtek*”, Forrás, 2002/4) nem szerepel Sánta riportregénye. Az ok talán abban keresendő, hogy főként azokra a prózai művekre, regényekre tér ki, amelyek egyrészt az

Valaki eltűnt, 2010

Második felszín, 2015

abszurd és a parabolikus irodalom kifejezési rendszerében idézték fel a forradalom emlékét, másrészt amelyeknek fő alakjai a tanú és a szemlélő szerepében jelennek meg. Az epikai alkotásnak – mondja Pomogáts – „nem lehet hőse maga a forradalmár”. A művek megjelenésének ideje szerint haladva Karinthy Ferenc abszurd, lélektani parabolaregényével, az *Epepével* (1970) kezdi, lényegében megismételve, amit a *Sóskának* becézett irodalomtörténetben is állított. Mégpedig, hogy a mű utolsó előtti fejezetében a „váratlan felkelés” ábrázolása nyilvánvalóan az író 1956 „tragikus őszén” szerzett személyes tapasztalataira épül. Az irodalomtörténet továbbá hangsúlyozta, hogy a főhős nyelvész számára a forradalom érthetetlenül kezdődik, és ugyanígy fejeződik be, az a tapasztalata azonban, hogy a tömegeket mozgásba lendítő szenvedélyek „véres káoszt idéznek elő, hogy végül apatikus közönybe fulladjanak” (*A magyar irodalom története 1945–1975*, III/2, szerk. BÉLÁDI Miklós, RÓNAY László, Akadémiai, Budapest, 1990, 831–844.).

A következő kötet Jókai Anna *Napok* című regénye (1972), amely egyik mai méltatója, Pósa Zoltán szerint „a tudat teljes asszociációs bázisát felölelő joyce-i és a teljes társadalmi tablót festő tolsztoji regénymodell szintézise” (*A Kádár-kor Jókai Annája = Jókai Anna-konferencia*, sorozatszerk. PÉCSI Györgyi, MMA, Budapest, 2013, 11.). Ács Margit viszont – többek között – az alábbiak miatt becsüli: „a korszak legkényesebb politikai kérdéseit úgy tárgyalta a hatvanas–hetvenes évek fordulóján, hogy azok valós érvényűek, legfeljebb szemléleti szempontból komoly bírálatra rászolgálóak lehettek az akkori baloldali olvasatban, s ma egy (feltételezett) jobboldali olvasatban is azok” (*Írói alkímia*, Magyar Szemle, 2002/7–8). A politika vagy az ideológia behozatala összefügghet azzal a lappangó vitával, amely akár nominalistának is tartható, hiszen akörül forog, hogy vajon 1956-ot hogyan nevezi meg az élete történetét 1928-tól 1971-ig elbeszélő főhős. Pósa Zoltán vélekedése, a szöveghely megjelölése nélkül: a regény „elsőként jelenti ki a nyilvános magyarországi irodalomban, hogy 1956 nem ellenforradalom, hanem jogos felkelés volt”. Ács Margit nem hívja fel a figyelmet ilyen kijelentésre, épp arra az óvatosságra figyel fel, hogy a főszereplő személyisége a forradalom kitörésének idejére már „felvette a túlélésre berendezkedő kisemberek jegyeit”, különben is beteg a pár hónapos kisfia, vele és a feleségével kell törődnie. A szerző 1956 leírásánál a „politikai elvek ellenében az emberi minőségre teszi a hangsúlyt” – fejtegeti a kritikus, a forradalom igazi jelentőségének megvilágítását abban látva, hogy amikor a főhőst kommunista voltáról kérdezik, tagadja, hogy az volna, illetve hozzáteszi: „Azt hiszem, nem vagyok az.” Az író monográfusa, Olasz Sándor azzal kezdi a pálya nagy fordulójának tartott mű ismertetését, hogy az „első olyan regény, amelyben 1956 nem ellenforradalomként jelent meg”, s zárójelben mindjárt hozzáteszi, hogy a lengyel elismerés is – az 1980-ban neki ítélte Pietrzak-díj – ezt az újdonságot méltatta, s jellemző, hogy a szerző nem vehette át a díjat (*Kortársunk Jókai Anna*, Kairosz, Budapest, 2004, 43.). Pomogáts Béla az el- vagy a megnevezés mássága-újdonsága helyett az elbeszélő életösszegző gondolatai alapján ítél. Az alapján, hogy mindennek végén rádöbben arra, legnagyobb élményét a forradalom napjai jelentették, és „sorsának igazságát a forradalom teljesíthette volna ki”. A szemlélő magatartásában és helyzetében szerinte már megjelenik – és ez a leglényegesebb – az „azonosulás motívuma”. Noha, tehetjük hozzá, nemegyszer a szemére vetik, hogy túl sokszor mondja, tőle „ez meg az idegen”, s hogy „ha nem tudsz semmivel sem teljesen azonosulni, szétmorzsolódsz”. Maga a főalak mindenkinél világosabban ítéli meg 1956 októberéhez való viszonyát: „Ha sok mindennel nem is értettem egyet, ami a vége felé történt, megtagadni képtelen lennék.”

Hasonlóan az említett drámák alapkonfliktusához, Ács Margit 1975-ben írt és az 1977-es kötetben (*Csak víz és levegő*) közzétett *Hiány* című nagyelbeszélése is az apa és a fiú politikai szembenállásából bontakoztatja ki a forradalom hangulatát. A szülő nevelt gyermeke szemére hányja itt is, hogy „szédült taknyosok”, hogy „azt se tudjátok, mit akartok”. A fiú szintén durván érvel: „magának kimosták az agyát”, hogy aztán fegyverét fogva elrohanjon, és soha vissza ne térjen. Tizenhét év telik el, hogy hírt sem ad magáról, azt se tudják, él-e vagy meghalt. Egy családi ceremónián, lánya eljegyzésén az apa sísteregve mondja: „Az a fiú az én ellenségem volt, és az én halottam. Én nem osztozokod rajta azzal sem, aki...” – s a mondatot, gondolatban, a felesége fejezi be: „Azzal sem osztozokod rajta, aki meggyilkolta, de azzal sem, aki mártírt csinált belőle.” Az anya tehát mindkettőjük – gyermeke s férje – igazságát elfogadja, ami az írói állásfoglalással ér fel.

A legkevésbé sem a szemlélődő, tanúságtévő magatartásra, sokkal inkább a gyilkos indulatokra, ésszel felfejthetetlen indítékokra alapozódik Galgóczi Erzsébet regénye, *A közös bűn* (1976), amelynek története 1956 véres őszén egy határszéli tanyán indul, ahová két disszidálni szándékozó

ember kér bebocsáttatást, s közülük az egyik reggelre halott lesz, a másik pedig eltűnik. A mű címe utalhat ugyan a krimiszerű cselekményvezetésre, rejtélyekre, titkokra, eszmei-ideológiai sugallata azonban a forradalmat közös felelőtlenségként, sőt bűnként is engedi elképzeltetni – aligha a szerző szándéka szerint.

Különösen alakul(t) Czakó Gábor satirikus regénye, a *Várkonyi krónika* (1978) fogadtatástörténete. Maga a szerző korábbi művét, az *Iskolavárat* (1976) „allegorikus forradalomregénynek” nevezi, a *Krónikáról* beszélve pedig mind az interjúiban, mind az esszéiben hangsúlyozza, hogy az a forradalom ábrázolása (is). Különböző internetes fórumok (ld. <https://www.libri.hu/konyv/varkonyi-kronika>; bookline stb.) egyenesen a hetvenes–nyolcvanas évek „kultuszkönyvének” állítják be a kötetet: ez volt az egyetlen mű akkor, mondják, amelyik „valami különös csoda folytán nevének nevezhette a forradalmat, leírhatta az események lényegét – egy magyar falu szemszögéből –, beleértve a megtorlást is”. A cenzúra elmaradása szerintük a Szépirodalmi Kiadó két, meg is nevezett szerkesztőjének és igazgatójának köszönhető.

A tudósítói, krónikaírói stílus – legyen bár ironikus – helyett a lélekelemzően filozofikus jellemzi Rónay György utolsó regénye, a *Párduc és gödölye* (1978) előadásmódját. Róla szólva Pomogáts Béla a személyiség mélyebb világában megmozduló felelősségérzetről értekezik. A főalak, egy törvényszéki bíró '56 őszén érzi úgy először, hogy van elszámolnivalója saját magával, azzal, hogy a Horthy-korszak idején és a személyi kultusz alatt, a Rákosi-érában is a hatalom akaratának megfelelően ítélkezett. Akárcsak a *Napok* elbeszélője, ő is közel élete lezárultához döbben rá arra, mi történt vele októberben: „találkozott az utcán az Ítélet Angyalával, de a bűnbánatot elmulasztotta [...] Most már készen áll rá, hogy az életét, mint egy férges gyümölcsöt, a tenyerére vegye és átnyújtsa valakinek.” Emlékezete pedig őrzi a forradalom jó néhány eseményét, a Műgyetemről induló diáktüntetést, a Parlament körül csoportosuló tömeget és a fegyverek ropogását, a tankok vonulását a Kossuth Lajos téren. Mindezek tárgyalása – Buda Attila értékel így (*Ki hát az, aki nem fél?*, Vigilia, 2003/10) – „visszafogott, de nem elhallgató”.

Visszafogottsága, sőt szenvtelen hangja, „sivár, lélektelen” volta miatt érte bírálat Karinthy Ferenc 1982-ben megjelent regényét, a *Budapesti őszt*, amely eszmei ellenpólusa lehet a szerző évtizedekkel korábbi sikerkönyvének, az ország 1945-ös „felszabadulását” köszöntő *Budapesti tavasz*-nak. A szerző szerint az „első hazugságmentes könyvben” a jóvátétel úgy mutatkozik meg, hogy az itt aztán a tényleg a szemlélő, megfigyelő szerepét alakító központi alak, mintegy a szerelmi bonyodalmaiból kikecmeregni akarván, évek múltán sorra járja a forradalom szinte valamennyi jelentős eseményének színhelyét, s egy krónikaíró modorában számol be az egykor ott törtétekről. Mintegy menet közben közöl olyan szövegeket is, amelyek hosszú időre el voltak zárva a nyilvánosság elől: például Nagy Imre híres november 4-i rádiószózatának leiratát. A regény ismeretközlő, felvilágosító szerepe tehát vitathatatlan, Pomogáts szerint is, ugyancsak kikezdzhetetlen – itt már Sanders Iván véleményére hivatkozik – a tényanyaga, „szókimondó őszintesége”, végső soron a hitelessége. Közömbösségbe „átsikló” tárgyilagossága miatt azonban nem érezhető '56 októberének mélysége, magasztossága, pátosza, félelmetessége.

Pátosz hatja át viszont Nadas Péter *Emlékiratok könyvének* (1986) (egyik) elbeszélőjét, akit a szó szoros értelmében magával ragad, sodor az október 23-án felvonuló, tüntető tömeg. Lehetővé vált számára, hogy „a saját testem életének legelemibb feltételében, a mozgásban érezzem, ami mindenben közös, érezzem, részei vagyunk egymásnak és mindenben túl vagy mindenben innen azonosak mindenkivel, amitől aztán nemhogy nem volt arctalan, miként azt a tömegről mondani illik, hanem olyan arányban kaptam arcot tőle, amilyen arányban én is arcot kölcsönöztem neki”. Ez, ugye, nem a szemlélő vagy a rezonőr helyzete, hanem a teljesen azonosulóé – a könyv lektorainak, feltételezhetően, ennyi is elég lett volna ahhoz, hogy kifogásokat emeljének a szerintük elfogadhatatlan „minősítések, vélekedések, politikai tévnyezetek” megfogalmazása miatt. Ekkorra azonban már megérett az idő arra, hogy ellenvéleményüket ne eszmei, hanem esztétikai mezbe burkolják – így történhetett meg, hogy „esztétikailag, regénybelileg” minősíthetetlennek, „hitelesítő emberi-jellembeli bázis nélkül” valónak tartották '56 el- vagy megnevezését. S odáig jutottak, ami a nominalizmus csatájának lezárását jelenthette. A kijelentésig: „mindegy, hogy valamelyik Én »ellenforradalomnak« vagy »forradalomnak« nevezi '56-ot, ha a vélemény emberi gyökérzete nem érzékelhető, a minősítés mindkét esetben a levegőben lóg” (idézi: SÁRI László, *Történetiség és érzékiség Nadas Péter Emlékiratok könyve című regényében*, Kalligram, 2002/10). Amire a lektori jelentés utal, a regény

szövege így hangzik: „...számomra ez volt a forradalom, nem úgy jutott eszembe, nem úgy kölcsönöztem ki a szótárukból, mint a politikai körvonalakkal rendelkező ellentétek fogalmi párosát, hanem a legszemélyesebben rám vonatkozott”.

Pomogáts óvatos: úgy tudja, ez volt az egyik olyan könyv Magyarországon, amely 1956-ra a forradalom kifejezést alkalmazta. Sári László alapos tanulmányában Balassa Pétert idézi, aki szerint „Nádasnak sikerült megírnia azt, amire mindeddig várnia kellett a magyar irodalomnak, 1956 regényét; tisztázást és jóvátételt előlegezve ugyan, mégis nagy adósságot törlesztett, anélkül, hogy ez lenne a mű tárgya vagy közvetlen »eszméje«”.

Kétségtelen, az irodalomnak elévülhetetlen szerepe volt abban, hogy ha lassan is, de megtörténhetett az ötvenhatos események – ideértve a fegyveres harcokat, de a szovjet inváziót is – nyilvános és hivatalos átértékelése. Hogy ebben milyen szerep jutott a nyugati emigrációnak, máskor és máshol lehetne fejtegetni, mindenesetre a nyolcvanas évek végén már az ő véleményük közvetítésére is nyílt lehetőség s alkalom. Az amerikai előadói körútjáról hazatérő Görömbei András például magától értetődőnek tartotta, hogy emlékeztetésképpen megjegyezze: „Történelmünk egy-egy időszakát a kint élők alapvetően másként ítélik meg – nem úgy folytatja, hogy *mint mi*, hanem: –, mint itthoni tankönyveink. 1956. október 23-át például szabadságharcként élték meg, s úgy őrzik. A személyi kultusz, a Rákosi-rendszer éveit legtöbbször kegyetlenül megszenvedték, 1956 ősze az ebből való szabadulásuk reménye volt” (*Tűnődés – nagy út után. 1987 = A szavak értelme*, Püski, Budapest, 1996, 353–365.).

Az útinapló, szerzőjétől függetlenül, arra figyelmeztet, hogy 1956 tabuinak felszámolásában nemcsak a szépírók, költők jeleskedtek – vagyis hogy a vizsgálódást érdemes volna kiterjeszteni más műfajokra s ezek művelőire is.

„ÚJ TEHETLENSÉG DÜHÉVEL”

Pomogáts Béla, aki 1991-ben Medvigy Endrével költői antológiát állított össze *Ezerkilencszázötvenhat, te csillag* címmel, a „*Mikor a rózsák nyílni kezdtek*” című, Vas István költeményét idéző, már hivatkozott tanulmánya egyik fejezetében – *Verseken élő forradalom* – állítja: a hatvanas évek közepétől a nyolcvanasok végéig igazából nem az elbeszélő próza, hanem a költészet tartotta fenn a maga metaforikus nyelvén a magyar forradalom emlékezetét. A hazaiak közül Eörsi István, Tornai József, Kalász Márton, Obersovszky Gyula, Ágh István, Bella István, Szepesi Attila, Utassy József, Nagy László, Nagy Gáspár és Petri György nevét sorolja, az utóbbi három költő verseinek néhány sort szentelve. Nyilván a dolgozat összefoglaló jellege miatt a címül választott Vas-versnél sem időz(het) el. A költemény keretbe foglalt hitvallás, tisztelgés az áldozatok emléke előtt. A nyitó strófa: „Emlékszel? amikor a rózsák nyílni kezdtek, / Már nem voltunk fiatalok – / Házunk körül virágzó sírkeresztek, / Szívünkben sok friss halott.” A záró szakasz: „Volt vidámabb nyarunk s merészebb azelőtt, / De emlékszel? ez volt a legszebb. / Némán kertünkbe hajoltak a szomszéd temetők, / Mikor a rózsák nyílni kezdtek.” Ugyancsak hitvallás a bibliai párhuzamra alapozó *Az új Tamás*, a „Feltámadtál, sírbatett nemzetem” örömeivel és az „értelme lett értelmetlen igéknek” reményével, tragikus távlatuk ellenére is: „Halottak napja. A határon át / Özönlének idegen katonák. / Jönnek a hódítók s a gyilkosok – / Magyar vagyok.” Az egy évvel későbbi keltezésű, azaz 1957-es *Pesti elégia* is inkább az egyenes beszéddel tűnik ki: „Micsoda város! Mocsokkal vastagon loccsan a sár. / A gyász bíborát latyakkal igyekezik befedni február. /... // De micsoda hangok szálltak a Város utcáin át! / Sosevolt remény hallatta itt fiatal füttyszavát, / Szikráztatta föl érveit a végső tisztaság.”

Ezek a versek éppúgy részei és részesei a forradalom emlékezetének, mint az említetlenül hagyott Buda Ferencéi. Az utóbb *Az én ötvenhatom* alcímmel a Digitális Irodalmi Akadémia honlapján is olvasható *Túl a falon* kötet szerzője három, nyomtatásban meg sem jelent, „csak” a debreceni egyetem kollégiumában, kéziratban terjesztett (és felolvasott) költeményéért került börtönbe. 1957-ben, „ama keresztbe fújó vihar” után az egyetemi óráról vitték el s zárták be. A három vers egyikét, a *Pesten esik a hó* címűt Juhász Ferenc a keletkezés évének (1956) megjelölésével beszerkesztette az 1970-ben kiadott kötetébe (*Ébresszen aranyisp*), amit Buda arra hoz fel példának, hogy mégis volt esély, csekély, a forradalom emlékezetben tartására. A legtöbbször hivatkozott alkotása, a *Tizenöt-húszéves halottak* gyászverse tanúságtétel, azonosulás az áldozatokkal, a feladat- és

sorsvállalás megszólaltatása: „Kiontott véreim! / Támadó tűz voltunk, / hús halottak lettünk. / Hajnalló hitünkéről / fegyverfogó kézzel / tanúságot tettünk. / Gyermeki karunkba / ereje gyülemlett / forró férfikornak, / csillagos oldalú, / tűzokádó tankok / felnőtté tiportak. / Golyóverte testünk / lankadó lankái / holt anyaggá hülnek, / gránátot markoló, / kimarjult karjaink / jéggé merevülnek. / Sebeink nyitottak, / nyirkos kövön fekszünk, / most már nem verekszünk. / Égő, túlvilági / benzines palackok / lángjánál melegsünk.” A *Pesten* esik a hó a Jankovich-vers motívumára – a Vörösmartyótól, Adyától is ismert hó-metáforára – épít: „Pesten esik a hó / Keringve kavargogva / A Dunán a habokra / Lelkük vesztett romokra /... / Tépett szélű sebeken / Dacoló üzemekben / Aszfaltra száradt véren / Megül halottfehéren /... / Pesten esik a hó / Nyílt sebre friss kötésnek / Pest talpig hófehérben”. Az *Írásjel nélkül* a homokba betűt vető Krisztus példázatát idézi: „Korunk homokján hánykolódom / az is lehet hogy eltemet / s a vágató folyóba szórom / szél-lobogtatta lelkemet //... // de jaj e szolgáló-szülő kornak / jaj azoknak akik tipornak / mert rájuk omlik a homok”.

Buda Ferencnek nemzedéktársa a Hetek csoportosulásban, és szellemi rokona is Ágh István, aki a forradalom 50. évfordulójára megjelentetett gyűjteménye, az *Októberi fogadalom* tanúsága szerint talán mindenki más kortársánál öngyötrőbb módon, csillapíthatatlan lelkifurdalással élte meg/át a „júdás időt”. Ő, akit 1956. október 25-én az Országház előtt békésen tüntetők között egy tank az eléje lőtt gránát szilánkjával csaknem halálosan megsebesített, utólag ekképp összegez (*Összegyűjtött vallomások*): „...akkor még nem sejtettem, majd összefog / a hazugság a múlt idővel, emlékeinkbe / rejtőzik a gonosz, miénkké szervesül belénk, / s a tér visszhangjai, az ablaktükrözések / viszonylagossá változtatnak minden bizonyosat”. A saját maga dolgában és szerepében nyugtalan költőnek pedig másoknál kevesebb oka lehet az önmarcangolásra amiatt, hogy „képes beszédbe, őszbe, halottak napjába” bújtatta „azt az időt, ballonkabátok zászlóiba” – hiszen már az első kötetében (*Szabad-e énekelni*, 1965) elvégez(het)te a maga számvetését a *Halottak napjára* című költeményével, majd az 1984-es könyvében (*Keseredik a föld héja*) egy másik vers, a *Magyar Katalin* idézte meg a mártírok emlékét. Az előbbi vers részletei: „Se puskát, se zászlót nem hordtam hónom alatt, / mégis célpont lettem, szívem a sárra szaladt, / ereimben a kín keringett mérgeivel, / ruhám lángolását friss vérem oltotta el. // Szomszédom elesett, szemébe dült a kalap. / Puskadurranás volt minden újabb pillanat, / minden ágyúörgés utolsó óraütés. / Fektemben falevél ragadt rám, ki-tüntetés”; a záró két sor pedig: „és kiköt a sárba véres vitorláival / ez a múltó év is, pontosan úgy, mint tavaly”.

Ágh István testvérbátyja, Nagy László versei közül általában a *Karácsony, fekete glória* címűt szokták kiemelni és elemezni. Pomogáts is úgy szól róla, mint amelyikben a költő „a vereség után a gyász színeivel fejezte ki keserűségét [...], adott számot arról a személyes és közös fájdalomról, amit a forradalom veresége okozott”. „Léleknek nem hozott békét / ó busa isteni angyal! / Vér-illatos a karácsonyfa, / glória – / aggatva iszonyattal. //...// Csillagig növe halálfa, / ragyognak vér-zománcos / gömbjeid – szemem fájva zendül / – glória – / a holtak homlokához!” – a fájdalom szavánál erősebb a dicsőséget zengő, az elesetteket, a halottakat mítoszi magasságba emelő. Amikor Nagy László első gyűjteményes kötete, a *Versék és versfordítások* két könyve megjelent (1975), nem merengett el a kritika azon, hogy vajon az egyik ciklusnak miért a *Vérugató tündér* a címe, noha a többiek élén általában a korábbi kötetek címét szerepeltette. Feljelentésszámba ment volna kifejteni a feltételezést, hogy az ok: ebbe a ciklusba rakta – a *Ki viszi át a szerelmet* után – „fekete glóriás”, vagyis a forradalomnak emléket állító költeményeit. Például *A város címerét*, ahol a visszatérő refrén, az „eljön a fekete katona” azt jósolja, ami már megtörtént s újra megtörténhet, a megismételt múlttal így határozva meg, töltve ki a jövőt. „...s poklok tudója magam is / tördelve kezeimet álmélkodom: / nem hittem volna soha, / nem hittem volna soha: / hogy ti szűzek az ágyatokban / hideg fegyverrel feküsztek, soha: / hogy ti kölykek a tejfogatok / hirtelen kipotyog s iszonyatos / gyöngyvirág nyílik a kövezeten – / végzetes vízszintesekkel / elkészül a város címere újra”. Széles asszociációs mezőt nyit meg a kételyeivel szembesülő s azokat legyőző vallomástevő. S ahogy egy másik versben, *A jövő vacogása* nyugtalanítja, a „fekete vénák világa”, ami kárörvendésre is készíthet: „pofára hullt múzsák napos háta / beborúlt, nap helyett bárd világol!”. Ebbe a csokorba való az újabban többször idézett, a Magyar Nemzeti Múzeum emlékkiállításán is kifüggesztett *Varjú-koszorú*: „sortüzek döreje szédít, / szív szakad és vakolat, / gyász-szalagok közt az Édes / már megint sírva fakadt. //...// Fekete bársony-koloncok / örvényét veti az ég, / varjú-koszorú fölöttem, / rajtam hideg veríték”. Ebbe a *Kitűnik származásom*: „a vértanúk vajúdva, / magukból döngönyözve / uszítanak

élni újra”. *S A falak négyszögében*: „Meghalni se tudtál, / te csak az asztalra buktál, / beborultál, / tor-
kolat-tüzek, láncok, / sikoly-címeres lányok, / üszöktől cirmos virágok, / komor vagányok, / s küllők,
cserepek forgatagába / egy árva hajszálat se küldtél, / csak beleőszültél, / csak beleőrültél”. „...már
szégyellve szórod oldó / igéid a sorsra” – szólal meg az önvád hangján, annak a – monográfusa,
Görömbei András szerint nála szokatlan – önmegszólító jellegű versnek a tónusában, amelynek be-
szélője mintegy kívülről tekint magára, s látja, mint a *Vérugató tündér* lírai éneje, amint „Forgok arco-
mon új pecséttel: / új tehetetlenség dühével”.

Hogy ki milyen módon viszonyult 1956 örökségéhez, milyen megszólalási formát, stílust, alko-
tómódszert tartott költői (s emberi) karakteréhez illőnek, ezt ugyan a tehetsége természete szabta
meg, a határait azonban a nyilvánosság keretei jelölték ki. Végző soron a művészetpolitika állás-
foglalásaiban, határozataiban „tükröztetett” társadalmi-hatalmi környezet. Az egymástól eltérő,
a művészi hivatással, szereppel, feladattal kapcsolatos vélemények háttérben a nyolcvanas
évek legelejétől kezdve azonban már nemcsak a felkelést ellenforradalomként értékelő-minősítő
hatalmi-uralmi beszéddel szemben egyöntetűen elutasító magatartás mutatkozott meg, hanem az
a különbség is, ami a korlátozott ellenbeszéd kimondásának helyszínére, az első vagy a második
nyilvánosság terepére vonatkozott. Csoóri Sándor a *Fölbredhet-e az író?* című esszéje (Hitel, 2006/9)
így foglalja össze a szemléleti eltéréseket: „Mi, nemzeti demokraták föld alatti politizálás helyett a
föld felettit vállaltuk. Azt vallottuk, hogy a magyar irodalom ne vonuljon a föld alá, joga van ahhoz,
hogy olyan folyóiratokat adjon ki nyilvánosan, mint amilyenek a Horthy-rendszerben is megjelen-
hettek. [...] Ha mi nem voltunk is olyan legendások, mint Konrádék, Kis Jánosék, Radnóti Sándorék,
Haraszi Miklósék és még sokan mások, föld feletti politizálásunkkal legalább annyit elértünk, mint
ők. Mi szemtől szembe politizáltunk a hatalmon levőkkel, ami semmivel sem volt könnyebb, mint a
Beszélőben üzenni nekik.”

A politikai alapállásnak ebből a különbségből következhetett ugyan a beszédmód, a versnyelv
különbsége, ám az esztétikai-poétikai értékek minőségi különbsége aligha. Holott Keresztury Tibor,
Petri György monográfusa ezt sugallja (*Petri György*, Kalligram, Pozsony, 1998, 104–105.) arról érte-
kezve, hogy a költő „átfogó nyelvkritikai gesztusa” „szándékoltan artikulátlan” módon utasítja el,
rúgja fel a Kádár-korszak „elhallgatásokra, utalásokra, célzásokra, allúziókra, eufemizmusokra
épülő – a kiemelés tőle! – *nyelvi prudériájának*” és a „ki nem mondott közös tudás körülíró, hazug kli-
sérendszerének” változatait. Nem magától értetődő, hogy tabuk helyett miért prudériáról beszél a
monográfus, tiltások, tilalmak helyett miért álszeméremről, szégyellni való szégyenkezésről – noha
jól tudja, hőse számára is mennyire fontos volt a föld feletti nyilvánosság. Ezért jelentethette meg,
amikor már megjelentethette, 1989-ben *Ami kimaradt* címmel (Aura, Budapest) mindazokat a ver-
seit, amelyeknek nem jutott hely a *Valahol megvan* című kötetében. Ezek alapján is nyilvánvaló, hogy
az irodalomtörténész a célzásokra, utalásokra, allúziókra célozva a metaforikus, látomásos költé-
szeti irányt teljes egészében tévútnak tartja. Petri lírájának „különútját” épp abban leli meg s jelöli
ki, hogy az – a kiemelés ismét tőle! – „*együttes elutasítása*” a kor általános politikai virágnyelvének
és az „allegorikus, rejtekező közösségi-közéleti versnyelvének”. Jól látható, ez a külön út is elterelő
út – elején még a Révai József, Horváth Márton elrendelte, majd a Kádár korabeli utódaik által újra-
festett táblával: „Vigyázat, aesopusi beszéd-veszély!” Keresztury nemcsak erre a veszélyre figyel-
meztet, hanem a „morális töltetű képviseleti szerepformákéra” s a nyolcvanas évek azon beszéd-
és magatartás-változataira is, amelyek a Nagy László-i örökség vonzásában alakultak ki. (Hogy a
Nagy László-i kikében, messzire nyúlna a múltban.)

Nem meg-, hanem egyetértően állítja, hogy Petri „élesen” elhatárolódik mind a konok virrasz-
tás (Buda Ferenc: '83), mind a példázatos emlékkörzés (Csoóri Sándor: *Láttam arcodat. Bibó István
emlékére*), mind a harminc ezüst metaforájával jellemzett „júdás idő” ábrázolásától (Utassy József:
Hanyatlásvégi nyár; Csengés ezüst emléke száll; Hitfogyatkozás). Ez az elhatárolódás maga az értet-
lenkedés: miért őrlődnek ezek a költők, a *Történelem*, a *Panaszfal* és a *Kés(lekedik)* a szó szerzőjével,
Nagy Gáspárral együtt a „mondhatatlan”, a „nevezhetetlen”, a „kibiztosított beszéd”, úgymond, fojtott
elhallgatásainak „(ön)cenzurális korlátai között”? Az tényleg logikusan következhetett mindebből,
hogy Petri kívül maradt azon a „külső irodalmi közegen”, amelyet a fiatal írók lakitelki és szentend-
rei találkozási, a Mozgó Világ, majd a Tiszatáj felfüggesztése jelöltek. S azon a – Keresztury minő-
sítette – „korlátozott nyelvi téren is”, amelynek a kereteit Nagy Gáspár *Öröknyár: elmúltam 9 éves és
A Fiú naplójából* feszítették „a politikai tűrés határáig”. Már itt hibádzik az állítás: a két vers közlése,

tudja ezt a kiváló képességű monográfus is, túllépte a politika tőrészhatárát, szerkesztők eltávolításával, folyóiratok ellehetetlenítésével járt. A nagyobb hiba azonban ott van a rendszerben, ismételjük, hogy minden elemzés, értelmezés nélkül a metaforikus, képviseleti lírával szemben – bár kérdezhető: a Petri-féle nem képviseleti? – a fogalmi, ironikusan tárgyilagost poétikai-esztétikai értékföltséget hordozónak hiszi. Pedig bizonyításra szorulna, példának okáért, hogy a *Bibó temetése* miért érdemel több figyelmet Csoóri versénél, *A kis októberi forradalom 24. évfordulójára* pár sora – „Két számot mondok: / 56 / 68 / összeadhatjátok, kivonhatjátok, / eloszthatjátok, megszorozhatjátok. / Csődöt mondott / aljasságotok számtalan tana” – miért gazdagabb jelentésű, mint Nagy Gáspárnak a képvers mezőin szétterülő *Öröknyara*. A legnagyobb hiba, vétek, sértés, mégis: morális, erkölcsi magasabbrendűséget tulajdonítani bármelyik verstípus, költészeteszmény „képviseelőjének”, itt, jelesül, Petrinek. Az ő – visszatérve Pomogáts Béla dolgozatához – szikár szavakkal beszélő, a forradalom eltipróit támadó szarkazmussal, hőseit pedig szeretettel idéző versei (*Karácsony 56; A 301-es parcelláról; Nagy Imréről*) ugyanúgy részesei '56 „szellemi és erkölcsi örökségének”, mint Nagy Gáspáréi s mind a többi emlegetettéi.

TÓFALVI ZOLTÁN

A kolozsvári

Bolyai Tudományegyetem pere

Dávid Gyula tanársegéd perirata – 2. rész

TÓFALVI ZOLTÁN (1944) Marosvásárhely

6. számú dokumentum Kihallgatási jegyzőkönyv

Dávid Gyula gyanúsított 1928. augusztus 13-án született Árapatak községben, Sztálin rajonban és Tartományban, Gyula és Ida fia, egyetemi tanársegéd, utolsó lakhelye Kolozsváron, Pata utca, 105. szám alatt.

1957. március 13.
Település: Kolozsvár

A kihallgatás 17 óra 00 perckor kezdődött és véget ért 20 óra 00 perckor.

Kérdés: Az előző kihallgatáson azt nyilatkoztad [sic!], hogy 1956 szeptemberében Magyarországon voltál. Folytatásképpen nyilatkozzál: miért voltál Magyarországon?

Felelet: 1956. szeptember 3-án útlevéllel Magyarországra utaztam, a doktori dolgozatomhoz tudományos adatgyűjtés céljából. Alulírott felkészültem és dokumentációs anyagot gyűjtöttem a *Tolnai Lajos Marosvásárhelyen 1868 és 1884 között* című dolgozatomhoz. Következett volna a doktori dolgozat megírása. Budapesten az Országos Széchényi Könyvtárban, a Magyar Országos Levéltárban, az Akadémiai Könyvtárban és más könyvtárakban kutattam. Ezenkívül az volt a célom, hogy elbeszélgessek a magyar irodalomtörténet 1868 utáni korszakának kutatóival.

Kérdés: Kikkel teremtett kapcsolatot Budapesten?

Felelet: Budapesten elsősorban Rejtő István tudományos kutatóval¹ vettem fel a kapcsolatot, aki mindenhol elkalauzolt, ahol dokumentációs anyagot kellett áttanulmányoznom. Rejtő István előzetesen levélben felajánlotta a segítségét abban az esetben, ha Budapestre fogok utazni.

Rejtő Istvánnal már 1955 telétől leveleztem, amelyekben Thury Zoltán [az eredeti román szövegben: Turii – T. Z.] novelláit ismertettem. A recenzió megjelent az Utunk című irodalmi folyóiratban, ő egy levelet küldött, amelyben közölte: olvasta az ismertetőmet, és azt javasolta, levelezzünk, mivel ő is készített egy részletesebb tanulmányt Thury Zoltán íróról. Én természetesen a felajánlott levelezési kapcsolatot elfogadtam. Ugyanakkor, amíg Budapesten tartózkodtam, más személyekkel is találkoztam, és velük is kapcsolatba léptem. Ily módon, a budapesti kutatásaim idején kapcsolatba kerültem Gergely Gergely tanársegéddel,² akivel már korábban levelet váltottam, Somody Sándor tudományos kutatóval [a román szövegben: Somdiy – T. Z.], Komlós Aladár volt egyetemi tanárral, jelenleg tudományos főkutatóval,³ Szabó János tisztviselővel, az Országos Széchényi Könyvtár alkalmazottjával [dr. Szabó János évtizedeken át az OSZK Tudományos kutatója volt – T. Z.], akiket – Gergely Gergely kivételével – Rejtő István révén ismertem meg. Még kapcsolatba kerültem Fazekas Józseffel, az Országos Széchényi Könyvtár tisztviselőjével – aki édesanyám unokatestvére –, Imre Kálmánnal, a Széchényi Könyvtár tisztviselőjével – édesanyám unokatestvére – és Juhász Bélával, akinek a felesége az én feleségem testvére. Megjegyzem: a budapesti tartózkodásom idején Juhász Bélánál szálltam meg, aki az Attila út 75. szám alatt lakik. Hasonlóképpen Budapesten találkoztam Varga József aspiránssal, aki az Irodalomtörténeti Közlemények technikai szerkesztője,⁴ és Czine Mihállyal, aki az Új Hang című folyóirat szerkesztője,⁵ akiket még abból az időszakból ismertem, amikor a Magyar Tudományos Akadémia részéről tagjai voltak az RNK-ban látogató kulturális delegációnak, Kolozsváron ismertem meg őket. Az első [Varga József – T. Z.] 1954-ben, a második [Czine Mihály – T. Z.] 1955 telén látogatott el Kolozsvárra. Hasonlóképpen a budapesti tartózkodásom idején Rejtő István elkalauzolt az Irodalomtörténeti Intézet egyik munkáulésére, ahol bemutatta nekem Szauder József egyetemi tanárt,⁶ Vargha Balázs⁷ és Végh Ferenc⁸ tudományos kutatót.

Ezen a gyűlésen találkoztam Jancsó Elemérrel, a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem professzorával⁹ és Varró Jánossal, a Bolyai Egyetem tanársegédével. Varró Jánossal többször találkoztunk, ugyanabban az étteremben étkeztünk. Más alkalommal Rejtő István elkauzolt a budapesti egyetem magyar irodalomtörténeti tanszékeire, ahol több professzort, tanársegédet mutatott be, csak futólagosan váltottam néhány szót, és akiknek a nevére nem emlékszem. Ugyancsak Rejtő Istvánnal, úgy 1956. szeptember 15. körül, részt vettem a Magyar Írószövetség gyűlésén, ahol az új szervezeti alapszabályzatot vitatták meg, és megválasztották az Írószövetség új elnökségét. Csupán a gyűlés egy részén – éspedig délután – vettem részt. [Ezen a gyűlésen jelen volt Varró János is – T. Z.]

JEGYZETEK

¹ Rejtő István (Budapest, 1928. február 17 – Budapest, 1991. július 14.) magyar irodalomtörténész, 1962-től az irodalomtudomány kandidátusa. 1950-től az Irodalomtörténeti Dokumentációs Központ munkatársa. Három évtizeden át rendkívüli lendülettel dolgozott Mikszáth Kálmán összes műveinek kiadásán. A sorozatot Király István Bisztray Gyulával együtt 1956-ban indította el. Rejtő István 1988-ig huszonhét Mikszáth-kötetet jelentetett meg, hármat nyomdakész állapotban hagyott hátra. Korai halála akadályozta meg, hogy még életében megjelenjenek. A legutolsó három kötet Mikszáth Kálmán cikkei, karcolatait tartalmazza a millennium körüli esztendőkből. Rejtő István az osztályzókönyvi adatok és a rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnázium nyomtatott Értesítői alapján Mikszáth tanulmányi és önképzőköri tevékenységét is elemezte. Ezek alapján derítette ki, hogy a Nagy Palóc nevét az első gimnáziumi osztályban még *Mixátnak* írták, a hatodikban pedig már *Mikszáth* alakban fordult elő. Rejtő pontosította: Mikszáth Kálmán 1847. január 16-án született Szklabonyán, és nem május 20-án, és nem január 14-én, ahogy több tanulmányban is kész tényként említették. Rejtő levéltári kutatásokat végzett Mikszáth Kálmán a selmecbányai Evangélikus Liceumban folytatott tanulmányaival kapcsolatban. (Lásd: *Mikszáth Kálmán és Selmecebánya = Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve*, 1982, 333–334.) 1958. szeptember 3. és 11. között az újabb csehszlovákiai kutatóútja során, Rimaszombaton Mikszáth Kálmán önképzőköri dokumentumainak teljes feldolgozását végezte el. Megtalálta Mikszáth 12 önképzőköri írását, a volt rimaszombati egyesült protestáns gimnáziumban fennmaradt anyakönyvekben a Mikszáth-bizonyítványokat. Rejtő István az irodalomtörténeti kutatás több ágában is bizonyította rátermettségét. Monografikus műveivel (olykor fiatalos egyoldalúságtól sem mentesen) emléket állított Iványi Ödönnek (Művelt Nép, 1955), Thury Zoltánnak (Szépirodalmi, 1963). 1958-ban került a könyvesboltokba *Az orosz irodalom magyarországi fogadtatása* című tanulmánygyűjteménye, amely többek között Turgenyev, Tolsztoj, Dosztojevszkij műveinek addig kevésbé ismert magyarországi recepcióját tárta fel. (Lásd: NAGY Miklós, *Rejtő István*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1991/4.) *Zalka Máté kéziratok hagyatéka* című kötete 1967-ben jelent meg az MTA Könyvtára sorozatban, *József Attila pere* című tanulmányát az Irodalomtörténet 1952/3–4. száma közölte. Kutatási eredményeit különböző irodalomtörténeti folyóiratokban publikálta. Ezekből 1992-ben az MTA Könyvtára sorozatban *Mikszáthiáda* címen négyszáz oldalas tanulmánykötet jelent meg.

² Gergely Gergely (Budapest, 1910. május 1 – Budapest, 1983. június 23.) irodalomtörténész a szegedi Tanárképző Főiskolán tanult, majd a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen – Sík Sándor szemináriumának tagjaként – magyar-történelem szakos tanári oklevelet szerzett 1934-ben. Bölcsészdoktori oklevelét ugyancsak a szegedi tudományegyetemen szerezte, 1962-től az irodalomtudományok kandidátusa. Az egyetem elvégzése után az alsódabasai polgári iskola (1935), majd a szegedi II. kerületi állampolgári fiúiskola rendes tanára 1936 és 1946 között. Később az Országos Köznevelési Tanács tankönyvi előadója, az átszervezés után az Országos Nevelésügyi Intézet Adminisztrációs Osztályának vezetője 1947 és 1949 között, 1949 és 1952 között a budapesti Koltói Anna (Hámán Kató) Leánygimnázium rendes tanára. 1952-ben az ELTE Nyelv- és Irodalomtudományi Karának, illetve a Bölcsészstudományi Kar oktatója, a III. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszék egyetemi adjunktusa 1953 és 1957 között. Ebben a minőségben irányította Dávid Gyula budapesti kutatásait, a 19. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék egyetemi docense 1977 és 1983 között, közben a Könyvtártudományi Tanszék megbízott vezetője is volt. 1964 és 1965 között az Újvidéki, 1965 és 1967 között a Bukaresti Tudományegyetem vendégtanára. Gergely Gergely kutatási területe a 19. és 20. századi magyar irodalom, Szeged és környéke irodalmi emlékei, Tömörkény István és Gárdonyi Géza irodalmi munkássága. Műfajelméleti kérdéseket is vizsgált. Behatóan tanulmányozta a műforma, a formszerkezetek viszonyát Arany János-versek, Vajda János-ciklusok elemzése során. Az első átfogó Tolnai Lajos-életmű szerzője. Részt vett Jókai Mór összes műveinek kritikai kiadásában is.

Főbb művei, szerkesztései: *Szabó Dezső stílusa*, 1937; *Irodalomtörténet a polgári iskolában*, Nevelésügyi Szemle, 1941; *Érték-e a népiesség?*, Nevelésügyi Szemle, 1943; *A magyar irodalom tanításainak válságához*, Nevelésügyi Szemle, 1943; *Táj és irodalom. A tájirodalom kérdései*, 1943; *Elfelejtett írók*, 1944; *Juhász Gyula három ismeretlen verse*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1954. *Tolnai Lajos irodalmi nézetei kritikai munkássága alapján – Sárosi Gyula kisebb költeményei, prózai munkái és levelezése*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1955; *Gondolatok Gárdonyi Géza egy regénytípusának vizsgálatához*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1963; *Tolnai Lajos pályája*, kandidátusi értekezés, Irodalomtörténeti Könyvtár, 1964; *Vajda János Gina emléke ciklusa. A magát megadó én lírája*, Irodalomtörténet, 1972; *Vajda János: Sirámok: Az elbizonytalanodott én lírája*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1973; *Jókai regényei a hetvenes években*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1975; *A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig* (többekkel együtt), 1978; *A nemzeti fájdalom lírája. Arany János négy verséről 1849–1861*. Vázla-

tok Arany Jánosról, 1979; Tolnai Lajos válogatott művei, 1958; Jókai Mór, *A fehér rózsza – A janicsárok végnapjai*, 1962; Jókai, *Enyém, tied, övé*, 1964; Jókai, *Akik kétszer halnak meg*, 1966; Jókai, *A gazdag szegények*, 1969; Jókai, *A Kráó – Tégy jótl*, 1974.

Irodalom: Nagy Miklós, *Gergely Gergely*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1983; Mezei József, *Gergely Gergely 1910–1983*, Irodalomtörténet, 1984., nevpont.hu/view/8488

³ Komlós Aladár (született Kredens, álnéve: Korai Álmos; Alsósztrégova, 1892. december 10 – Budapest, 1980. március 22.) magyar író, költő, műfordító, irodalomtörténész. Palotai Erzsébet előadóművész férje. Losoncon járt középiskolába, itt fedezte fel a tehetségét Bodor Aladár költő. 1910-től latin–magyar szakos egyetemi hallgató a budapesti egyetemen. A Galilei Kör tagja lett. 1918-ban latin–magyar szakos tanári oklevelet szerzett. Az első világháborúban megjárta az olasz hadifogságot. Kassán lett tanár. 1920-ban egy újságcike miatt elbocsátották az állásából. Jászi Oszkár meghívására 1922 és 1923 között a Bécsi Magyar Újság munkatársa lett, de publikált a Tűz című hetilapban is. 1925-től a Színházi Élet kritikusa, és a Nyugatban is ekkor publikálta első írását. A folyóirat tanulmányi pályázatán harmadik díjat nyert az Adyról készült pályaművel. A Kolozsváron megjelenő Korunk és a pozsonyi Tűz is közölte írásait 1928 és 1938, valamint 1940 és 1944 között magyarul és latin tanított a budapesti Zsidó Gimnáziumban. A második világháborúban a Kästner-vonattal Bergen-Belsenbe, majd Svájcba került. 1945-ben innen tért haza Magyarországra. 1946-ban egyetemi oktatónak kinevezést kapott. 1949 és 1960 között megbízott egyetemi előadótanár, majd gimnáziumi tanár volt Budapesten. 1953-tól az MTA Irodalomtörténeti Dokumentációs Központjában dolgozott. 1956-tól nyugdíjazásáig az MTA Irodalomtörténeti Intézetének függetlenített tudományos főmunkatársaként tevékenykedett. Ebben a minőségben támogatta Dávid Gyula Tolnai Lajos íróra vonatkozó kutatásait. Első önálló verseskötete 1921-ben jelent meg *Voltam poéta én is* címmel. A gyűjteményről Szabó Lőrinc közölt recenziót a Nyugatban. 1931-ben jelent meg *A néma őrrült* című verseskötete, amely megbotránkozást váltott ki a kritikusok körében. 1933-ban jelent meg első regénye, az Augustus császár korában játszódó *Római kaland*.

Irodalomtörténeti tárgyú műveiben a Nyugat első nemzedékével is foglalkozott. 1928-ban jelent meg *Az új magyar líra*, 1937-ben az *Írók és elmék*. Az utóbbiban kora irodalmát vont a görccső alá. 1954–1955-ben Vajda Jánosról, Reviczky Gyuláról és Komjáthy Jenőről publikált tanulmányokat. 1959-ben jelent meg egyik legfontosabb irodalomtörténeti összefoglalása *A magyar költészet Petőfőtől Adyig* címmel. Több esszégyűjteménye is megjelent. Munkaéremrenddel, a Munkaéremrend arany fokozatával háromszor is kitüntették. 1973-ban a Magyar Népköztársaság Állami Díja II. fokozatát kapta. (Lásd: *Ki kicsoda a magyar irodalomban; 100 éves a Nyugat; Kortárs magyar írók 1945–1997; Magyar életrajzi lexikon 1000–1990; Szabó Lőrinc, Poéta voltam én is*, Nyugat, 1921/17; *Magyar Zsidó Lexikon*, 1929; https://hu.wikipedia.org/wiki/Komlos_Aladar) Komlós Aladár tanulmányai, esszéi, monográfiái közül mindmáig kézikönyvként forgatják: *Zsidók a válaszüton*, 1920; *Vajda János*, 1954; *Reviczky Gyula*, 1955 (utóbbi kettő monográfia); *A magyar költészet Petőfőtől Adyig*, 1959; *A szimbolizmus és a magyar líra*, 1965; *Vereckétől Dévényig*, 1972; *Költészet és bírálat*, 1973; *Problémák a Nyugat körül*, 1978; *A magyar–zsidó szellemtörténet a reformkortól a holocaustig*, 1997; *Kritika és kritikusok*, 2004.

⁴ Dr. Varga József (Debrecen, 1929. március 20 – Budapest, 1993. augusztus 24.): irodalomtörténész. A debreceni tudományegyetemen 1951-ben magyar–történelem szakos tanári diplomát szerzett, majd ugyanott tanársegéd lett. 1952-től a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályán dolgozott. 1957-től az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa. Ady-émlékek, relikviák, levelek után kutatva 1955-ben két hónapos tanulmányúton vett részt Erdélyben, Bukarestben. 1967-től kandidátus. Fő kutatási területe Ady Endre élete és írói pályája. Részt vett az Ady Endre-kritikai kiadás munkálatain. 1968-ban Akadémiai díjjal, 1977-ben Ady-díjjal tüntették ki. Főbb művei, szerkesztései: *Ady Endre. Az irodalomról*, 1961; *Ady útja az Új Versek felé*, 1963; *Ady Endre. Monográfia*, 1966; *Ady Endre összes prózai munkái*, 1966; *Ady Endre, költészet és forradalom*, 1969; *Ady és műve. Adytól máig*, 1970; *Ady, Péntek esti levelek*, 1975; *Ady, Régi tavaszi háború*, 1976; *Ady, Az én hadseregem*, 1977; *Ady, Színház*, 1980.

Irodalom: Demény János, *Ady könyve*, Kortárs, 1966; Bata Imre, *Új Ady-könyv, Új Írás*, 1966; Széles Klára, *Adytól máig*, Kortárs, 1971; Rónay György, *Pályakép Adyról = Uő, Kutatás közben*, 1974; Szalay Károly, *Tudós utazások a költőóriás körül*, Magyar Hírlap, 1983. január 22.; Ferenczi Károly, *Ady és műve*, Irodalomtudományi Közlemények, 1984; Laczkó András, *Az Ady-arckép változásai*, Irodalomtörténet, 1984.

Az MTA megbízásából – a magyar kulturális egyezmény keretében (1947. november 22. és 25. között zajlottak Bukarestben a román–magyar tárgyalások, amelyek eredményeképpen november 25-én aláírták a román–magyar kulturális egyezményt, ennek alapján Debrecenben és Budapesten román, Kolozsváron és Bukarestben magyar kérdésekkel foglalkozó tudományos intézeteket kellett volna alapítani, szabaddá tenni a tudósok, írók műveinek, a könyvek, folyóiratok cseréjét, forgalmazását. Az egyezményből gyakorlatilag szinte semmi sem valósult meg. Lásd: Vincze Gábor, *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája, 1944–1949*. Vincze.adatbank.transindex.ro/index.php?action=hely-mutato-&mutato=71&andrint=kolozsvar%E1r) – 1954. október 5-e és december 7-e között két hónapos tanulmányutat tett. A kutatóút célja, hogy „számba vegyem a 20. század első két évtizede magyar irodalmára és Ady egész életművére vonatkozó, azzal kapcsolatos anyagot” – írja a beszámolójában. Kolozsváron, Zilahon, Nagyváradon, Csucsán, Bukarestben Ady-émlékek, -relikviák, -levelek után kutatott. Emil Isac román költő hagyatékában az Ady-életmű szempontjából is fontos leveleket talált. A kutatás nyomán ismeretlen Szabó Dezső-leveleket, Petelei István marosvásárhelyi kiváló prózaíró életművével kapcsolatosan számos irodalomtörténeti jelentőségű adatot, dokumentumot publikált. Tanulmányútjáról *Beszámoló romániai tanulmányutáról. Adalékok a XIX. század második fele és a XX. század magyar irodalmának történetéhez: Arany, Petelei, Mikszáth, Ady, Szép Ernő, Emil Isac, Móricz, Kosztolányi, Babits, Emőd Tamás, Ignotus, Oláh Gábor és Szabó Dezső levelek publikálása* címmel az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei folyóirat 1955/3–4. számában tanulmányt közölt. A Szekuritáté minden lépését követte, a beszámolójában – sajnos – mindenkit név szerint megemlített, akiktől dokumentumokat, a kutatáshoz segítséget kapott. A román állambiztonsági szervek számára mindez a későbbi megfigyelésekhez kiváló „adatbázist” jelentett. A Bolyai Tudományegyetem vezetésénél 1954 októberében Varró János tanársegédet, aspiránst jelölte ki hivatalos kísérőnek Varga József két hónapos tanulmányútján. 1958. szeptember 10. és október 10. között az Irodalomtörténeti

Az első felszín, 2016

A játék vídám birodalma, 2016

Szöknie kellett, 2014

Intézet megbízásából újabb romániai kutatóútra indult: „Az Irodalomtörténeti Intézettől azt a megbízást kaptam, hogy kritikai kiadásban rendezem sajtó alá az Ady-levelezést. Utam centrumában a Romániában található Ady-, illetve Adyhoz írott levelek számbavétele volt.” Kutatott a kolozsvári Emil Isac Emlékmúzeumban, a nagyváradi Tartományi Múzeumban és Ady-múzeumban, amelyet „igen jól rendezett Ady-kiállításnak” minősített. Ady Endre születésének nyolcvanodik évfordulójára a romániai magyar és román nyelvű sajtóanyagot gyűjtötte össze. Találkozott Ady egykori kortársaival, Franyó Zoltán költővel – aki több, Ady Endre által dedikált kötet birtokosa – és Papp Auréllal, a gyermek Ady legjobb ismerőjével. Az ő segítségével jutott el Ady Endre tágabb szülőföldjére, Érmindszentre, Kaplonyba, Nagykárolyba, Tasnádra, Érkávásra. Két héten át Bustya Endre irodalomtörténésszel, Ady-kutatóval dolgozott együtt. (Lásd: Irodalomtörténeti Közlemények, 63. évf., 1. szám [1959].) Az újabb kutatások feladata kideríteni: az Ady-örökség egyik legjobb kutatója, Bustya Endre, aki „Lázárescu” fedőnéven – Kántor Lajos találó megfogalmazása szerint – az 1940-es évek második felétől „valóságos filológusi dühvel” (lásd: KÁNTOR Lajos, *Barátok és/vagy ellenségek. Titkosan – nyíltan*, Korunk-Komp-Press, Kolozsvár, 2014), kézzel írta a jelentéseit, hogyan „összegezte” a dr. Varga József irodalomtörténésszel végzett kéthetes kutatómunkát.

⁵ Czine Mihály (Nyírmeggyes, 1929. április 5 – Budapest, 1999. január 21.) Széchenyi-díjas (1984) és József Attila-díjas (1954, 1982) magyar irodalomtörténész, irodalomkritikus, egyetemi tanár. Hároméves kora körül a család Nyírmeggyesről a szomszéd faluba, Hodászra költözött. Az apja juhász volt, aki tíz gyermeket nevelt fel. A legidősebb bátyjának vele egykorú gyermekei voltak. Az elemi iskolát Hodászon végezte. Liszkay Síketh Mihály tanítónak köszönhette, hogy a tízgyermekes családból egyedülként továbbtanulhatott. Hogy a tanítóképző elvégzése után az Eötvös-kollégium tagja és a budapesti egyetem bölcsész hallgatója lehetett, azt Sárdi Béla tanárnak köszönhette. A világ számos országában, így az Amerikai Egyesült Államokban is megfordult, viszont számára Hodász és Nyírmeggyes maradt a világ közepe. Ahogyan Nagy Lászlónak Iszkáz. „Jó helyre születtem” – hirdette, és akiket igazán szeretett és becsült, azokat el is vitte Hodászra és Nyírmeggyesre. Így megfordult ott Veres Péter, Szabó Pál, Sánta Ferenc, Nagy László, nemzedéktársai közül szinte mindenki. 1952 és 1955 között aspiráns volt. Ebben a minőségében tanulmányozta az erdélyi magyar írók életművét 1955-ben Kolozsváron és Erdély több városában. Ekkor kezdődött a barátsága Varró Jánossal, Dávid Gyulával. (*A Bolyai Tudományegyetem pere* című kötetben először közöljük a Varró Jánosnak írt irodalomtörténeti jelentőségű levelet, illetve az azokra írt válaszokat. Az egyetemes magyar irodalomtörténet egyik furcsa drámája: Varró János „Dézsi János”, „Vasilescu” fedőnéven arról a Czine Mihályról is nagyon sokszor jelentett, akinek a legtöbbet köszönhetett. Czine Mihály élete végéig egyengette Varró János életútját. 1955 októberében Varró János kísérte el két hónapos tanulmányútján. 1956 szeptemberében, októberében Czine Mihály gondoskodott a doktori dolgozathoz Budapesten adatokat gyűjtő Varró János étkezésséről. Varró János három vaskos kötetből álló ügynök-dossziéjának jelzete: ACNSAS, Fond Rețea, nr. R.302674. Kétszer szervezték be, először 1964-ben, a szabadulási sakor, másodsor – 1969-ben – önként jelentkezett. A sajtó kézzel írt beszervezési kötelezvénye a legártóbbak közé tartozik. „Poloskákát” szerellettet be a Dacia Könyvkiadó szerkesztőségében a sajtó irodájába, hogy az állambiztonsági szervek számára ne jelentsen „szervezési” nehézséget a beszélgetések lehallgatása. Jelentései nyomán tiltották be a Dávid Gyula által kezdeményezett Kriterion-találkozókat! Sokat ártott mecénásának, báró Kemény János irónak, szülőfaluja, Marosvécs híres kastélya tulajdonosának, az általa is sokszor idézett Heli-koni találkozók szervezőjének. A Szekuritátéval egyeztetve meghívatta magát Svédországba, majd Nyugat-Európába. Kötetnyi jelentései a 20. század egyetemes magyar irodalomtörténetének publikálásra váró, teljesen ismeretlen fejezete. Ügynöki tevékenységének köszönhetően jelenhetett meg 1976-ban a *Ki csatát nyer, koronát nyer* című történelmi regénye. A Korda Kiadó gondozásában 2008-ban Kecskeméten megjelent *Erdélyi sorsvallató. Egy erdélyi 56-os utolsó vallomása* című kötetében még említés sem történik ügynökmúltjáról. A visszameklékezés hitelességét megkérdőjelezi az olyan állítások, hogy nem írta alá a kihallgatási jegyzőkönyveket. A birtokomban van minden kihallgatási jegyzőkönyve. A Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Tanács bukaresti Levéltárában egyébként bárki kutathatja a periratot. Minden kihallgatási jegyzőkönyv minden oldalát aláírta! Másként agyonverték volna. Élete végén sem volt hajlandó szembesülni ügynökmúltjával.)

Czine Mihály 1953-ban Eötvös-kollégistaként szerzett magyar-történelem szakos tanári diplomát. 1955 és 1956 között az Új Hang belső munkatársa, 1956 és 1964 között az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa volt. 1964 és 1974 között az Eötvös Lóránd Tudományegyetem docense, 1973-tól a Látóhatár főszerkesztő-helyettese. 1974-től egyetemi tanár, 1988-ban tanszékvezető tanár. 1986-tól a Magyarok Világszövetségének elnökségi tagja, 1990 és 1991 között elnöke is volt. Közben a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka volt 1996-ig, 1991-től az országos zsinat elnöke. Fő kutatási területe a népi írók, Móricz Zsigmond és Németh László munkássága mellett a kisebbségi magyar irodalom. Főbb művei: *Móricz Zsigmond útja a forradalomig*, 1960; *Magyar irodalom a századfordulón*, 1962; *A naturalizmus*, 1967; *Móricz Zsigmond monográfia*, 1968; *Szabó Pál alkotásai és vallomásai tükrében*, 1971; *Istoriija Madarske Knjizevnosti*, 1976; *Nép és irodalom I–II*, 1981; *Kisebbség és irodalom*, 1992; *Rangrejtett fejedelem. Emlékezések Móricz Zsigmondról*, 1993; *Németh László eklézsiájában – sors és irodalom*, 1997. Domborműve Budapesten az I. kerületben, a Szabó Ilonka utca 31. szám alatt lévő épületben látható: „Ebben a házban élt és alkotott 1966-tól élete végéig Czine Mihály (1929–1999) irodalomtörténész, egyetemi tanár, a népi irodalom és a határon túli magyar irodalom apostola. Állította: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye önkormányzata, 2002.” Munkásságát az említett József Attila-, Széchenyi-díj mellett Akadémiai díjjal (1988), Krúdy-emlékdemrenddel (1990), Kodály Zoltán-díjjal jutalmazták. Az irodalomtörténeti ismeretterjesztésben elért egyedülálló eredményeiért, a határon túli magyar irodalom megismertetésében végzett kiemelkedő munkájáért 1998-ban Bethlen Gábor-díjat kapott. Lásd: https://hu.wikipedia.org/wiki/Czine_Mihaly; *Ki kicsoda a magyar irodalomban?*, 2000; KARÁDI Zsolt, *Nép, sors, irodalom. (In memoriam Czine Mihály)*. Sírja Budapesten a Farkasréti temető 6/2-1-82 parcellájában található. Karádi Zsolt *Nép, sors, irodalom (In memoriam Czine Mihály)* című tanulmányában a kiváló irodalomtörténész ars poeticáját idézi: „Az író egy személyben lehet művész, tudós és politikus, még próféta is. Az írás egyszerre lehet művészet, tudomány és társadalmi tett, s írásban fogalmazott »szépség-igazság«, örök. Az író a maga testben és lélekben vállalt közös-

ségének legtermészetesebben vállalt kifejezője lehet, a politikának távlatot adhat, meglátásaiból és akaratából történelem lesz.” Karádi Zsolt találó értékelése szerint: „Czine Mihály halálával nemcsak egy nagy formátumú tudós távozott közülünk, nemcsak egy szuverén gondolkodó, kiváló egyetemi oktató, tanárnemzedékek felnevelője, nemcsak a magyarság ügyeinek, kultúrája közvetítésének tántoríthatatlan képviselője, hanem egy olyan jelentős irodalomtörténész, aki egynek és oszthatatlannak vélte a magyar irodalmat, s ebbeli meggyőződését hirdette akkor is, amikor csak megbélyegzés jutott neki osztályrészül. Hirdette szóban és írásban, itthon és külföldön. [...] Irodalmunk lobogó szavú hirdetőjeként vallotta Ady igazát: »A magyarság szükség és érték az emberiség, s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára.«” [Kiemelések – T. Z.] A „fényes szellők” szárnyán érkező Czine Mihályból az Eötvös-kollégiumban lett sokoldalú tudós, irodalomtörténész: Adyról, Móriczról, Győry Dezsőről, Veres Péterről és Tamási Áronról írt tanulmányaiért huszonöt évesen kapott József Attila-díjat. Bodnár Györggyel, Csoóri Sándorral, Simon Istvánnal közösen szerkesztette az Új Hangot. *Móricz Zsigmond útja a forradalomig* című kötete alapmű lett, amely egy monográfiától elvárható alaposággal tárta fel Móricz Zsigmond teljes írói alakját. Az 1960-as, 1970-es években sorra jelentek meg tanulmányai a népi írókról, Németh Lászlóról, Veres Péterről, Nagy Istvánról, a munkásíróról. A Nagy Lászlóról, Juhász Ferencről és Simon Istvánról szóló *Három költő útja* (1960) ma is megkerülhetetlen az említett költők életművével foglalkozók számára. Illyés Gyulát, Szabó Pált, Csoóri Sándort, Sütő Andrást többször is méltatta. Az „esszéivel dúsitott irodalomtörténet” (Béldi Miklós) nemcsak a beavatottakhoz, „vajtfülüekhez” szól. Úgy vélte: az irodalomról beszélni csak emelkedetten lehet. A nemzeti sorskérdések iránti felelősségérzete vezette el a kisebbségi irodalmak tanulmányozásához. Már 1964-ben megírta a romániai magyar irodalom két világháború közötti történetét. A betiltással viaskodva csak részleteket közölhetett belőle. Csak az 1981-es gyűjteményes kötetben jelenhetett meg a tanulmány. 1971-ben feltérképezte a csehszlovákiai, 1973-ban a jugoszláviai, 1991-ben a kárpátaljai irodalom történetének főbb csomópontjait. 1992-ben a pozsonyi Madách Kiadónál jelent meg a *Kisebbség és irodalom* esszéket, recenziókat, tanulmányokat tartalmazó kötete. Bán Imrével és Barta Jánossal közösen 1976-ban publikálta szerb-horvát nyelven *Istorija Madarska Knjizevnosti* című magyar irodalomtörténetet. Ennek fontosabb fejezetei helyet kaptak a politikai-cenzori „éberség” következtében érdemtelenül várakoztatott, csaknem ezeroldalas *Nép és irodalom* című kötetben. Ebben közölte *A romániai magyar irodalom a két világháború között*, valamint *A csehszlovákiai magyar irodalomról, Vajdasági ég alatt. A jugoszláviai magyar irodalom a két világháború között* című tanulmányait is. 1988-ban antológiát jelentetett meg az általa szerkesztett Erdélyi csillagokban, Kós Károlytól Farkas Árpádig: negyvenhat szerző százharmincöt műve kapott helyet a kötetben. Egyetértően idézi Kós Károlyt: „az igaz művésznek... mindenütt a világon, minden időben és minden körülmények között a sors által rendelt kötelessége (volt, van és lesz), hogy a maga népének és szülőhazájának sorsát vállalja, s élete munkájával szülőhazáját és annak népét megbecsült hagyományainak szellemében, hűségesen szolgálja” (*Kós Károly példája*). *Farkas Árpád vállalása* című esszéjében írja: „az ember a lehetetlen ellenében is felszegi a fejét, újratemti a reményt, az elszívárgott álmokat”. Utolsó műve a *Németh László eklézsiájában – sors és irodalom*, az egész Czine Mihály-i életműre is kivetítve jelképes cím, összegzés.

⁶ Szauder József (Budapest, 1917. február 26 – Budapest, 1975. augusztus 6.) irodalomtudós, esszéista, az MTA levelező tagja. Kutatási területei: a magyar felvilágosodás és a reformkor irodalma, a modern magyar költészet, a 13. és 18. századi olasz irodalom, a magyar irodalomkritika kialakulása és fejlődése. Magyar–olasz szakos tanári oklevelet szerzett, a budapesti és római egyetemen végzett Eötvös-kollégistaként. 1941-től a budapesti Kölcsey Ferenc Gimnáziumban tanított, 1950 és 1955 között az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa volt, 1950-től az ELTE docense. Az egyetemi oktatás mellett 1956-tól 1975-ig az MTA Irodalomtörténeti Intézete osztályvezetője – Dávid Gyula ebben a tisztségében ismerte meg –, majd főmunkatársa lett. 1968-tól haláláig szerkesztője volt az intézet folyóiratának, az Irodalomtudományi Közleményeknek. 1961 és 1966 között a szegedi – akkor József Attila – Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára az I. számú Magyar Irodalomtörténeti Tanszéken. Nem egyszerűen művelődéstörténetet, irodalomtörténetet oktatott, hanem értő irodalomelemző volt az akkori jeles szegedi irodalmár kortársakkal, Horváth István Károlyval, Koltay-Kastner Jenővel, Halász Előddel, Tamás Attilával s az akkor még fiatal Ilia Mihállyal együtt. Legjobb elemzéseit Bessenyei György, Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey Ferenc és Kisfaludy Károly műveihez kapcsolódnak, de széles látókörű, nagy tudású polihisztoriként a teljes magyar irodalom, a világirodalom számos szegmensének kiváló ismerője. Szauder József érdeme Kölcsey Ferenc összes műveinek kritikai kiadása. Első kiadásban 1964 és 1966 között jelent meg *A magyar irodalom története I–VI.* kötete, csaknem ötezer oldal terjedelemben. Az egyetemisták körében népszerű, „spenótként” elhíresült kötetek (spenótzöld színű borítóval vonták be az egyes kiadványokat) első három kiadványa a magyar irodalom történetét taglalja, a kezdetektől 1849-ig. Szauder József professzor mindhárom kötet szakmai lektorálásában vett részt, s fejezeteket írt a felvilágosodás és a romantika korszakához. A mai egyetemi hallgatók, bölcsészek kézikönyvként forgatják a hat kötetet. Hasonlóképpen Szauder József számos tanulmánya is alapmű az irodalom szakos hallgatók számára. A „Kis Szauder” számára – így nevezték diákjai – kötelező volt az olvasottság, az írók, költők műveinek alapos ismerete, esztétikai, filozófiai ismeretek bizonyítása. Nála nem voltak tabutémák, mindenről lehetett vele vitatkozni. Volt diákjai körében ma is élő legenda Szauder József irodalmi érzéke, vitakészsége, olaszos derűje. Szegedi tanársága idején, 1964 és 1965 között a Bölcsész tudományi Kar dékáni teendőit is elvállalta. Sokat vitatkozott a városvezetéssel, hogy a Bölcsész tudományi Karnak otthont adó Egyetem utca kopott macskaköveit kicseréljék, a környezet valóban egyetemi campusra emlékeztessen. Nem járt eredménnyel a próbálkozása. A JATE-ról az MTA Irodalomtudományi Intézetébe ment vissza, gerincbántalmai miatt fáradságos volt a Szegedre való ingázás. 1970-ben az MTA levelező tagjává választották. 1971 és 1975 között a római egyetem vendégtanára volt. Váratlan halála a magyar irodalomtörténet nagy vesztesége volt. Budán, a Fő utca 37. szám alatt egy szerény, kétszobás lakásban élt a feleségével, Szauder (született Kovács) Máriaival és gyermekével. Lakóházán emléktábla hirdeti: „Ebben a házban élt és alkotott SZAUDER JÓZSEF (1917–1975) akadémikus, irodalomtörténész, italianista. A magyar felvilágosodás és romantika kutatója.” Főbb művei, szerkesztései: *Faludi (Ferenc) udvari embere*, doktori disszertáció, 1941; *Magyar irodalom* (Klaniczay Tiborral), 1950; *Bessenyei György válogatott művei*, 1953; *Bessenyei (György)*, 1953; *Kölcsey Ferenc*, 1953, 1955; *A romantika útján*, 1961; *Olasz irodalom – magyar irodalom*,

1963; *Ciprus és obeliszok. Esszék cseh, francia, lengyel és olasz városokról és tájakról*, 1963; *Kis magyar irodalomtörténet* (Klaniczay Tibor és Szabolcsi Mihály társszerzőkkel), 1961, 1962, 1965; *Dante a XIX. század magyar irodalmában = Dante a középkor és a renaissance között* [Emlékkönyv Dante születése 700. évfordulójára], 1966; *A magyar irodalom története 1849-ig*, 1957, 1964, 1968, 1971; *Irodalom és felvilágosodás* (Tanai Andorral), 1974; *Kölcsey Ferenc kiadatlan írásai 1809–1811*, 1968; *Előszó ad Hass, alkoss, gyarapíts! Kölcsey-breviárium*, 1975; *Kövek és könyvek. Esszék Itáliáról*, 1977; *Az éj és a csillagok*, 1980; *Tavaszi és őszi utazások. Tanulmányok a XIX. századi magyar irodalmáról*, 1980. 1965-ban Akadémiai-díjjal, 1975-ben az Állami Díj II. fokozatával tüntették ki. Források: https://hu.wikipedia.org/wiki/Szaunder_Jozsef; *Új magyar irodalmi lexikon III.*, 1994; *Szegedi egyetemi almanach*, 1966.

⁷ Vargha Balázs (Kunszentmiklós, 1921. március 14 – Budapest, 1996. március 24.) író, irodalomtörténész, fordítókönnyíró, könyvtáros, pedagógus. A Kossuth-díjas Varga Domokos író és Varga Tamás matematikus testvére. 1942-ben a Debreceni Egyetem teológia karán szerzett oklevelet. Előbb tanárként kezdte a pályafutását, majd 1947 és 1948 között a szegedi szabadművelődési felügyelőségen dolgozott. 1949-ben az Országos Neveléstudományi Intézet munkatársa volt, 1950-től a Művelődésügyi Minisztérium főelőadója, 1952-ben pedig a Központi Pedagógus Tanárképző Intézet tanárának nevezték ki. 1953-tól a Magyar Irodalomtörténeti Társaság szervező titkára. Dávid Gyulát, Varró Jánost és Lakó Elemért ebben a minőségében támogatta, hogy doktori disszertációjuk megírásához minél több dokumentumot, hiteles levéltári anyagot gyűjtsenek. Vargha Balázs 1958-ban ismét váltott: a Petőfi Irodalmi Múzeum kutatója lett. 1977-től az Országos Széchényi Könyvtár főmunkatársa, ezzel egy időben a Budapest című folyóirat szerkesztője volt. Nyugdíjazása után a Kortárs című folyóirat rovatvezetője, 1988 és 1992 között az Élet és Irodalom munkatársa volt. Vargha Balázs írt bábjátékokat, filmforgatókönyvet, emellett nyelvi játékokkal is foglalkozott. Művei: *Új magyar szobrászat*, 1948; *Csokonai Vitéz Mihály alkotása és vallomása tükrében*, 1974; *Nyelv–zene–matematika* (Démény Judittal és Loparits Évával), 1977; *Jelek–jelképek–jellemek*, 1984; *A tücsök és a hangyák*, 1995; *Arany János játéka*, 1994. Tizenkét filmje ismert, többek között az *Isten őszi csillaga* (1963), *Gyula vitéz télen-nyáron* (1970), *Házasodj, Ausztria* (1970), *A filozófus* (1981). Díjai: a Munkaérdemrend arany fokozata (1984), a Magyar Köztársaság aranykoszorúval díszített csillagrendje (1991), Pro Urbe Budapest Díj (1993). Források: https://hu.wikipedia.org/wiki/Vargha_Balazs; *Ki kicsoda a magyar irodalomban*, 1999.

⁸ Végh Ferenc (1929): bibliográfus, irodalomtörténész. Václott érettségizett, majd Budapesten szerzett magyartörténelem szakos tanári diplomát. 1956 és 1957 között az MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkatársa volt. Az 1956-os magyar forradalom idején kifejtett tevékenységéért két év börtönnek sújtották. 1962-től a budapesti Műegyetem központi könyvtárában dolgozott. (Acta Papensia 2001–2013/Acta Papensia 2013 – A Pápai Református Gyűjtemények Közleményei, 2013/4; PONGRÁCZ József, *Emlékeim*, Library.hungaricum.hu/hu/view/PRGYK_ActaP_2013/?pg=141andlayout=s)

Végh Ferenc recenzálta Nemeskürty Istvánnak a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában, Budapesten 1963-ban megjelent *A magyar széppróza születése* című kötetét. Nemeskürtyhez hasonlóan ő is felteszi a kérdést: „volt-e, s ha volt, milyen volt, hogyan alakult ki, milyen tendenciákat hordozott magában a 16. századi magyar reneszánsz széppróza?” *Az incredibilis voluptas, az a hihetetlen gyönyörűség, amelyet a szépprózai művek egyik ismérvéül tart számon Nemeskürty, vezérelte, hogy közelebb hozza a mai olvasóhoz a „porlepte polcok” kötetit. Nagy hozzáértéssel elemzi Bornemisza Péter *Ördögi kísértetek* és Heltai Gáspár *Magyar krónika* című művét. Végh Ferenc görcső alá vonja a kötetet: Nemeskürty István stílusa nem egyenletes, az a tény, hogy kötetét a nagyközönség érdeklődésére számítva adta közre, magyarázza, hogy néhány olyan megállapítást tesz, amelyet a szakmabeli feleslegesnek tartana. (Lásd: Irodalomtörténeti Közlemények, 1964/3.) A Bolyai Tudományegyetem három, Budapesten kutató aspiránsa Végh Ferenctől a szakmai igényességet tanulta meg. Végh Ferenc rendezte sajtó alá Jókai Mór néhány művét. Az 1981-ben megjelent *Magyar felsőoktatás-történeti irodalom 1945–1979* című kötete ma is fontos kézikönyv.*

⁹ Jancsó Elemér (Marosújvár, 1905. április 10 – Kolozsvár, 1971. november 12.) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, a közíróként, kritikusként, orvosi szakíróként számon tartott Jancsó Béla (1903–1967) öccse. Álnévei: Dezsényi György, Újházy Elemér. Jancsó Elemér – akárcsak bátyja – tanulmányait a kolozsvári Református Kollégiumban végezte. Ezt követően az Eötvös-kollégium tagjaként a budapesti egyetem magyar és francia szakos hallgatója volt. A bölcsészdoktori cím megszerzése után két évig a párizsi Sorbonne-on tanult. Az 1929–30-as tanévben licenciatús diplomát szerzett a kolozsvári Ferdinánd Tudományegyetemen. 1942-ig a kolozsvári Református Kollégium magyartanára volt, majd 1942 és 1945 között az Erdélyi Tudományos Intézet munkatársa, 1945-től a Bolyai Tudományegyetem, az 1959. évi egyesítés után a Babeş–Bolyai Tudományegyetem magyar irodalmi tanszékének vezető tanára volt. Munkatársa volt az Ifjú Erdély, Erdélyi Irodalmi Szemle, Erdélyi Múzeum, Pásztortűz, Független Újság és a Korunk című folyóiratoknak, napilapoknak. 1939-ben az ő szerkesztésével indult el az Erdélyi Ritkaságok című sorozat, amelyben az erdélyi történelem és művelődéstörténet szempontjából értékes kéziratok jelentek meg. Jancsó Elemér gyakran közölt írásokat a Székely Szó, Keresztény Magvető, Igaz Szó, Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, Széphalom és Nyugat című folyóiratok hasábjain. Kéziratban maradt fenn a kolozsvári színházról írt monográfiája. Fő kutatási területe: a felvilágosodás és a reformkor irodalma, művelődési és szellemi élete. Tanulmányokat közölt az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaságot létrehozó Aranka Györgyről, Batsányi Jánosról, Barcsay Ábrahámról, Bod Péterről, Döbrentei Gáborról, Gyarmathi Sámuelről, Jósika Miklósról. Ritka könyvekből, kéziratokból, irodalmi levelezésekből, újságokból és folyóiratokból álló hagyatéka részben az Országos Széchényi Könyvtárba került. Irodalomkritikai és kritikai fellépése a fiatal realista írók *Új arcvonal* című antológiájában már 1931-ben heves ellentéteket váltott ki, s a vélemények összecsapását csak fokozta a Nyugatban 1935-ben megjelent *Erdélyi irodalmi élete 1918-tól napjainkig* című tanulmánya, amelyben egy egyoldalú középosztály-szemlélet esztéticizmusával szemben az írók közügyi szerepe, valóságfeltáró feladatai mellett foglalt állást, türelmetlensége azonban, amellyel a történelmi humanizmust képviselő transzilvanizmusnak is ellentmondott, a fiatalok közt is ellenkezésre talált. Ebben a korszakában az Ifjú Erdély, Erdélyi Irodalmi Szemle, Erdélyi Múzeum, Pásztortűz, Független Újság és több ma-

gyarországi folyóirat munkatársa a Fialatok – Erdélyi Fialatok egyik alapítója, „népi szellemű és demokrati- kus” irodalmi egyesületet kezdeményezett 1935-ben Ady Endre Társaság címen. A Nyugatban megjelent, vitát kavarázó tanulmánya kapcsán jutott el Antal Márk marxista szemináriumába, s 1937-ben részt vett a demokrati- kus *Vásárhelyi Találkozó* munkálataiban. A kolozsvári Református Kollégium tanáraként csak álnéven válha- tott a Korunk munkatársává. Tudományos munkájának művelődéstörténeti jelentősége: Borbély István, Kele- men Lajos és Kristóf György nyomában az új, korszerű szellemi tájékozódás élő tényezőjévé tudta tenni az er- délyi múlt hagyománykincsét. Az Erdélyi Ritkaságok sorozatban 1939-től tizennégy, addig kiadatlan írást jelen- tetett meg, ő rendezte sajtó alá Káli Nagy Lázár visszaemlékezéseit az erdélyi magyar színjátszás hőskoráról, valamint Bölöni Farkas Sándor *Nyugat-európai utazását* és 1835/1836. évi naplóját. Érdeklődése a felvilágosó- dás és a reformkor szellemi életének maradandó értékei iránt vezérelte az erdélyi magyar jakobinusokról, a magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődési szerepéről írt munkáiban. Ez irányú kutatómunkásságá- nak legfőbb teljesítménye *Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság* című akadémiai kiadvány. Nagy szorgalom- mal gyűjtötte és rendre közölte az irodalmi levelezéseket: Aranka György, Gyarmathi Sámuel, gróf Mikó Imre („Erdély Széchenyije”), Benkő József, Bölöni Farkas Sándor kiadatlan levelei mellett Gellért Oszkár, Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond, Kuncz Aladár, Bárd Oszkár, Tamási Áron, Buday György, Endre Károly, Gaál Gábor, Szántó György, Szemlér Ferenc leveleit is közreadta. Ugyanígy szolgált értékes adalékkal Lucian Blaga személyiségrajzához két, Bárd Oszkárhoz címzett, addig ismeretlen levelének publikálásával (*Nyelv- és Iroda- lomtudományi Közlemények*, 1969/2). Jancsó Elemér bevezető tanulmányával jelent meg 1965-ben Kuncz Ala- dár *Fekete kolostor* című emlékezéskötete. Egyetemi tanárként nemzedékek sorát nevelte az irodalom szere- tetére, és indította el őket a tudományos kutatás útján. Sajátos nemzetiségpolitikai feladatának tekintette a ne- velésügy szolgálatát az ismeretterjesztő népművelő szerepében. *Az erdélyi magyarság életsorsa nevelésügyé- nek tükrében* című tanulmányában 1918-tól 1931-ig dolgozta fel a nemzeti lét központi kérdésének tekintett is- kolaügyet. Réthy Andor bibliográfiai vázlata a korán elhunyt tudós 102 önálló munkájáról és az időszaki sajtó- ban publikált 779 írásáról tesz említést. 1945-től kezdődően a Világosság, Utunk, Igazság, Falvak Népe, Romá- niai Magyar Szó, Igaz Szó, Művelődési Útmutató, Előre, Tribuna, Viața Românească, Művelődés, NyIrK, Korunk, Studii și Cercetări Științifice, Studia Universitatis Babeș-Bolyai (series Philologia) hasábjain és magyarországi szakfolyóiratokban rendszeresen közölt. Úttörő munkát végzett a középiskolák számára publikált irodalmi szö- vegkönyvek szerkesztésével. A tudományos és az ismeretterjesztő munka kettős egységét bizonyítja a posztu- musz megjelent két írásgyűjteménye: *Irodalomtörténet és időszzerűség; Kortársaim*. Tervezett nagy műve, *A ro- mániai magyar irodalom története* bár nem készült el korai halála miatt, kivételes érdeklődése az élő irodalom iránt egész életén át megnyilvánult. 1934-ben publikálta *Az erdélyi magyar líra tizenöt éve* című tanulmányát, Reményik Sándorról 1942-ben monográfiát. „Öregkorában is szembe tudott szállni *Ifjú szívekben és mindig to- vább* című cikkében (Utunk, 1969/8) azokkal, akik Ady jelentőségét alábecsülve újra vitát támasztottak a költő hagyatéka körül” (*Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, www.lexikon.kriterion.ro/szavak/1688). Jancsó Elemér 1965 és 1973 között részt vett az *Istoria Teatrului în România* című háromkötetes kézikönyv szerkesztésében, az RNK, illetve az RSZK Akadémiája kolozsvári fiókjá keretében működő Nyelvtudományi Intézet munkálatai- ban, a Magyar Irodalomtörténeti Munkaközösség vezetője volt. Az utóbbiban készültek a kéziratban maradt monográfiái a kolozsvári Magyar Színház történetéről, Kazinczy Ferenc életéről, munkásságáról. Tervei között szerepelt egy romániai irodalmi múzeum létrehozása. Jancsó Elemér az 1956-os magyar forradalom kitöré- sének időpontjában – Kós Károlyhoz, a festő Kusztoz Endréhez, a költő Lászlóffy Aladárhoz (külön versciklust írt a forradalomról!), Varga László abrudbányai református lelkészhez hasonlóan – Magyarországon tartózkod- dott. Az elsők között volt, aki kihasználta a szocialista Románia és Magyarország között megkötött és 1956. au- gusztus 15-én életbe lépő kétoldalú egyezményt, amelynek értelmében viszonylag szabadon, vízum és útlevél nélkül is (érvényes személyi igazolvánnyal) utazhattak egymás országaiba a magyar és román állampolgárok. (Lásd: Szabad Nép, 1956. augusztus 14.; Előre, 1956. augusztus 14.) A forradalom kitörését Pécssett élte át, mi- közben úti poggyásza bennégett a budapesti Astoria Szállóban bérelt szobájában. Kós Károly, aki feleségével 1956. szeptember 10. és november 11. között tartózkodott Budapesten, „életemnek legnagyobb, legmegrázóbb élményének” nevezte az 1956-os magyar forradalmat. Jancsó Elemér jóval a forradalom vérbe fojtása után tért vissza Kolozsvárra. (Lásd: 1956-os Intézet, *Oral History Archive (OHA)*, 481/1992. számú interjú – Csehiné Papp Sára, 95–128.)

SZÁSZ LÁSZLÓ

Az erkölcsstanok kudarca

5. rész

Számomra, aki sok éve a fikció természetével is foglalkozom, abban a bizonyos hermeneutikai körben, az értelmezés spirálján befelé haladva ezen a ponton megszűnik a dokumentumok kapcsán az olvasói, etikai együttműködés a szövegekkel: meghaladják racionális érveléshez alkalmazkodott gondolkodásomat. Csak olyan interpretációs módszerrel vagyok képes tudomásul venni a szereplők kapcsolatrendszerét, mint a kémtörténetek, kalandregények nagy fantáziával megkonstruált izgalmait. Azok számára, akik annak a korszaknak és helynek a mindennapjait éltük, azért tűnik a képzeletünket maghaladó fikciónak, mert egy – irodalmi eszközökkel – ábrázolhatatlan, sivár, kicsinyes, mélységes érdektelenségbe süppedt világban éltünk. Melynek a magyar irodalomban egyetlen „hiteles” előképét fedeztük fel, *G. A. úr X.-ben* címmel, ahol a humanista élményekről teljességgel leszoktatott lakosság olykor érdektelen derűvel vonul az egyetlen értelmes és emberi cél, a halál felé. A mi valóságunkban eseménynek az számított, ha sikerült megvásárolni a havi adagban meghatározott kristálycukrot, olajat, vaját, egyebet, a túléléshez engedélyezett minimumot, rendkívüli eseménynek pedig az, ha a minimumon túl is szereztünk valamit. Az erkölcsi mérce valóban átértékelődik, de a lefojtott érzelmek közegeiben a korrupció is igazodik a kicsinyes szürkeséghez. Tanári munkásságom egyik nagy sikereként és korrumpálhatóságom tényeként könyveltem el a nagy kalandot, mely azzal kezdődött, hogy egy ismeretlen anyuka váratlanul telefonált: – Tanár úr, hát nem tudja, hogy az osztályában van egy gyerek, akinek az édesanyja az egyetlen megmaradt magyar üzletvezető? Hát éppen az osztályfőnök nem tudja, hogy az összes kollégája már rég nálam szerzi be azt a kis húst, szalámit, édességet? Kérem, megtisztel, ha szerdán délelőtt tizenegy órakor a hátsó bejáratunkon bekopog hozzánk... – Büszke voltam, hogy lám csak, én sem vagyok olyannyira elérhetetlen, meg hogy kuncsorgás nélkül kaptam segítséget, mert hiszen az én gyerekem sem alábbvaló a másokénál, neki is jár a kalóriaminimum. Másrészt – épp humanista-keresztény-református-irodalmár-pedagógus mivoltom miatt – szégyelltem magam (inkább csak titokban), mert úgy éreztem, a többséghez képest viszonylag könnyen szereztem némi előnyt. Csak hát csodálatos, fura szolidaritásra épülő világ volt az: valamiféle kapcsolati tőke kamatoztatásával én is, más is, mindannyian szert tettünk egy kis illegális előnyre s vele ugyanekkorácska lelkiismeret-furdalásra, hogy testvérek legyünk a bűnben. Ám egy bizonyos, magasabb kapcsolatrendszer és életszínvonal fölött, úgy tűnik, az erkölcs és a lelkiismeret is fensőbb mérték szerint működik.

Hogy a teológiai etika bonyolult gondolati áttételeit megértsem/szemléltessem, a hermeneutikai körkörösség alacsonyabb szintjére kell ereszkednem (hiszen az interpretáció fázisairól már Heidegger kezdte föltételezni, hogy az bizony nem önmagába záruló, körszerű művelet, hanem inkább spirális, mely folyton magasabbra tör, s megújul). Egy lehetséges példa, illusztráció a hetvenes évekből; nem tényirodalom, csak irodalom, kitaláció, hiszen a tényszerű igazságot még soha senki nem örökítette meg. (Mi másért veselkedtem volna neki ennek a mamut-esszének?)

Szereplőnk lehet egy frissen végzett magyar orvos, tehetséges, lelkes és ambiciózus fiatalember, aki nemrég tette le a hippokratészi esküt. Megkapta kinevezését valamely kis moldvai faluba, az orosz határ közelében. (Föltéve, hogy nem híres orvosdinasztiából származik, melynek kapcsolatrendszerével bármi, csaknem bármi elintézhető.) A település benne ragadt a középkorban, itt a pottyantós budinak is csak az a ház mögötti szabadtéri formája ismert, mely a gödör fölé, egymástól húsz centiméter távolságra helyezett két deszkából áll, és egyensúlyozni kell, hogy a bélsár ne fröcsköljön szét, de mindhiába óvakodik, harmadik-negyedik alkalommal úgymint belelép az ember a szarba, s lassacskán meg lehet szokni. Három-négy hónap múlva azt is tudomásul veszi, hogy az öregebb betegekhez mindig előtte érkezik meg a pópa, már feladta az utolsó kenetet, de az orvos is kap egy tyúkot. Fiatal ember kevés maradt helyben, leggyakrabban a cujkásüveggel okozott fejsébkét kell ellátni, minden egyebet meggyógyít a javasasszony, ráolvas a pópa. Hosszú ideig hordoz-

za feltartott fővel erdélyi („európai”) méltóságát, két év múltán mind gyakrabban kártyázik együtt a helyi párttitkár-állatorvossal, a téeszelnökkel, családjukkal s helyi előkelőségekkel, hetente többször enyhe részegségben fekszik le, mintha távolodni kezdene a szakmai fejlődés elszántsága, már csak egy feleség segíthet rajta, a megyei pártvezetés idáig ágazó rokonságának köréből melléje rendelt széplány, Rodica vagy Steluta, a hasznos házasság képes kirángatni a szelíden mélyülő alkoholizmusból s a mocsárból, melybe süllyedni kezdett. Az új, nagy család mindenben támogatja, hamarosan sikerül a szakvizsga is, és amikor negyvenévesen, kezdő szakorvosként megkapja új munkakörét egy moldvai kisvárosban, váratlanul meglátogatja egy jovialis úriember. Jóllehet ide s tova tíz éve alig használta az anyanyelvét, úgy érzi, ha megszólalna, porlanának a régi szavak a szájában, mégis éjszakákon keresztül hanykolódik az ágyában. Hogy lehetne visszautasítani az ajánlatot, miszerint visszatérhet tágasabb szülőföldjére, Erdélybe, ha nem is ősei városába, de egy részben magyarok lakta kisvárosba, egyenesen (vagy: rövidesen) valamely kórházi osztály főorvosaként? Igazán nem várnak tőle nagy vagy kockázatos dolgot, csupán annyit kell aláírnia, hogy felelősséget vállal a beosztottjaiért, hogy nyitva tartja szemét-fülét, és a szocialista haza érdekében beszámol majd kapcsolattartójának, ha véletlenül gyanús, kétértelmű beszédeket hall. Vannak ott idős, dörzsölt orvosok, akik a régi világból maradtak ott, mindenféle külföldi konferenciákra járnak, s ha valaki szeretne majd szakmailag, kapcsolatokban gazdagodva a nyomukba lépni, hát annak figyelnie s jelentenie kell minden beszélgetést. Mi úgy hallottuk, a doktor elvtárs egyszer, tiszta jóindulatból, segített a felesége egyik távoli hölgyrokonának terhességmegszakítás ügyében, ami, ugye, szünteszte börtönbüntetés többeknek is, de ez, ha igaz volna is, ma már alig bizonyítható...

A lelkiismeretével viaskodó orvos története nem „íródott meg” a maga idején a cenzúra miatt, mára pedig érdektelenné vált az új típusú hatalmi harcok közepette. Számtalan variációját lehetne bemutatni a sorsvonal folytatásának, kivé-mivé lett egy orvos hasonló helyzetben. Az illúziómat nem vagyok hajlandó feladni: ha jelentett is, ha főorvos vagy kórházigazgató ezen az áron lett, azért hű maradt a hippokratészi esküjéhez, és sokkal több embert gyógyított meg, mint ahánynak tudható módon ártott.

A hermeneutikai spirál alsó fokán az illusztráció a tanár sorsvonala lehet, aki eredendően mediális funkciót tölt be a társadalomban (még csak hűségesküt sem kellett tennie): a tudást átveszi (nem teremti) s közvetíti (de az eredményét aligha látja), emiatt afféle lakmuspapír-szerepet tölt be. Maga beszürkül ebben a zónában, s ha ki akar törni a hetvenes évek Romániájában, valami meglepőt vagy szörnyűséget kell elkövetnie. Nekünk pedig nem kell mást tennünk, mint Gárdonyi sorsát, példáját, novellaciklusának tanítóját százévnit csúsztatni, ide áthelyezni és kisebbségi létformában megvizsgálni. Ha valami érdekes, az, hogy a Securitate számára éppoly érdektelen, mint, mondjuk, egy mai fiatal magyarországi olvasó szemében lenne: a legtöbb esetben nincs miért pénzt költeni a megfigyelésére, a szervezésére, legfeljebb akkor, ha önként jelentkezik. Fontosá akkor válik, ha kiderül, hogy mégis van egyénisége, képes egy egész falut megmozgató kulturális esemény megszervezésére; ha a tanítványai jelentős eredményeket kezdenek felmutatni megyei, esetleg országos versenyeken; ha mégsem válik idejekorán alkoholistává, és amint korosodik, lassacskán leteszi minden kötelező vizsgáját, és mind közelebb-közelebb kerül egy jelentős településhez; mígnem feltűnik mint egy kisváros közismert személyisége – akkor igen, akkor már érdemes odafigyelni rá. Bekebelezni aztán már nem túl nehéz, mert az iskolában – amennyiben még a hivatásának élni, tehát tanítani akar – vagy őt gyöttri a párttitkár, vagy ő lesz a párttitkár, vagy őt bünteti sorozatosan az igazgató, vagy ő is harcba száll az (al)igazgatói státusért. Aztán ha már (al)igazgató (mivel magyar ember igazgató nem lehet), akkor a munkahelyén, ha egyszerű tanár, a lakásán látogatják meg. Miben tud ő a szervek szolgálatára lenni? Ahhoz, hogy nyugati utakkal kecsegtessék, teljességgel súlytalan, tudása elkopott, tudományos konferenciákról nem is hallott, finanszírozni sem tudna egy hosszabb utazást. Vágyainak netovábbja: ne dobják ki ismét valamely eldugott faluba, megmaradhat városi tanárnak. Mit kell tennie? Semmit, és erre biztatni a kollégákat is. A magyar gyermekeket minél kevesebb tanulásra ösztökélni, iratkozzanak át, jelentkezzenek, felvételizzenek a biztonságosabb jövőképpel kecsegtető román tagozatra. A Securitate számára a jó tanár a rossz (magyar) tanár. De ennek a történetnek sem írtuk meg számtalan lehetséges variációját, csak annyi látható, hogy a magyar nyelvű oktatás nem szűnt meg.

Mondom, Gárdonyi faluidillje (*Az én falum*) és Bródy romantikusan felnagyított, emancipált nő-értelmiségije (*A tanítónő*) meg az 1910-es (utolsó, nagy, magyar, még Ady által is megverselt)

tanármozgalom óta a tanár és az iskola mint téma – ugyanolyan mértékben jellegtelenné vált az irodalom, mint a titkosszolgálatok számára. Emiatt bizonyára közülük besúgóra is kevesebbre tartottak igényt.

Persze, nem tudhatjuk, mert még senki sem jelentkezett jószántából, miszerint „engem egyszer arra kényszerítettek, hogy..., és most elmesélem informátori (nem, így jobban hangzik:) ügynöki múltam történetét...” Legfeljebb amikor – másfajta kutatások melléktermékeként, véletlenszerűen – előbukkan egy ismertebb személy neve vagy egész kis lista: olyankor némelyek elkezdnek magyarázkodni vagy magyarázni, de a körmönfont mellébeszélésből a magyarság, ez a mi történelmi kudarcokon edződött s Trianon óta nagyon elfáradt népünk semmit nem okulhat. Bizonyosan nem magyar, hanem génjeinkbe táplált általános és örök emberi tulajdonság, hogy vétkeinkkel nem állunk ki hősiességben a nyilvánosság elé („Uraim, engem kényszerítettek, megszaroltak, ezért lettem besúgó”), hiszen azonnal halálra köveznek. A gyarlóságunkra, gyávaságunkra, árulásainkra reflektáló viselkedés-modulációink alapmintái ott láthatók a legősibb példázatban, Júdás, Péter, Pál szerepjátékaiban és környezetüknek, utókorunknak a hozzájuk való viszonyulásában. Ésszerűnek mondható tehát, hogy egyetlen egyházi szereplő sem áll ki hamut vagy követ szórni saját fejére. Egy egyházi ember mégis nekiveselkedett, és feltárta legalább saját egyháza vétkeinek egy részét. (Úgy vélem, emiatt a *Szigorúan ellenőrzött evangélium* az utóbbi évtizedek legbátrabb magyar könyve.)

De ott lappangnak még az egykori erdélyi magyar közélet szegmensei (normális viszonyok között társadalmi alrendszernek nevezném ezeket); időről időre felbukkan egy-egy író, képzőművész, alkotó neve ügynöki jelentések (de)kódolt aláírójaként. Néhányan felháborodnak, megszólítják a gyanítottat, színvallásra kérik, ő aztán megsértődik, kicsit még buzog a felszín a sajtóban, majd szép csendesen elhal a hullámverés. Mondhatnám, uralkodóvá vált az irodalmi, kulturális élet interpretációs horizontján a fogalmak enyhe szemantikai deviációja: bizonyos alkotók iránti tisztelet jegyében a 'megértés' *hermeneutikai* jelentése (mint racionális és esztétikai befogadás) átcsúszik a *keresztényibb* 'irgalmasság', 'megbocsátás' evangelizációs terébe. Azzal a kegyeletesnek szánt, de valójában a kérdés, az erkölcsi dilemma elodázását jelentő felkiáltással: „Mit érdekel engem az alkotó személyisége, hogy besúgó volt vagy áruló! Ha ott az alkotás, az pedig remekmű!” Ez a szemlélet úgy választja le a művet szerzőjéről, mint amely valamiféle embertelen mechanizmus révén, szubjektum nélküli, arctalan és isteni üzenatként jön létre a semmiből. Csakis ebben az esetben lehetne ethosztól mentes. Mert az alkotónak van emberi mivolta, az embernek személyisége, a személyiségnek ethosza, s az alkotó erkölcsi habitusa számtalan módon felismerszik művében – minél inkább szeretné leplezni, annál árulkodóbban.

Mégis, ha netán teoretikusan igazolni lehetne, hogy a mű objektíven és teljességgel leválasztható teremtője személyiségéről, akkor ott állhat előttünk az orvos, a pedagógus, a teológus, akinek halála után nem marad más olvasható műve, mint az utókor által majd előpiskálendő dosszié az ügynöki jelentésekkel, viszont szerzőjének értelmező lábjegyzetei nélkül. Az ő művét hogyan különböztük el a személyiségétől? Legárulkodóbb mű(faj) mégis éppen a filozófiai vagy teológiai etika: láttuk, ha szerzője nem hitelesíti egész életével és lényével a szöveget, maga a mű tagadja meg teremtőjét.

Nem azért kell(ene) szembesíteni a műalkotás igazságát szerzőjének emberi hazugságával vagy árulásával, hogy pellengérré állítsuk őt, hanem elsősorban azért, mert száz éve, de legalább Trianon óta a magyar olvasó misztifikációk szép álnokságait akarja hinni, az illúziók szépségét a valóság igazságának képzele. Van azért, nem sok, néhány írónk, aki az esztétikai szépet úgy hívja elő, hogy az igazság még erősebb lesz, például Németh László, aki úgy szerette népét-nemzetét, hogy az „áruló” Görgeyt állította szembe a szép mítoszok nemzeti hőisével, Kossuthal. „A rejtett, hazugságokkal elborított igazságnak, akármilyen bonyolult az..., mindig van valami serkentő hatása a legkülönb elmékre.” Hasonlóképpen meggyőzőbb, mert emberibb számomra az olyanfajta „hitvallás”, mint amely egyik (nemrég elhunyt) kortársunk bizarr szövegeiből árad, ömlik, párállik. Sigmond István, mondhatni, utolsó leheleteként a blaszfémia határát súroló felismeréseket ontott magából, érezhetően kórházi ágyon, hadakozik azzal, aki nincs: „Nincs Isten, kiskomám, nem is volt soha, a mazochisták találták ki ezt az aberrációt, ...akitől félni lehetett mindig és mindenkoron. Nem a hit-tanároknak írom ezeket a sorokat, hozzád szólok, testvér, aki lábvizet veszel és a halálhoz imádkozol.” Aztán, már egészen a halál kapujában, amikor/ahol visszapillant egész életére és művére, váratlanul felismer valamit, amit tudóskodva akár az élet és halál, menny és pokol holisztikus egy-

ségének nevezhetnék. „Úgy döntöttek, hogy kizárják az Egyesületből; nem adták ki többet a műveit, hátha feledésbe merül a neve, a gondolatvilága, a stílusa, az elvei, mondatainak káprázata. Csak-hogy az ő útja nélküle is egyre szélesebb lett..., s ez az út az egekbe vezetett, ahol nincs trend, nincs névsor, ahol mindenki írogat ugyan, de igazán csak egyetlen író alkotása számít, aki mindent tud, meg tudja írni a lehetségesben a lehetetlent és viszont, a rútban a csodát s ennek ellenkezőjét is, a mindenségben a káoszt, s a káoszban a mindenség jeleit, s ezt az írókat úgy hívják, Isten.”

Ez az egyetlen vigaszom. Hogy mégis, valóban léteznek szövegek, melyek megteremtik Istent, azt az Istent, aki megteremtette az embert, az embernek azt a hitét, hogy az ember által alkotott mű és az alkotó erkölce mégsem szakadhat el véglegesen egymástól e földi létben.

Máskülönben újra kellene fogalmaznom egy újraéledt Gárdonyi, egy feltámadt Sigmond István, valamely 21. századra elnémult író fohászatát. „Segíts, Uram, Te, akit teremtettünk magunknak, hogy ne legyünk irigyek azokra, kiknek hite erősebb cselekedeteiknél. Ne legyünk irigyek azokra, kik úgy hiszik, Péter nyomdokain járnak, amikor feddhetetlennek mondják magukat felebarátaik ellen elkövetett vétkeikben, mert azokat az erősebb hit, egyház és vallás érdekében követték el. Ne legyünk irigyek azokra, akik egykor azért szolgálták a hit ellenségeit, hogy a hitvallás mai szabadságában élharcosai lehessenek e hit megingathatatlan és végső győzelmének. Segíts, hogy ne irigykedjünk, Uram. Úgy legyen.”

Máskülönben (és ez az utolsó következtetésem) meg kellene tagadnom mindent, amit gondoltam, hittem, írtam, és azt mondanám: sajnálom, végtelenül sajnálom, hogy nem vállaltam az áldozatot; szánom-bánom, hogy nem vállaltam az együttműködést a szervekkel: egy csekély kis árulás árán jelentősebb, tartalmasabb szövegeket írhattam volna, s magam is hinnék bennük. Sola scriptura.

JEGYZETEK

Írásom gondolatmenetét jelentősen befolyásolták az alábbi művek. Témák szerint:

Jézus munkássága és tanítványai

Jakob von BRUGGEN, *Krisztus élete a földön – kortársai és tanítványai leírásai alapján*, Budapest, 1992.

Josephus FLAVIUS, *A zsidók története*, Gondolat, Budapest, 1966.

Martin BUBER, *A próféták hite*, Atlantisz, Budapest, 1991.

David FLUSSER, *Jézus – az ókori zsidó történelem és irodalom tükrében*. Múlt és Jövő, Budapest–Jeruzsálem–New York, 1995.

Paul VERHOEVEN, *Názáreti Jézus. Az ember fia*, Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010.

Reza ASLAN: *A zelóta. A názáreti Jézus élete és kora*, Scolar, Budapest, 2014.

Ahmed OSMAN, *A Messiás háza*, Gold Book, é. n.

Carsten Peter THIEDE, *Péter apostol nyomában. A titkos Péter-akta*, Trivium, 2005.

Vermes GÉZA, *A zsidó Jézus*, Osiris, Budapest, 2005.

Júdás evangéliuma a Tchacos-kódex alapján, szerk. Rodolphe KASSER, Marvin MEYER, Gregor WURST, National Geographic Society, 2006.

Vallástörténet és teológia

Bart D. EHRMAN, *A feje tetejére állított kereszténység = Júdás evangéliuma... i. m.*, 86–122.

KÁLVIN János, *Tanítás a keresztyén vallásra* [1559], Kálvin, Budapest, 1991.

SZATHMÁRY Sándor, *Bibliáismeret I–II.*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1991.

NAGY István, *Teológia nem teológusoknak* 1. [Főiskolai jegyzet], Nagykörs, 1995.

Rudolf BULTMANN, *Az Újszövetség teológiája*, Osiris, Budapest, 2003.

Paul TILLICH, *Rendszeres teológia*, Osiris, Budapest, 2002.

VERMES Géza, *Jézus hiteles evangéliuma*, Osiris, Budapest, 2005.

VERMES Géza, *A kereszténység kezdetei Názárettől Nikaiáig (Kr. u. 30–325)*, Libri, Budapest, 2013.

Sören KIERKEGAARD, *A kereszténység iskolája*, Atlantisz, Budapest, 1998.

Sören KIERKEGAARD, *A halálos betegség*, Göncöl, Budapest, 1993.

Tudomány és teológia

Northrop FRYE, *Kettős tükör. A Biblia és az irodalom*, Európa, Budapest, 1996.

Arthur PEACOCKE, *Egy tudományos kor teológiája*, Kalligram, Pozsony, 2011.

Paul RICOEUR, *Bibliai hermeneutika*, Budapest, 1995.

Philippe CAPELLE–Adré COMTE-SPONVILLE, *Isten létezik-e még?*, Napvilág, Budapest, 2009.

Etika

HELLER Ágnes, *Az aristotelesi etika és az antik ethos*, Akadémiai, Budapest, 1966.

HELLER Ágnes, *A szándéktól a következményig. Előadások az etikáról*, Magvető, Budapest, 1970.

HELLER Ágnes, *Morálfilozófia*, Cserépfalvi, 1996.

HELLER Ágnes, *Európai identitás, modernitás és történelmi emlékezet*, Lettre, 1997/ősz.

HELLER Ágnes, *Zsidótlánítás a magyar zsidó irodalomban*, [www.szombat.org/zsidotlanitas a magyar zsidó irodalomban. html](http://www.szombat.org/zsidotlanitas-a-magyar-zsidó-irodalomban.html)

Szűcs Ferenc, *Teológiai etika*, Budapest, 1993.

Ami volt... Dr. Szűcs Ferenc és Fekete Ágnes beszélgetése, www.tebennedbiztunk.hu/2009

Egyházüldözés és egyházüldözők

MOLNÁR János, *Szigorúan ellenőrzött evangélium I–IV*, Kriterion, Kolozsvár, 2014.

Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban, szerk. Soós Viktor Attila, SZABÓ Csaba, SZIGETI László, Luther, Budapest, 2010.

III/III-as történelmi olvasókönyv. Adalékok az emberi jogok magyarországi helyzetéhez az 1960-as években. A „vallásszabadság”, szerk., bev., jegyz. KAHLER Frigyes, Kairosz, Budapest, 2001.

THIMÁR ATTILA

Bevezetés a Tansarokba

tansarok

THIMÁR ATTILA (1969) Budapest

Magyarországon mindenki úgy véli, hogy ért az oktatáshoz, és meg is van a véleménye az oktatási rendszerhez kapcsolódó aktuális problémákról. Annyi igazság a dologban mindenképpen van, hogy az oktatási rendszerben diákként, aztán később szülőként, majd nagyszülőként mindenki részt vesz, tehát közvetlen, saját tapasztalatai vannak. Amíg egy egészséges szervezettel és stresszmentes étellel esetleg el lehet kerülni az egészségügyi ellátórendszert, addig a tanügyi intézményeket semmilyen körülmények között sem tudjuk kihagyni életünkéből. Ráadásul egy olyan hatalmas, az egész társadalmat átfogó rendszerrel van szó, amelynek rengeteg eleme között csak egy a tanár és diák közti, a közvetlen tudás átadását célzó kapcsolat. Ugyanígy részei azok az intézmények, amelyek fenntartják az iskolákat, biztosítják, hogy mindennap be lehessen menni az órákra. Ugyanígy részei ennek a rendszernek a szülők, akik külön életstratégiát dolgoznak ki gyermekeik tanulásának idejére, s ez nemcsak abból áll, hogy logisztikailag ki viszi-hozza a gyerekeket az iskolából, hanem az is fontos része, hogy a család anyagi erőforrásait miként osszák be azokban az évtizedekben, amikor a csemeték iskolába járnak. Ebbe a rendszerbe tartoznak továbbá olyan szereplők is, mint a tankönyveket és taneszközöket gyártó cégek, amelyek piaci részesedésükért és hasznukért folyamatosan küzdenek. S nem kis piacról van szó, évente körülbelül összességében egy-két százmilliárd forintról legalább. A sok-sok résztvevőnek és érdekelt szereplőnek mások-mások az érdekeik, szándékaik, érdekérvényesítő képességük. Mindezt színesíti még az egész országot tekintve az a sokféle gazdasági-társadalmi anomália, amely a közép-európai és hazai viszonyokat jellemzi. Egy másik nézőpontból viszont éppen azok a hatások nagyon erősek, amelyek a globalizációs változásokból, az egységesítő tendenciákból következnek. Szerintem hátborzongató, hogy bármelyik délután egy kínai és egy venezuelai diáklány ugyanabból a YouTube-videóból tanul meg valamit, tehát ismeretszintjük abban a témában hasonló módszerrel és hasonló hatékonysággal fejlődik, noha teljesen más kultúrkörben nőttek fel, és egymástól több ezer kilométerre vannak.

S ha egy másik délutánon az édesapa megkérdezi fiát: „– Mi volt ma az iskolában? Hányast kaptál? – Kettesre feleltem... – Na, akkor gyereünk tanulni!”, akkor ebben a jelenetben, avagy társadalmi képletben a bevezetőben felsorolt összes résztvevő, a tanároktól az intézményeken át a taneszközgyártókig összegződik. Az egész rendszer, mint egy nagy pókháló, azonnal megrezdül, bárhol mozdítják is meg, s rögtön továbbít minden ingert és reakciót, és az összefüggések egyszerre fejtik ki hatásukat a háló bármely pontján.

Mindezekről nem lenne különösebben érdekes beszélni, ha mindenki jól érezné magát ebben a rendszerben – ám ez nem így van. Tegyük hozzá, régóta nem így van, tehát már 1990 előtt sem érezte jól magát mindenki az oktatási rendszerben, csak akkor, az egypártrendszerben ez senkit sem érdekelt különösebben. 1990 után viszont – elméletileg – a társadalom intézményeit mi, a választópolgárok határozzuk meg. S ebben a reményben és szándékkal veszünk részt a társadalom és az oktatás életében. Csakhogy a helyzet nem ilyen egyszerű, mert azokat a problémákat, amelyek már 1990 előtt is megvoltak, nem lehetett egy jó tündér varázspálcájának suhintásával, egy pillanat alatt semmissé tenni, ezért aztán az összes jobbító szándék, változtatás és reform sokszor azon akadt el, hogy kiötlői nem vetettek számot az egész rendszer működésével, nehézkedési sajátosságaival, összefüggéseivel.

Valószínű, hogy a Kortárs folyóirat sem tudja megoldani az összes problémát egy varázsmozdulattal, de úgy gondoljuk, hogy egy nyitott, józan, konstruktív javaslatokat kereső és nyújtó párbeszéd sokat használhatna az ügynek. A tanügyi rendszer jelen pillanatban olyan, mint egy több évtizede gyulladásban lévő szerv, amely minden behatásra, változásra túlzott reakciókkal válaszol, azonnal görcsbe rándul, befeszül. Pedig ezzel együtt a helyzet megoldása csak az lehet, hogy ha a sok feszültség részbeni kioldásával sikerül olyan javaslatokat kidolgozni, amelyek a nagy egész

működését figyelembe veszik, s ezért egy nagyobb konszenzus, adott esetben nagyobb társadalmi támogatottság mellett lassú, hosszú, de eredményes változástudományt tudnak elindítani. Ebben bizakodom most, amikor elindítjuk a Tansarok sorozatot, ahol reményeim szerint sokan hozzászólnak majd a kifejtett gondolatokhoz, észrevételekhez, elemzésekhez. A tanügyi helyzetet nem fogjuk megváltoztatni, mert ez nem a mi dolgunk, de legjobb szándékaink szerint igyekezünk olyan körültekintő javaslatokat tenni, amelyeket az éppen aktuális döntéshozók megfontolhatnak, esetleg megvalósíthatnak.

2017. január 29.

FÁBIÁN (T.) LÁSZLÓ (1978) Budapest

FÁBIÁN (T.) LÁSZLÓ

Észrevételek és javaslatok a közoktatás rendszerének korrekciójához I.

Egy szülő és egy gyakorló tanár nézőpontjából

„Ha hajót akarsz építeni, akkor első lépésként ne fát és eszközöket gyűjts, hanem menj el az emberekhez, és ébreszd fel bennük a vágyat a végtelen tenger iránt. Ha ez megvan, az emberek összehordják a fát, megtalálják az eszközöket. Így már érdemes hajót építeni.”
(Antoine de Saint-Exupéry: *Citadella*)

Írásommal, mely egy hosszabb tanulmány bevezető része, elsősorban a közös gondolkodás, az érdemi és értelmes vita elősegítése a célom, hiszen mindannyiunk elemi érdeke, hogy az oktatás ügye végre a társadalmi közbeszéd részévé váljon.

Sokat törtem azon a fejem, miként indítsam a közoktatás helyzetét és állapotát elemző írást, hiszen volt diákként, aktív tanárként és apaként – ez utóbbiként életem egyik legfontosabb szerepében – egyre összetettebb nézőpontból látom az oktatás dimenzióit. Éppen ezért hadd kezdjem egy látszólag meglepő, de minden bizonnyal kritikus állítással: a döntéseket érdemben meghatározó magyar politikában és közgondolkodásban évtizedek óta irreleváns, mi történik az oktatás területén. Másként fogalmazva: mivel az oktatás ügye a rendszerváltás óta eltelt időszakban nem kapta meg megfelelő társadalmi státusát és gazdasági rangját, ezért a felnövekvő nemzedékek nevelésével, tanításával kapcsolatos kérdések nem is válhattak a cselekvő és tevékeny politikai közbeszéd részévé. Senkit se tévesszenek meg a sajtó – és talán részben a szakma – fókuszát mesterségesen izgalomban tartó témák, most éppen az erkölcsstan, a mindennapos testnevelés, a bevezetendő 9. évfolyam vagy legújabban a digitális dolgozatírás kérdései. A teljesség igénye nélkül felsorakoztatott példák nyilvánvalóan a mindennapi politikai küzdelmek részét képező figyelemelterelő álproblémák.

A nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején a tulajdonszerkezet átalakulásának következtében sokan egy nyugati mintára létrejövő, fejlett kapitalista társadalom vízióját látták maguk előtt, vélhetően ehhez kapcsolódó oktatási modellekkel. Az azóta eltelt évtizedek azonban világossá tették, hogy a rendszerváltás struktúrájában ez az álom nem vagy csak nagyon töredékesen vált valóra. Az elszietett, kifejezetten türelmetlen és a konszenzust mindig nélkülöző átalakítások során az oktatás rendszere nem reagált megfelelően a társadalom változásaira, és pusztán a politikai elit játszmáinak színtere maradt. Ebből ráadásul az is következik, hogy valójában mindig is hiányzott a

vízió és a hosszú távú koncepció, az oktatást rendszerszerben látó és láttató szemlélet. Persze kár is lenne tagadni, a befektetett munka nem eredményez váratlanul gyors politikai megtérülést és hasznot. Az ember ha fát ültet, azt a jövőnek szánja.

Gyanakvó vagy csak hitetlenkedő olvasóimat szeretném néhány szimbolikus példával meggyőzni. Ha nem lenne igazam, azaz lenne jelentősége annak, hogy mi történik az oktatásban, akkor vélhetően súlyának és jelentőségének megfelelően önálló minisztere lenne a területnek, valódi mozgástérrel, kompetenciával és jelentős forrásokkal, akkor presztízse lenne a tanári hivatásnak, társadalmi és egzisztenciális szempontból egyaránt, akkor minden tanügyi kérdésben számítana a tanárok és a diákok véleménye, és akkor a rendszerváltás óta eltelt időszakot meghatározó folyamatok következtében bizonyára nem egyre romló helyzettel és adatokkal találnánk szemben magunkat a különféle közoktatást érintő mérésekben.

A magyar közoktatásban rejlő problémákat mindannyian régóta a bőrünkön érezzük, életkortól, nemtől, tevékenységi körtől függetlenül. Ideje tehát kimondanunk, hogy nem várathat tovább magára egy társadalmi, szakmai egyeztetésen és konszenzuson alapuló, kormányzati ciklusokon átívelő *célrendszer* és egy valóban releváns, a kor kihívásaira megnyugtató válaszokat adó oktatási *konceptió* megalkotása. Egy olyan koncepcióé, amely a társadalmi, gazdasági és munkaerőpiaci változásokra minden helyzetben reagálni tudó, kreatív és sokoldalúan művelt társadalomról szól.

A rendszerváltás óta tapasztalt, többségükben terméketlen vagy meg sem megvalósult kísérletezések, a partikuláris és elaprózott próbálkozások ugyanis az oktatási rendszer egészét tekintve nem hoztak, nem is hozhattak érdemi áttörést. Ráadásul az oktatás teljesítményét kifejezetten bénítják a folyamatosan változó kormányzati akarat állandóan megújuló direktívái, a hosszú évtizedek alatt állandósult bizonytalanságok, valamint a szakmai szándék ellenében kierőszakolt változtatások. Miközben egyszerre többféle társadalmi és gazdasági folyamat is hatással van a közoktatás rendszerére, a mindenkori oktatáspolitikai egyikre sem képes megfelelő és meggyőző válaszokat adni.

Az egyik ilyen folyamat a rendszerváltás óta zajló társadalmi-gazdasági átalakulás, amely ahelyett, hogy funkciójából és lehetőségeiből fakadóan csökkentette volna a különféle társadalmi csoportok közötti távolságokat, mérsékelte volna a leszakadás és az igazságtalanság mértékét, leginkább tovább mélyítette a válságot, egyre nagyobb tömegeket sodorva a mélyszegénység és a reménytelenség felé, akik miközben egyre kétségbeejtőbb helyzetbe kerülnek, gyakorlatilag semmiféle kiutat nem találnak, a társadalmi mobilitás hiányát azonban érzékelik. Nem szükséges közgazdász diploma ahhoz, hogy az ember világosan lássa: a jelenség mögött elsősorban nem erőforrásbéli vagy pénzügyi hiány áll, hiszen ezzel a folyamattal egyidejűleg a rendszerváltás óta felfoghatatlan mértékű pazarlás is zajlik az országban. Az új „társadalmi modell és elosztás” értelmében – ha ezt nevezhetjük így – egyre kevesebbeknek jut egyre több, míg ezzel párhuzamosan egyre többeknek egyre kevesebb, szinte alig valami. A fokozódó és világosan kirajzolódó társadalmi igazságtalanság, valamint az egyre komolyabb feszültségeket magában hordozó esélyegyenlőtlenség egyértelműen kirajzolja az idők során kialakult kettős szerkezetű oktatási rendszer természetét és különbségét: létezik egy, a kihívásokkal és a nemzetközi trendekkel némiképp lépést tartó, ám számos ok miatt pusztán a szerencsés kevesek számára elérhető *elitképzés*, továbbá adott a többség számára egyedüli lehetőségként rendelkezésre álló, elavult és nehézkes, nimbuszából sokat vesztett *tömegoktatás*. A valódi problémát nem is pusztán a kettősség természete jelenti, hanem az elit- és a tömegképzés közötti aránytalanság és távolság.

A lokális térben értelmezhető sajátos társadalmi, gazdasági és technológiai változások mellett zajlik egy másik, globális folyamat is, amely a digitális kultúra és a virtuális univerzumok térhódításával egyidejűleg lép fel, és a tudással, a tudás megítélésével, értékelésével, sőt átértékelésével kapcsolatos diskurzust jelenti. A folyamatok és jelenségek megítélése lehet ugyan eltérő, de egy dolog biztos, a rendszer meglévő mechanizmusai mindenképpen korrekcióra szorulnak, ugyanakkor a közoktatási rendszert irányító oktatáspolitikai konzekvensen erre sem ad releváns választ. A jelenlegi tantárgyi keret és struktúra nem alkalmas sem a hagyományos, sem a korszerű értelemben vett tudás átadására. Az alapműveltséghez tartozó tudásbázis létét nem érdemes vitatni, azt azonban már annál inkább, hogy ennek pontosan miként definiálhatók a határai és a körvonalai. A már emlegetett vízióra, koncepcióra, alapos szakmai előkészítésre és termékeny vitára lenne szükség a konkrétan megtanítandó tantárgyi elemekkel kapcsolatosan.

Sigmund Freud már 1930-ban, a *Rossz közérzet a kultúrában* című esszéjében azt fejtegette, hogy a mindannyiunk által érzékelt változás mibenléte a formák és a külső tényezők változásából ered, szociokulturálisan értelmezhető, nem pedig antropológiai vagy genetikai eredetű. Azaz az ember alapvetően keveset változik, az őt meghatározó körülmények persze kifejezetten sokat. A kérdés tehát sokkal inkább az, mennyire válik körülményeinek kiszolgáltatottjává, még konkrétabban: mennyire képes uralni technikai fejlettségét: „Az emberek a természet fölötti uralmukban odáig jutottak, hogy segítségükkel könnyű egymást az utolsó emberig kiirtaniuk. Innen származik jó része jelenlegi nyugtalanságunknak, boldogtalanságunknak, szorongó hangulatuknak.”¹

A technikai és technológiai fejlettség nem mindenható, az eszközök és az ember közötti reláció fontossági sorrendje nem cserélhető fel. Egyáltalán nem hiszek a tanár nélküli vagy éppen az oktatót kiváltó, digitális eszközök által fenntartott és működtetett pedagógia modelljében. A család, az iskola, valamint a szocializáció egyéb közegei minden helyzetben meghatározók – és azok is maradnak – egy gyermek számára. Színesíthetők, alakíthatók, de nem helyettesíthetők, legalábbis ameddig az ember emberként létezik. Az *együttműködés*, a csoportban való gondolkodás, a közösséghez tartozás mindig is fontos volt, az lenne most is, amikor a populáció számtalan tagja egyszemélyes csoportként kezd viselkedni. Csányi Vilmos így ír erről *Az emberi viselkedés* című művében: „Az egytagú csoportok részaránya a társadalomban a mai időkben növekedett meg olyan mértékben, hogy komolyan kell vele számolni mint szociális konstrukcióval. Ráadásul a mai egytagú csoportok nagyobbik része nem a saját ügyességének, hatalmának, önkifejező képességének beteljesítéseként szerveződik autonóm személyiséggé, hanem szerencsétlen szocializációja kényszeríti erre az életre. Nem volt családja, vagy ha volt, az nem volt közösség. Sohasem tapasztalta meg a közösségben rejlő vonzóerőt, azt, hogy a közös akciók, közös hiedelmek, közös konstrukciók összeforrasztó kötése milyen kellemes. Kivetettnek érezte magát mindig, és igyekezett ennek a helyzetnek megfelelni, és rendszerszervező tulajdonságainál fogva meg is tud. Az teljesen természetes, hogy helyzetét inkább győzelemnek, mint biológiai vereségnek éli meg.”²

Az iskolára, az oktatásra és a nevelésre még nagyobb teher és hatványozottabb felelősség hárul emiatt, mert csakis nagyon sok türelemmel, munkával, odafigyeléssel, energiával, emberi és gazdasági erőforrással változtatható meg ez a folyamat.

Teljesen világos tehát, hogy a közoktatás problémái *rendszer szintű* gondokat jeleznek. Mivel a köz- és felsőoktatás sokszor már nem képes korrigálni a meglévő nehézségeket, egyértelmű, hogy az átgondolásnak és a változtatásnak már az *alapfokú nevelés* (bölcsőde, óvoda, általános iskola) folyamatát is érintenie kellene. A szakma erkölcsi és anyagi megbecsülése, a pénzügyi feltételek biztosítása egyszerre rövid, közép- és hosszú távú gazdasági érdek is, hiszen az oktatásra szánt kiadások nem veszteséget jelentenek, hanem befektetést. Közhely, hogy olyan befektetést, amely finansziális értelemben is megtérül, ha valakit a többi járulékos „hasznosság” esetleg nem győzne meg egyértelműen. A tanárok erkölcsi, anyagi és társadalmi megbecsültsége ugyanakkor szabadságot és függetlenséget is igényel. Éppen ezért a mindenkori kormányzatnak ki kell állnia a pedagógustársadalom mellett, támogatnia kell a céljaikat, mindezeket ráadásul úgy, hogy közben identitásuk és szuverenitásuk ne sérüljön.

A közoktatás rendszerét érintő felvezető szövegemet szeretném a diákjaimtól kölcsönzött idéőkkel zárni. Mivel sehogy sem fért a fejembe, miért nem vonja be őket senki a döntések előkészítésébe, ezért nemrégiben arról kérdeztem őket, miként definiálnák a számukra ideális iskolát, mit gondolnak egy jól működő oktatási rendszerről. Mit csinálnának másként, ha hatalmukban állna?

Természetesen ők sem gondolkodnak minden kérdésben egységesen, sőt, felvetéseik között tévedések is lehetnek, véleményük éppen ezért sok esetben árnyalható és vitatható, ám helyzetük és szerepük megítélésén, nézőpontjukon, valamint az oktatás rendszeréhez való kapcsolódásukon ez semmit sem változtat. Zárásként tehát, beleegyezésük birtokában, szelektálva és rendszerezve közlöm észrevételeiket. Az általuk megemlített problémák világosan kijelölik és tematizálják közoktatással foglalkozó szövegem folytatásának lehetséges fókuszait.

Diákjaim határozottan és egyöntetűen fogalmazták meg azt az alapelvet, amit sosem lenne szabad elfelejteni: az oktatás középpontjában a gyermekek állnak. A középiskolai, érettségi és felvételi

¹ FREUD, Sigmund, *Rossz közérzet a kultúrában*, Kossuth, Budapest, 1992.

² CSÁNYI Vilmos, *Az emberi viselkedés*, Sanoma, Budapest, 2006, 216.

értékelés sokuk szerint nem jelent megfelelő visszajelzést, ráadásul kifejezetten megtévesztő, ha a teljesítményt pusztán jegyekben és mérhető módon minősítik. Ennek következtében egyáltalán nem váratlan, hogy az érettségi és felvételi rendszer reformja iránti igényüket is megfogalmazták. A felvételi követelményekkel összefüggésben sokan a középiskolai tantárgyak struktúráját is átalakítanák úgy, hogy a továbbtanulást elősegítő stúdiumok dominánsabban jelenhessenek meg, miközben a többi tantárgy esetében bőven elegendőnek ítélik az alapszintű ismeretek átadását. Ennek következtében például az utolsó két év specializációs és fakultációs lehetőségeit szélesítenék, megnyitva már a 9. vagy a 10. évfolyamosok számára is a választás szabadságát. Lehet ugyan, hogy valaki nem tudja pontosan 15-16 éves korában, hogy konkrétan milyen szakon szeretne majd az érettségi után továbbtanulni, azonban viszonylag egyértelműen körvonalazódhat már ekkoriban a későbbi döntéseket megalapozó érdeklődés irányultsága (reál, humán, művészeti). Ezzel együtt bővítenék a jelenlegi közismereti tantárgyi struktúrát is oly módon, hogy azok közé más szempontból hasznos és érdekes tárgyakat is beemelnének: például a pszichológiát, a filozófiát vagy a médiaismeretet. Sőt, sokan a közélettel kapcsolatos, azaz kifejezetten életszerű, mindenkit érintő és foglalkoztató kérdések körét is beemelnék az oktatás rendszerébe, természetesen nem párt- és aktuálpolitikai szinten és stílusban.

Fontos célnak tartják az esélyegyenlőség érvényesülését, azaz úgy gondolják, hogy egy ideális társadalomban mindenki, akinek tehetsége van hozzá, egyenlő esélyekkel indulhat a köz- és felsőoktatás rendszerében. Nem szabad, hogy pusztán a család egzisztenciális és szociális helyzete határozza meg az érvényesülés lehetőségét.

Többen jelezték azt az elvárásukat, hogy a tananyag kialakításánál a döntéshozóknak sokkal inkább figyelembe kellene venniük a kamaszok életkori sajátosságait, sokkal megértőbben, tudatosabban, érzékenyebben kellene viszonyítani és adaptálni a tananyagot a személyiségfejlődés stádiumához. Ennek kapcsán viszonylag sokan a tantárgyi keretek és tartalmak átalakítását is kiemelt feladatnak tartották, a túlterheltség megszüntetésével, alacsonyabb óraszámmal.

Egyértelműen megfogalmazták azt az elvárásukat is, hogy az eltúlzott lexikális tudás, valamint a magolás mint tanulási stratégia helyett nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a gondolkodásra nevelésre, a közösségépítésre és a kreativitás fejlesztésére. A diákok jelentős része például egyáltalán nem tartja motiválónak a tantárgyak közötti versengést, ugyanakkor már a tanulási folyamat közben is hiányolják a megtanult anyagrészek aktívabb és gyakorlatcentrikusabb hasznosulását. Sokuk szerint a lelki és a szellemi önismeret elősegítése, a szociális kompetenciák fejlesztése is az oktatás feladata lenne, főként az egyéni tehetség- és teljesítményfejlesztés eszközének segítségével.

Végezetül talán fontos tudnunk azt is, hogy a diákok világosan látják a tanári pálya és a tanárképzés meglévő konfliktusait, gondjait, ahogy a tanárok társadalmi megbecsültségét sem érzik megfelelőnek, valamint a pedagógusképzést is átalakítandó területnek látják. Megfogalmazták sokan azt a vágyukat, hogy a tanár–diák viszonyban sokkal inkább kellene a kölcsönös bizalomra épülnie, tisztelettel, megbecsüléssel és kellő empátiával egymás iránt.

Eddig a legfontosabb észrevételek. Az ezekben rejlő és ezekből adódó tanulságokat a következő részekben szeretném kifejteni, tudniillik eddig főként elméleti és problémacentrikus szövegemet a továbbiakban gyakorlati példákkal és konkrét javaslatokkal kívánom folytatni, részben tehát a diákjaim által vázolt témákat körbejárva.

ALFÖLDY JENŐ (1939) Kecskemét

ALFÖLDY JENŐ

Gál Sándor: A most

AB-ART, 2016

Szokatlan címet visel Gál Sándor verseskönyve. Főnevesíti a határozószót, és fogalommal alakítja a konkrét pillanatot. A *most* az időnek az a paránya – mondhatni: atomja –, amelynek megszámlálhatatlan sokaságából összeáll az életünk. A mindennapokban persze hosszabb időegységeket, mozzanatokot jelölünk ezzel a szóval. Láttatöbb szinonimája a *pillanat*. A fogalmibb természetű *most* azt a pontszerű, elméletileg kiterjedéstelen (dimenziótlan) időtartamot jelöli meg, amelyben a *volt* és a *lesz* találkozik. A *most* az idő relatív, egydimenziós részecskeje. Rálátást nyit az elmúlt és a következő időparányok folyamatára a múltban és a jövőben. A múlttól van tapasztalatunk, a jövőről viszont nincsen, csak elképzelésünk. A *most* az elmúlt vége és a leendő kezdete. A heideggeri *jelenvaló lét* a *most*-ban (illetve a megszámlálhatatlan *most* sorozatában) érzékelhető, mégpedig szorongás formájában. Megértése a végességét tudomásul vevő ember egyedüli képessége.

A szlovákiai magyarok közösségében élő Gál Sándor verseskönyve nem a fizikai, hanem a költői-filozófiai értelemben vett *most*hoz kapcsolódva veti föl sajátos időproblémáját, a mindenkori, *illevé* bármikor *jelen pillanat* kérdését. Az emberi egzisztencia, a létező és eszmélkedő egyén az időnek való alávetettségében és a lét tudatosításának kísérleteiben viszonyul önnön mulandóságához. Aggódás tölti el, mert *tudja*: ki van szolgáltatva az időnek. Mégis a tudás, a tudatosítás az egyetlen fegyverünk. A költő múltra vonatkozó tudása, az emlékezete főként a világháborúval megrövidített gyerekkorából s a szerelem boldog óráiból emeli ki az élet ajándék pillanatait, s a hétéves korában beköszöntő rémületre gondol vissza mint sorsának meghatározó mozzanatára. 1945 táján és később is szörnyű volt magyarnak lenni Szlovákiában.

Vizsgálódásának alanya és tárgya egy és ugyanaz: az önmagában érzékelt „szubjektív idő” észlelete és maga az érzékelő. Mindkettő változó. A bergsoni *szubjektív idő* erősen eltér az objektív, mérhető időtől. A passzívan megélt időtartamok ta-

golatlanul összemosódnak az emlékezetben és közérzetében, a szorongásban. A mámor és önfelgedtség baudelaire-i percei is elevenen élnek benne akár évtizedekig, akár csak életének törései, megpróbáltatásai. Goethe Faustja egyetlen nagy pillanatban – a szerelem és az alkotás csúcspontjain – keresi az intenzíven élő ember beteljesedését. Gál Sándor a Kierkegaard-ral kezdődő egzisztencialista filozófiákra emlékeztetően a gondban, aggódásban, félelemben éli meg és gondolja végig költői látomásaiban az időről alkotott képzeletét. Költészetének egyik legfőbb tényezője és értéke a víziók földidéző ereje, félelmetes és – jóval ritkábban – idilli megjelenítése. A tapasztalat és az intuíció felől halad a megértés, kételkedés, megértés felé. A háromrészes kötet számozott versei gondolati szerkezetbe rendeződnek. A költői alkotás szerény győzelmet, de győzelmet arat a parttalan és tagolatlan, minden nappal közelebb halál nyomasztó tudatával szemben. Az öregedés vigasza a fájdalom csökkenő intenzitásában rejlik. Ám a belenyugvás nihillel fenyeget. Ez ellen a semmi ellen veszi föl a harcot a költő. Fölszítja emlékeit, látomásokká növeszti őket, s így jut el a művészi katarziszig. Az alkotás akkor is magában hordozza önnön jutalmát, ha a lelki gyötrellem van benne túlsúlyban.

Költőnk nem csak a tudomásulvételre használja intellektusát a világról alkotott képében. Harcot folytat a föltételezett Teremtővel, és súlyos lét-kritikát mond. Szembeszáll a teremtés – s benne különösen az emberi létezés – tökéletlenségével. Kritikája morális természetű. Igazságtalannak tartja az érdem hiábavalóságát és a gonoszság hatékonyságát. Kevesli azt az állapotot, amely értelmet ad a *most*nak, még inkább azt, aminek köze lehet az emberiség által megálmodott örökkévalósághoz. Ez nem azonos Istennel és a keresztényi tanításban hirdetett üdvözléssel. A háromrészes kötet legkeserűbb képsoraként olvastam a második rész III. versét. „Istenről álmodtam [...] s a seregek ura ott ült a földön / egyedül társtalanul / borzasan anyaszült meztelenül [...] / nyomorult volt szenvedő.” Ennél is mellbevágóbb, hogy „mintha

kegyelemért / könyörgött volna / hogy *bocsássam meg / minden ellenünk elkövetett vétékét* [a költő kiemelése] / de az is lehet / hogy káromkodott”. Másutt az ember és az Isten közötti közvetítésre rendelt Krisztus keresztfája az időtől kikezdve korhadzik. Megcsúfolódik az örök kegyelem és megtisztulás jelképe. A föltámadás még több roszzat ígér, mint a megszületés. A halottak, a lángolva zuhanó repülőgépek és a kilótt tankok szörnyű látványt nyújtottak a kisgyerekeknek a világháborúban, de még szörnyűbb lenne, ha egyszer újjászületnénk. Az, hogy halandónak születtünk, még mindig nem olyan félelmetes, mint a keresztény és más vallásokban elképzelt föltámadás.

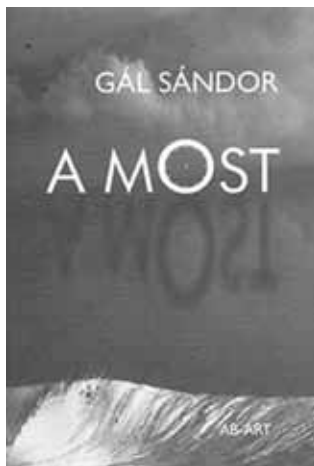
Csodálkozva veszi észre az olvasó, hogy a súlyos gondolatok és rémlátomások ellenére milyen sok szépséget tartalmaznak ezek a versek. A természeti képek megmutatják a kozmosz kegyetlen nagyvonalúságát, de fölséges szépségét is. Gál Sándor különös érzékletességgel merül el a természet apró szépségeiben és az élet intimitásaiiban, a virágok látványában, az égbolt színváltozásaiban, a vizek áradásában, jéggé dermedésében, a holtakat takaró havas, jeges tájak halálos csöndjében és a valaha megélt szerelemben. A látomások középpontjában mindig a *most* fogalma a szervező mag: a lét-idő megragadható, jóllehet gyorsan illanó töredéke. Jellemző ez a versrészlet: „a hajnal-szülte orgonák / bordó illata szerteárad / tűnődő neszezés köszönti / az égi óceán csilláma / a valóság kétszárnyú kapuján / kiragyog a töredék-pillanat / s benne a csend is”. Az egykori „megvasalt kocsikerekek / [...] a történelem idáig érő terheit / magukkal görgetik” – a *most* mindig a folyamatból kiragadva kapja meg jelentőségét. A kierkegaard-i és heideggeri szorongás, félelem nem csupán általában nyomasztja az egyént. Meghatározott okai vannak a költő rossz közérzetének: „s múltunk morajló romjai / átváltoznak temetők-ké / a jelöletlen sírok fölött / megremegnek az orgonavirágok / áttetsző kelyhei / és bordó illatuk beborítja / az emlékezet belső tereit” – ezek konkrét tapasztalatok. Az orgonák hervadása a mulékony élet, a temetők a kö-

zelgő halál párhuzamai, s ez határozza meg életérzését.

Számos szerző eljutott már addig a gondolatig, hogy a teremtő alaposan elrontotta teremtményeit, különösen az emberi lényt. A *Biblia* számos motívuma megjelenik a versekben, de mintegy a visszajukra fordítva, a teremtés értelmetlenségének jeleként. A költő, nagy gonddal létrehozott költői művének végére jutva, a katarzis élményében részesíti önmagát és olvasóját. Legfőbb eszköze az intuíció, amely a szemlélet felől ugrásszerűen halad az igazság, az önismeret felé. A „TE KI VAGY” megértése kárpótolt a teremtésről alkotott, kíméletlen véleményért. A nyelvben szunnyadó energiákat fölszabadítván mintegy leképezi verseiben a világban uralkodó, kegyetlen törvényszerűségeket.

Költői problematikája mögött, gondolom, azon elvileg bárkinél bekövetkező élettény áll, hogy öregszik. Gyakori szava a *halál*. A természet nem túl irgalmas az emberi lényvel. Úgy alkotta meg, hogy mire megérti létének értelmét, addigra el is veszíti saját létét. Ám amikor érezhetően csökken az élet-erőnk, addigra veszténivalónkat is magunk mögött hagytuk, s túróbbek leszünk, mint valaha. A szorongást, a gondot és a félelmet túlnőheti a tudatosítás, és az életérzésben összeáll az egyén és az emberiség egysége, s ha a költő helyesen használta föl kreatív képességét, nem élt hiába: olvasóinak hasznára lehet. (Ma indokolt föltételes módban beszélni a versolvasókról.) Ez a másokért való cselekvés értelmet ad életének, mert kollektív lények vagyunk, ez a legbecsesebb öröksége, amelyet elődeitől és kortársi mestereitől kapott.

A Gál Sándor verseiből kiolvasható életfilozófiáról beszélek, arról, ami a jó költőket mindig is izgatta. Gondolatisága oly sokat merít a filozófiákból – vagy költői szeizmográfiája olyan közel áll a filozófiákhoz –, hogy mindenképp megilleti őt az *intellektuális költőnek* a versírók többségétől megkülönböztető minősítése. Örülök, hogy – ha késve is – megismerhettem ezt a látomásokban megnyilvánuló, mély gondolatiságot Gál Sándor költészetében.

WÉBER ANIKÓ (1988) Tatabánya

WÉBER ANIKÓ

Fábián László: Bácsik

Kortárs, 2016

Humoros, empátikus portrészorozat és sziporkázó stílusgyakorlat is egyben Fábián László *Bácsik* című kötete, amelyben tizenkilenc idős férfi sorsát ismerhetjük meg, és általuk az egész falu múltját, a történelem egy kis darabkáját. Hogy az elmeséltek mennyiben felelnek meg a valóságnak? A szereplők csakugyan éltek-e, és ha igen, lehet-e róluk pontos képet adni egy szépirodalmi szövegben? Hol húzható meg a határ fikció és valóság között, és hol kezdődik az elbeszélő által megírt világ és a valódi falu? Nehéz eldönteni, mivel az elbeszélő folyamatosan játszik az olvasóval.

Antal bácsi, Feri bácsi, Gyuri bácsi, Pista bácsi, János bácsi – sok-sok olyan tipikus figura, aki minden faluban felbukkan. Vannak köztük háborút, hadifogságot megjártak, mulatozók, önmegtartóztatók, simulékonyak és harciasak, van kocsmáros, szatócs, fuvaros, mezei munkás, gazda, ezermester. A sorsuk is egyezik a hasonló korú falusi férfiakéval – a történelem mindegyik életén végigsöpört, megismertette velük olyan fogalmakat, mint a kuláklista vagy a TSZCS. Az elbeszélő nem szépít, bemutatja a karakterek jó és rossz tulajdonságait, a duhaj mulatozást, a házon kívüli titkos légyottot és a parasztembert, amint a kertjében elmereng a múlton, miközben fröccsöt iszik a rég eltört, de újrarakasztott pohárból. Az olvasó pedig nem tud szabadulni a gondolattól, hogy ezekkel a szereplőkkel ő is találkozott már valahol, sőt: ismeri őket, hiszen a szomszédban laknak. Részben ezért válnak mind szerethetővé, valamint az is közel hozza őket az olvasóhoz, hogy az elbeszélő maga is belép a történetbe, és éles szemű, empátikus, kissé elfogult megfigyelőként saját emlékeiből építi fel őket.

Az író különösen figyel a részletekre, nemcsak sorsukat, hibáikat, bánatukat és örömeiket, de mozdulataikat, szava járásukat, beszédmodorukat és fordulataikat, kiejtésüket is bemutatja. Jól tudja, hogy az ördög a részletekben rejlik. Ehhez pedig

jönnek még az anekdoták és a nagyon is találó jellemfestés is:

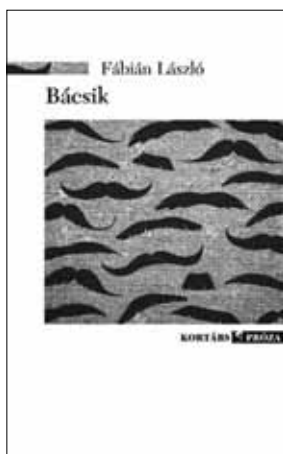
„az ember a sse tuggya, sirgyon vagy röhög-gyön, annyuk, eszt usse érted, ereggy főznyi, mit lábatlankocc itt? mink meg, kis csillagom, egissí-geseggyünk, ameddig lehet, egyibkin, föjelentett az a rohadík, a vvót akkor a párttitkár vagy mi ja zannya kinnya, rám hozta a rendőröket, mive engedil nekü vágtam le a disznót, mocskos e vvilág vót, ehiheted, de hát ugyis tudod”

„Parasztembernél nem éppen szokatlan, ekként Lajos bácsi is végtelenül hiú volt, jóllehet, ha valaki szemére veti, nem ússza meg goromba válasz nélkül. Hiúsága tulajdonképpen büszkeségéből fakadt, nevezetesen: ő a legkorábban ébredő, legfrissebb ember a faluban. [...] Hűvösebb időkben, téli fagyokban, havakban Lajos bácsi Ferkó-olajtól fénylő bakancsában klaffogott a sötét utcán a haranglábig hajnali négy tájban, és mindegyre az járt eszébe, hogy olyankor kiharangozza a lustákat.”

A finom humorú, játékos, részletgazdag karakterábrázolások mögött pedig kirajzolódik a háttérben a teljes falu: hiedelmekkel, hagyományokkal, értékrenddel, szokásokkal, pletykákkal, szerepekkel, szakmákkal és a közös múlttal.

Itt él az elbeszélő is, és ahogy mesél, nem lehet nem észrevenni: szereti a bácsikat, hiszen a szülőotthonára, gyermek- és ifjúkorára emlékeztetik őt. Mégsem a falu áll a középpontban, hanem az emberi sorsok, ezzel is mutatva, hogy a település az ott lakók nélkül csak üres házak és fák sora volna – az egyének, furcsaságok, szomszédok teszik valódi lélettérré.

Eközben az elbeszélő azt sem tagadja: nem törekedhet a teljességre és a valóság pontos bemutatására, hiszen a karaktereket csak a saját, elfogult perspektívájából látja. „...az én falum – akárhogy fontolgatom – a fejemben létezik, pontosabban a fejemben formálódik – emlékezetem, képzelgéseim,

szándékaim, azaz: önkényem szerint...” – írja már a legelején.

Az elbeszélői játék pedig végigkíséri a történeteket, és külön ízt ad a kötetnek. Néha egészen közel hozza az olvasókhöz a falusi életet azzal, hogy maga is szereplőként jár-keel a településen, beszélget a bácsikkal, és bennfentesként nyilatkozik róluk. Máskor azonban új hangra vált, távolságtartóvá, szinte „okoskodó” elbeszélővé válik, emlékeztetve arra, hogy ez nem valóság, hanem szépirodalom. Kiszólások, más művekre való utalások, az elbeszéléssel kapcsolatos fejtegetései szakítják meg a történeteket, figyelmeztetve: a szerkezetet és a karakterek életét itt nem a sors alakítja, hanem az író.

Ez a játék öleli keretbe a bácsikat bemutató tizenyolc fejezetet is. Már a legelején elmondja a szerző: a történet szereplői csak véletlenül hasonlíthatnak valóban élt személyekre, ezzel pedig – éppen ellenkezőleg – máris gyanút ébreszt az olvasóban, hogy az anekdoták hősei léteznek. Az írói biográfiai adatokból pedig ki is lehet következtetni, hogy a bemutatott falu Zsennye. A bácsik egy letűnt korról tanúskodnak, olyan világról, amely lassan már csak az emlékezetben létezik. De lehetséges a múlt konzerválása a szépirodalomban? Az emlékek megőrzése nyelvi és stiláris jegyekkel? Az író ezeket a kérdéseket kutatja a kötetben, egyértelmű válaszokat azonban nem ad és nem is ígér.

KÉP/TÁRSAK

A Magyar Művészeti Akadémia

FILM- ÉS FOTÓMŰVÉSZETI TAGOZATÁNAK KIÁLLÍTÁSA

PESTI VIGADÓ, 2017. FEBRUÁR 4. - ÁPRILIS 2.

Az MMA Film- és Fotóművészeti Tagozata nagyszabású bemutató kiállítása a barátság, mint kötelék, és mint gondolkodási forma alapján köti össze és hozza mozgásba a fotográfia vagy a film területén dolgozó alkotók műveit.

MMA

MAGYAR
MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

mma.hu

ÁDÁM Gyula, BALLA András, BALLA Gergely, BARTA Zsolt Péter, BENKŐ Imre, BICSKEI Zoltán,
BOROS György, DORMÁN László, HARIS László, HORVÁTH Péter, ILKU János, JELENCZKI
István, KATKÓ Tamás, KOFFÁN Tamás, KÓSA Ferenc, KÖRÖSI András, KUNKOVÁCS László,
LAKATOS Erika, MOLNÁR Zoltán, MÓSER Zoltán, MUDRÁK Attila, NORMANTAS Paulius,
OLASZ Ferenc, POLYVÁS Béla Albert, SÁRA Sándor, TELEK Balázs, TÓTH György, TÖRÖK László

VIGADÓ

Pesti Vigadó, a Magyar
Művészeti Akadémia székháza,
1051 Budapest, Vigadó tér 2.
www.vigado.hu